

11:e årg. 1908.

Oktober.

N:r 4.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

Pris för årgång 6 kr.
Lösnummer af detta häfte kostar 2 kr. 50 öre.

LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION
DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP.

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1908 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med undvikande af ett alltför strängt anlitande af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom *uppsatser* i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels genom kortfattade *meddelanden* från hithörande områden. Därjämte skola i öfversiktlig form refereras viktigare *prejudikat* m. m. ur Sveriges administrativa praxis. *På grund af därom från åtskilliga håll framställd begäran kommer tidskriften dessutom att meddela kortare anmälningar och granskningar af nyutkommen statsvetenskaplig litteratur, hufvudsakligen svensk men vid förekommande tillfälle äfven norsk och dansk.*

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet, och härutinnan vågar den ock hoppas på framgång, då från olika håll bidrag utlofvats eller eljest för framtiden ställts i utsikt af vårt lands mest framstående författare på statsvetenskapernas område.

Tidskriften kommer att redigeras af undertecknad med biträde af Docenten S. WALLENGREN såsom redaktionssekreterare. Därjämte hoppas redaktionen såsom hittills kunna påräkna medverkan till pre-fudikatafdelningen af Kammarrådet d:r G. THULIN. Litteraturafdelningen kommer att redigeras af Fil. Lic. F. HJELMÖVIST.

Tidskriften utkommer i 5 häften om året, omfattande minst 20 ark. Prenumerationspriset blir såsom hittills 6 kr. för år. Lösa häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c:a 50 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos «Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angifvande af källan förbjudes.

Lund i december 1907.

P. Fahlbeck.

Den svenska arbetarerörelsen på afvägar.

Af

Professor Pontus Fahlbeck.

För tre år sedan förekom i denna tidskrift en artikelserie om arbetarefrågan, särskildt i Sverige (1905 h. 1—3). Däruti påvisas, att den svenska fackföreningsrörelsen såsom varande utslutande en kamporganisation med socialistiska tendenser är fördärfelig på en gång för landet i dess helhet och för arbetarne själfve. Genom att predika klasskampen och sätta arbetarne i harnesk mot arbetsgifvarne-företagen samt vidare göra de sämste till normgifvande för lön och arbetsprestation, skrufva de den förra upp till ett maximum, den senare ned till ett minimum och bringa därigenom vår ekonomi i fara. Fackföreningarna skapa vidare en klass-moral vid sidan om och öfver den allmänna; de försvaga ärligheten och plikt känslan hos arbetarne samt verka därför i hög grad demoraliserande.

Dessa omdömen uttalades då såsom slutsatser utaf de allmänna principer, som visat sig besjåla den svenska fackföreningsrörelsen och den politik den för sig uppställt. Ingen kunde tro, att dessa slutsatser redan tre år senare skulle framträda som alldagliga erfarenheter. Hvad vi under detta år fått upplefva visar emellertid, att omdömena och förutsägelsena till punkt och pricka slagit in. Fackföreningsrörelsen har i Sverige från första stund kommit in på orätt väg. Men man kunde ej annat vänta med en rörelse, som ej spontant uppvuxit utan utifrån importerats och allt

ifrån begynnelsen ledts af teorier, socialistiska och andra. Det behof, som förefanns — att lyfta upp arbetareklassen till en högre ekonomisk och social ställning — hade i Sverige tillgodosetts utan denna rörelse. Ty lönerns höjande och arbetstidens förkortande måste följa af sig själf i ett land med stark emigration, landt-befolkningens flykt till städerna med därpå följande stark byggnadsverksamhet samt industriens snabba utveckling. Nämda förmåner, som äro fackföreningsväsendets egentliga vinst, där det haft en mission att utföra såsom framför allt i England, hade sålunda kommit i vårt land fackföreningarna förutan. Men arbetareklassens höjande hade då icke åtföljts af arbetsintensitetens nedsättande till det för landet ruinerande minimum, som den särskildt inom byggnadsindustrien och grofarbetet uppnått. Vi hade då icke heller fått röna klasshatets gift och all den demoralisering, för hvilken nu arbetarne i de socialistiska fackföreningarna äro utsatta. Dessa båda verkningar utaf nämnda rörelse hota nu att ekonomiskt och moraliskt fördärfva oss. Arbetarrörelsen, som borde varit till vårt folks välsignelse, är på färd att blifva dess olycka.

Sveriges ekonomi utvecklade sig ända till fram emot slutet af förra århundradet i långsamt tempo och mest på jordbrukets område. Industrien växte blott mycket sakta, jämfördt med hvad fallet under samma tid var i andra länder, och handel och sjöfart voro så godt som stillstående. Häruti skedde med ett slag en stor förändring med det s. k. nya systemets genombrott i slutet af 80-talet. Företagsamhetslusten vaknade och ett nytt lif ingöts framför allt i industrien, men snart lika mycket i sjöfart och i viss mån äfven i handeln. Detta har sedan fortfarit, trots perioder af allmän nedgång, under senaste år icke minst tack vare vetenskapens framsteg och de utsikter, de öppna för tillgodogörande af landets naturtillgångar i malmer och vattenfall. Härunder växte nationalförmögenheten högst betydligt. År 1885 uppskattades den till blott 6,542 millioner kronor; 1898 hade den efter en enligt samma grunder utförd beräkning vuxit till 8,998 millioner kronor. Säkerligen skulle en för 1905 verkställd undersökning ha visat en ytterligare betydlig stegring af densamma. Sam-

tidigt ökades den allmänna rörelsen och arbetets afkastning på flera områden ofantligt, såsom de starkt stigande siffrorna för industriens tillverkningsvärden, för handelsflottans tillväxt och intjänade frakter samt för bankkapitalet nogsam utvisa. Sverige, som ännu 1885 med skäl kunde kallas ett fattigt land i jämförelse med andra, var på väg att bli rikt. Känslan häraf har äfven tagit sig nästan lyriska uttryck i de profetior om nationell rikedom och utveckling, som under sista årtiondet ofta låtit höra sig i tal och skrift. Man har älskat att i bjärta färger teckna Sveriges framtida storhet på detta område och genom det på alla andra.

Den drömmen torde snart få ett slut. Man trodde, att hela folket var med uti denna uppmarsch och såg icke, att den svenska arbetarerörelsen icke blott icke var med utan tvärtom gick emot. Till en tid och så länge de allmänna världskonjunkturerna beredde våra för export arbetande näringar god vinst, märktes ej detta så klart. Men den allmänna depression, som för ett år sedan inträdt, uppenbarar med förfärande tydlighet, att så är fallet. Den socialistiska fackföreningsrörelsen förlamar det påbörjade stora uppsvinget och skall, om den ej kan hejdas, återföra oss till den nationella fattigdom, hvarur vi för ett ögonblick trodde oss hafva kommit upp.

Tvenne förebud till denna nedgång ha redan yppat sig. Det ena är den allt *starkare bristen på rörligt kapital*, själfva häfstängen för all ekonomisk utveckling. Arbetarne få allt större andel utaf den årliga nationalinkomsten. Detta, som ger den stora massan ökad köpkraft, beredde våra för inhemsk konsumtion arbetande näringar stegrad afsättning och bidrog sålunda på en omväg till deras blomstring. Men detta motvägdes allt mer, ju längre tiden led, af den ringa kapitalbildningen med däraf följande brist på rörligt kapital. Ty arbetarne lägga föga eller intet upp. Det allra mesta af de stora lönerna förbrukas för dagen. Sparande hör ej till de dygder, en socialdemokrat anser sig böra äga; det vore ju att själf bli en af de hatade kapitalisterna. Intet sparas således, med den följd att den nödvändiga afsättningen för bildande af nytt rörligt kapital är för ringa. Sparbankernas, de forna s. k. folkbankernas och postsparbankens, de af arbetarne

anlitade sparinrättningarnas kapitalinsamling uppgår för närvarande icke till 10 millioner kronor årligen förutom räntorna, 20 à 25 millioner kronor. Man märker här föga utaf den betydliga lönestegring, som kommit arbetarne till del under senare år. Hade icke samhällets högre klasser och kapitalisterna bättre tagit vara på de stegrade inkomsterna, såsom de af dem med förkärlek använda sparkasse- och depositionsräkningarne i de andra bankerna äfvensom ökningen i bankkapital utvisa, så hade det varit förskräckligt ställdt med kapitaltillgången i detta land. Det är illa nog, som det nu är. Den nuvarande krisens verkliga grund för vår del är just bristen på sparadt kapital. Därför är den så svår och så långvarig. Vi lida af ekonomisk blodbrist i följd af för litet sparande — en sak, hvartill nog alla klasser bära skuld sedan gammalt. Men en ny orsak därtill är nu berörda förhållanden inom arbetarevärlden.

En annan verkan af fackorganisationen i vårt land är *den växande dyrheten på allting*. Denna följer icke med nödvändighet af de höjda lönerna, ty de kunna balanseras af tekniska förbättringar i arbetsprocessen inom flertalet arbetsgrenar. Nej, det är den sjunkande arbetsintensiteten, som förnämligast är skuld härtill. De prislistor rörande byggnadsverksamhetens arbetare i Stockholm, som offentliggjorts i år, visa till full evidens, att så är fallet. De veckoförtjänster på ända till 100 och 125 kronor, som målare, snickare, murare m. fl. kunna uppnå, öfverstiga vida hvad i andra långt rikare länder kan ifrågakomma. Anledningen därtill är, att minimilönen satts så hög i förhållande till arbetsprestationen eller omvänt den senare så låg i förhållande till den förra. Intet folk i nutiden är så rikt, att dess ekonomi i längden medgifver dylika löner för så enkelt arbete eller med andra ord så ringa arbetsprestation för lönerna. Häraf måste allmän dyrhet följa. Ty priset på bostaden är en hufvudfaktor uti den vanliga prisbildningen. Alla, som blott kunna det, handtverkare, handlande och arbetare välta den höga hyran öfver på de varor eller tjänster, som de tillhandahålla allmänheten. Och så stiger allt i pris till gagn för ingen, ty ingen får däraf mera nettointkomst, men till skada för alla, äfven arbetarne själfva. Den fackliga lättjan gör oss alla fattigare.

Ty såsom det är i byggnadsfacket, så är det bland grofarbetare och stufvare liksom bland de jordbruksarbetare, som inmönstrats i rörelsen, och öfver hufvud öfver allt där icke maskinernas tempo kan förhindra detta i system sätta »sabotage». Men äfven uti industrien är arbetsintensiteten för visso icke hvad den bör vara utan lägre än i de stora kulturländerna, undantagandes möjligen Frankrike, där fackföreningsrörelsen har alldeles samma karaktär som hos oss. Denna olyckliga verkan utaf densamma är emellertid intet tillfälligt och därför öfvergående. Den följer med inre nödvändighet af rörelsens socialistiska läggning. Och fackföreningsväsendet har i Sverige från första stund upp vuxit i socialismens tecken. Socialismen är densamma medfödd och lär därför icke kunna skiljas därifrån, trots de böner och förmaningar från de ortodoxe fackföreningsvärmarna om en sådan skilsmessa. Undantag gör endast det som motrörelse uppkomna Svenska Arbetareförbundet, som emellertid ännu i dag ringaktas af just samme rättrogne.

Den stora mäktiga fackföreningsrörelsen med centrum i Folkets hus i Stockholm och motsvarande i andra städer är genomgående socialistisk och hyllar därför som sitt främsta postulat — klasskampen. Klasskampens första frukt är hatet mot arbetsgivaren-kapitalisten såväl personligen som framför allt såsom institution d. v. s. mot företaget. Ur denna sinnesstämning upp växer sedan med naturnödvändighet likgiltighet för dets framgång, om ej rent af lust att skada detsamma samt först och sist hvad som i England kallats Ca-Canny, i Frankrike Sabotage, och som, när det sättes i system och får bestämma prislistorna, ger så litet arbete för lönen, som fallet är inom de anförda yrkena i Sverige. Men icke endast nyssnämnda sinnesstämning hos de socialistiska fackföreningsmedlemmarna leder härtill. Det samma följer af själfva grundprincipen för dessa fackföreningar. I skarp motsats till de gamla engelska trade unions, som äro till sin natur aristokratiska och utgöra ett urval af de bäste bland arbetarne, äro de svenska fackföreningarna utprägladt demokratiska och vilja ha alla med. Men skola alla in i föreningarna utan åtskillnad, så blifva de sämste nödvändigt normgivande. De minst dugliges arbetsprestationer måste läggas till grund för minimilönen, hväri-

genom denna, som ju skall ge sin man draglig bergning, blir för hög, med andra ord arbetsresultatet blir för ringa i förhållande till lönen. Härtill kommer som slutstenen i denna politik följande resonemang: en hvar skall arbeta så litet som möjligt, på det att alla må få arbete och förtjänst. Tillgången till arbete är ofta begränsad, medan arbetaremarknaden är stor — i Sverige var det dock sällan så. För att få den senare att svara till den förra och bereda alla plats, måste arbetsprestationen hållas nere. Det vore att ta brödet ur munnen på kamrater att vara flitig eller utföra allt det arbete, man utan öfveransträngning kan.

Resultatet af dessa stämningar och sträfvanden är naturligen, att den svenska produktionen blir dyr och sålunda har svårt att täfla med utlandets, som ej har att kämpa med lika besvärliga arbetsförhållanden. Vidare måste härigenom den årliga produktmassan i stället för att till allas båtnad stiga, bli stillastående eller till och med sjunka. Men första villkoret för att arbetarne vid fördelningen af det nationella arbetets afkastning skola få icke blott relativt, utan absolut taget mycket är ju, att det finnes mycket att dela. Ge näringarna ringa afkastning i följd af klen arbetsintensitet, så måste äfven arbetslönerna sjunka. Att detta hittills icke skett utan tvärtom, trots tidtals tryckta förhållanden, arbetarnes löner kunnat oafbrutet stiga, har berott på de andra faktorer, som ingå uti all nutida produktion, och som balanserat arbetarnes för densamma ogynnsamma hållning. Dessa andra faktorer äro den tekniska ledningen samt finansieringen af företagen — arbetsgifvare och kapitalister.

Den första dogmen uti den socialistiska tros läran är, som bekant, att kroppsarbetet är alla världens källa. Kroppsarbetaren allena skapar rikedomerna. De icke kroppsarbetande klasserna eller, såsom det drastiskt heter, de rike lefva på de fattige arbetarnes svett. I dessa och liknande satser söka socialisterna stödet för samtliga sina kraf. Märkvärdigt nog har ingen, såvidt jag vet, med tillbörlig kraft bemött detta grundfalska påstående. Visseligen ha nationalekonomerna längesedan visat ohållbarheten af Marx' lära om arbetet såsom ensamt värdebildande. Men de ha därvid mest haft uppmärksamheten fäst på de andra s. k. produktionsfaktorerna, natur och kapital. Kroppsarbetets roll ha de

ej närmare undersökt. Därför kan alltjämt den läran förkunnas på gator och torg, att det är kroppsarbetarne, som skapa värdena, medan vi andre lefva som parasiter på deras arbete.

I kulturens begynnelse och alltjämt uti de lägsta produktionsformerna, där arbetaren är sin egen herre och själf tillverkar hvad han behöfver eller säljer på marknaden, är det nog så, att kroppsarbetet ensamt skapar värdena och förmögenheten. Det samma var fallet uti medeltidens feudala samhälle, då de mer eller mindre lifegna bönderna ensamme arbetade och slottsherren blott tog skatt af dem, sålunda lefvande på frukterna af deras arbete, utan att för egen del på något sätt ingripa uti och leda detta arbete. Men uti alla högre produktionsformer, det fria jordbruket med främmandes hjälp, handtverket och slutligen industrien, komma andra faktorer till, hvilka efter hand lika mycket och till sist mera än kroppsarbetet bidra till att skapa värdena och rikedomerna. Man behöfver för att förvissa sig härom, blott eftertänka det tekniska förloppet vid förfärdigandet af en maskin t. ex. en automobil. Den ojämförligt viktigaste delen af detta arbete faller på konstruktören och ritaren. Blott vid utförandet af dennes verk kommer kroppsarbetet till och nu hufvudsakligen som skötsel af maskinerna. Det ojämförligt mesta af det fysiska arbetet verkställles af dem. Tidigare, innan de många arbetsmaskinerna voro uppfunna, hade kroppsarbetet större andel i tillverkningen. Men äfven i maskinteknikens begynnelse låg den större uppgiften hos den konstruerande teknikern. Sedan har den utförande arbetarens roll allt mer inskränkts, ju fullkomligare produktionstekniken blifvit. Och nu består den som nämnt ofta endast uti öfvervakande af maskinerna, alltså en nödvändig men mycket underordnad del af arbetsprocessen.

Ej mindre tydligt framstår det intellektuella arbetets öfvervägande betydelse uti den moderna produktionen, om vi betrakta företagen och ledningen af desamma. Huru se vi icke ständigt, att en fabrik eller en affär går eller icke går, allt efter som ledningen ligger i en mans hand eller i en annans. Arbetarestyrkan är den samma och alla öfriga faktorer äro oförändrade, men ledningen växlar, och resultatet kan bli himmelsvidt olika — i ena fallet icke marknadsdugliga varor d. v. s. förlust, i andra stor

vinst. Här åskådliggöres på ett fullt mönstergillt sätt det vetenskapliga experimentets metod att utröna värdet af en viss faktor. Man utmönstrar denne och ersätter honom med en annan, medan öfriga ingående faktorer bibehållas oförändrade. Därvid visar sig sålunda, att ledningen d. v. s. det intellektuella arbetet betyder mera för skapande af värden och frambringande af rikedom än kroppsarbetarne, huru många de må vara. Ett i viss mån liknande förhållande äger rum jämväl beträffande kapitalisten, som sätter företagen i gång. I ena fallet uppfattar han marknaden oriktigt eller uppgör felaktiga kalkyler och misslyckas, i andra fallet tvärtom. De kroppsarbetare, han sätter i rörelse, förmå härvid föga eller intet ändra resultatet. Kroppsarbetets andel uti rikedomens skapande har blifvit jämförelsevis ringa. Endast uti de små företagen, dess mer ju mindre de äro, och vid grofärbetet liksom i fråga om de personliga tjänsterna och därmed likartadt arbete (konduktörens, stadsbudets o. s. v.) bibehåller detsamma sin gamla ställning. I öfrigt och framför allt inom industrien, där det äfven till god del ersatts af maskinkraft, spelar kroppsarbetet en visserligen nödvändig men allt mer underordnad rol. Det i främsta rummet rikedomsalstrande arbetet är nu mer det intellektuella.

En bekräftelse i stort på detta faktum erbjuder slutligen den industriella utveckling, vi under senare år bevittnat i Sverige, och åt hvilken vi så glädja oss. Denna utveckling är helt och hållet ett verk af det intellektuella arbetet — förmäns, ingenjörers, disponenters och direktörers samt kapitalisters. Kroppsarbetarne ha häruti icke haft annan del, än att de i ökade massor kallats in uti arbetet. Själfva utvecklingen såväl kvantitativt genom tillkomsten af nya företag som kvalitativt medels ökad afkastning är icke deras verk. Detta är utan vidare klart i fråga om de många nya företagen, men det gäller äfven i senare fallet. Ty samtidigt med denna utveckling har arbetsintensiteten sjunkit å arbetarnes sida och ständiga strejker och strider pågått. Den ena arbetsfaktorn uti produktionen, kroppsarbetet, har sålunda långt ifrån att bidra till utvecklingen, tvärtom lagt betydande hinder i vägen för densamma. Att denna ändock ägt rum, är

det bästa beviset för det intellektuella arbetets öfverlägsenhet i produktionen.

Det är klart att inför dessa fakta det socialistiska talet om arbetsgifvaren, som lefver på arbetaren, den rike på den fattige, sjunker till intet. Det är så långt ifrån händelsen, såsom socialisterna predika, att man tvärtom kan säga — om man eljest vill använda detta olämpliga uttryck — att det är arbetaren, som lefver på arbetsgifvaren, den fattige på den rike. Disponenter och direktörer och deras medhjälpare, ingenjörer m. fl. samt kapitalisterna äro sålunda de, som vi ha att tacka för den utveckling, som ägt rum under senaste tjugo år. Men tydligt är också, att desses förmåga att föra det hela till ett lyckligt resultat har en gräns. Kroppsarbetet, som de leda, måste fullgöra sin uppgift väl och samvetsgrannt. Sker ej så, kan visserligen det intellektuella arbetet genom ökad intensitet balansera detta, såsom nu senast skett och visserligen i ännu mycket högre grad kan och bör ske — ty arbetets ledning är i Sverige ofta ännu icke hvad den borde vara — men detta går endast intill en viss punkt. Öfverskrides den, så måste produktionen afmattas för att till sist, om ej ändring inträder, gå tillbaka eller rent af upphöra. Det är inför denna fara, vi stå i Sverige för närvarande. Arbetarnes växande obenägenhet för ett dugande och plikttroget arbete hotar att omintetgöra den lofvande växten och, som nyss nämndes, återföra oss till den nationella fattigdom, som för ej längesedan var vår lott.

Detta är den ena af de ödesdigra verkningar, som den socialistiska fackföreningsrörelsen fört med sig. Den andra är — *arbetarnes moraliska försämring.*

Härom behöfves ej vidlyftigt ordas. De ständiga illdåden från de socialistiska arbetarnes sida mot de icke organiserade eller mot Svenska Arbetareförbundets män äfvensom den uppenbara oärlighet och sanningslöshet i vittnesmål, som ofta iakttagits hos desse arbetare, äro vittnesbörd nog. En djupgående moralisk förvildning åtföljer den socialistiska fackföreningsrörelsen d. v. s. den stora svenska arbetarerörelsen, därom kan intet tvifvel råda. Redan detta dömer den, ty kroppsarbetarnes höjande i ekonomiskt afseende får icke ske på bekostnad af deras karaktär och moral-

Skriftens ord: hvad båtär all världens rikedom, om du tager skada till din själ, har här sin fullaste tillämpning.

Men, invändes det från ledande håll inom denna rörelse, det är icke de rättrogne socialistiske medlemmarne af fackförbunden, som träffas af dessa tillvitelser. Det är »ungsocialisterna», som bära skulden för alla de oarter, vi se. Detta är möjligtvis sannt, men det minskar icke skulden, ty de senare äro sina fäders barn och utföra endast hvad de af dem lärt. Mellan socialism och anarkism såsom teorier råder nog stor skillnad. Men här är icke fråga om teorier utan om en stor folkrörelse, uti hvilken några skola vara i spetsen, andra i eftertruppen, men alla besjålas — och detta är det afgörande — af samma tanke och känsla, nämligen klasshatet och hat till olika sinnade (strejkbrytare). Uppenbart är för öfrigt, att de barn, som i sina hem hört predikas hat mot de rike och de förmenta orättvisor, för hvilka de äro utsatta, skola som vuxna gå ett stycke längre än sina fäder. De äro därvid endast mera logiska än de, i det att de tänka tankarna ut. Därför är det att vänta — och det är det fruktansvärda — att det uppväxande släktet inom större delen af arbetarnes klass och alltså den stora strömmen i den svenska arbetarerörelsen blir ungsocialistisk d. v. s. revolutionärt anarkisk. Den naturliga generationsväxlingen för detta utan vidare med sig. Det nybildade revolutionära arbetarepartiet är den på en gång logiska och fysiologiska konsekvensen af den socialistiska fackföreningsrörelsen i Sverige. Den innesluter ock i sig dess framtid, om allt får utveckla sig fritt, såsom hittills skett.

* *

*

Inför nu berörda fakta framställa sig ovillkorligen två frågor: huru ha vi kommit därhän? och på hvad sätt skola vi komma därur? Hvarför har den svenska arbetarerörelsen hamnat i det socialistiska fackföreningsväsendet? och huru skall det senare besvärjas och hela rörelsen föras in på andra för samhället och för arbetarne själfva lyckosammare vägar? Blott några ord till svar på dessa nära sammanhörande frågor kunna här få plats.

Det är onödigt att uppehålla sig vid det historiska förloppet af de socialistiska idéernas och fackföreningsväsendets utbredning och inbördes förmålning i vårt land. Båda kommo utifrån som andra smittoämnen. Frågan är blott, huru de så hastigt kunnat utbreda sig. De ekonomiska och sociala förutsättningarna för dessa voro i Sverige långt mindre utvecklade än i andra länder, där arbetarerörelsen likväl icke antagit den mot samhället fientliga karaktär, som den här fått. Mellan 1820-talets England och 1880-talets Sverige fanns ingen likhet i den vägen. Jämfördt med andra länder borde Sverige — landet med urgammal politisk och borgerlig frihet samt ringa ekonomisk utveckling — icke ha erbjudit dessa främmande föredömen och läror en gynnsam jordmån. Att de likväl kunnat med så stor snabbhet slå rot och växa sig stora, har till väsentlig del berott på vissa yttre förhållanden. Någon skuld härvid ha helt visst de närmast vederbörande, arbetsgifvarne, genom den sorglösa tanklöshet, hvarmed de mestadels mött denna rörelse. Äfven myndigheternas slapphet och undseende ha i sin mån medverkat därtill. Men den förnämsta grunden till de socialistiska fackföreningarnas snabba växt är att söka uti den resonans, de funno uti liberala och radikala borgerliga kretsar. Ty nu som alltid får en rörelse i folkets nedre lager framgång och fart, endast om den tages om hand af de högre klassernas män eller åtminstone äger deras sympatier. Det är de socialpolitiska åskådningar och teorier, som där rådt och råda, hvilka gjort vägen så lätt för denna rörelse. Den ena af dessa teorier är den om »fackföreningsväsendet som arbetarefrågans lösning», den andra om »de sociala orättvisorna». Att båda bero på en felsyn har ej inverkat på deras förmåga att bereda den allmänna opinionen och, som sagdt, göra vägen jämn för de främmande gästerna.

Då de engelska trade unions först blefvo föremål för vetenskapliga studier, gick det, som det plägar gå, när en vetenskapsman slår sig på ett ämne som sin specialitet. Han förälskar sig däri och öfverskattar dess betydelse. Så äfven här. Fackföreningsväsendet utropades af Lujó Brentano och andra som universalmedlet för arbetarefrågans lösning. Samtidigt uppgjordes teorien för detsamma i de bekanta satserna: arbetskraften är en vara, som

köpes och säljes på arbetsmarknaden — arbetaren-säljaren, som dag för dag skall lefva af sitt arbete, befinner sig i ett mycket ogynnsamt läge gent emot arbetsgifvaren-köparen — den ensamme arbetaren är tvungen att taga det pris, som arbetsgifvaren bjuder — endast om arbetarne förena sig, bli de jämställd part med den senare och kunna på lika fot förhandla om lönen m. m. — alltså förenen Eder arbetare, så skola alla de olyckor, som det fria aftalet fört med sig, få ett slut och arbetarefrågan bli löst. Dessa satter kanoniserades strax till en troslära, som hela massan af socialpolitiskt intresserade bland de borgerlige ögonblickligen omfattade. Den har utvidgats med ytterligare ett par artiklar, den ena handlande om »kollektivaftalet», som på samma sätt prisats såsom lösningen af alla svårigheter. Den andra är fordran, att alla ett lands arbetare skola förena sig till en enda organisation och likaså arbetsgifvarne.

I England framväxte denna rörelse utan teorier och förverkligade därvid till god del det ursprungliga syftet med densamma, nämligen arbetarefrågans lösning, men visserligen blott inom en begränsad del af arbetarevärlden. I andra länder och främst vårt eget, dit rörelsen kommit som främmande lånegods, ha de nya lärorna omsatts till verklighet så rättroget som möjligt. Ja i vissa afseenden, nämligen beträffande kollektivaftalet och organisationens enhetlighet, ha vi hunnit längre än andra folk. Men resultatet har blifvit allt annat än arbetarefrågans lösning och den tillfredsställelse, som däraf måste följa. Striden och hatet äro större än någonsin. Arbetarefrågan har särskildt hos oss aldrig varit så, ondartad som nu. Spörja vi efter anledningen till detta olika resultat af den gamla engelska fackföreningsrörelsen och den svenska; så ligger den i öppen dag. Den förra är endast till nödvärn en kamporganisation men i öfrigt en ömsesidig understöds- och pensionsinrättning; den senare har uteslutande striden till uppgift. Det är två alldeles skilda företeelser, ehuru med samma yttre organisation och under samma namn. Anda och syfte äro himmelsvidt olika. Det råder här alldeles samma förhållande som i afseende på parlamentarism och partistyreelse. I England, deras hemland, äro de ett; på kontinenten, där man velat efterapa dem något helt annat. Endast namnet och den yttre gestalten äro lika,

men till innehåll och verkningsätt äro dessa styrelsesätt på det ena och det andra stället så olika som möjligt. Så ock här. Den svenska fackföreningsrörelsen blef från begynnelsen en socialistisk kamporganisation till anda och syfte helt olika den engelska. Därför äro dess verkningar så olika. I stället för att bidraga till arbetarefrågans lösning, såsom den engelska gjort, har den tvärtom fört denna totalt på afvägar.

Men nu är det det märkliga, att hela den borgerliga liberala och radikala pressen och dess meningsfränder med sitt mäktiga inflytande stödt och i den dag som är stöder denna snedvidna fackföreningsrörelse. Detta har icke berott på okunnighet om dess verkliga innebörd, ty en hvar visste, att fackföreningarna i Sverige voro socialistiska. Men den ofvan nämnda tros läran har gjort dem döfva och blinda för verkligheten, alldeles som det plägar gå med trosifrare. Sällan har väl en teori fått sådan makt öfver sinnena och så betagit synen på verkligheten, som härvidlag skett. Sådant är alltid farligt, men aldrig har det varit vådligare än i detta fall. Ty de borgerliga liberala ha härmed drifvit massor af Sveriges arbetare i armarne på socialismen, vare sig de ville eller icke. Förenen Er, förenen Er — så har det låtit i korus — och helst till en enda hela landet omfattande organisation. Detsamma kunde den välmenande men i dessa ting fantastiske R. F. Berg förkunna — efter hvad det berättats mig — äfven för medlemmar af motrörelsen, Svenska Arbetareförbundet. Och ännu under dessa dagar kan man i den liberala pressen läsa ord som följande: »det har så ofta betonats att, med den utveckling vårt näringslif tagit, två allomfattande organisationer inom industrien, arbetsgifvarnes och arbetarnes äro af nöden». Att den bestående stora organisationen hvarpå syftas är socialistisk, bekymrar icke. I den skola ändock alla arbetare in och där skall råda järnhård disciplin, då blir det bra.

Det är svårt att tänka sig en större felsyn på dessa ting, sådana de reelt äro. Med stora ord och åthäfvor har man beklagat fackföreningarnes tvångsanslutning till landsorganisationen, en sak som endast var den yttre fullbordan af ett inre faktum. Men bitida och sent ha samma organ och personer predikat för arbetarne: gå in i fackföreningarna; det är frälsningen. Så lär teorien. —

De borgerlige liberale och radikale ha på detta sätt tjänstgjort som socialismens yppersta inpiskare i detta land. Ty fackföreningsväsendet var här blott den skyddande förklädnaden, som den nu snart icke längre har behof af och därför synes vilja kasta bort. De tydliga tecknen därtill föreligga redan.

En annan tankegång, som i hög grad främjat den socialistiska fackföreningsrörelsens utbredning i vårt land, är det ofta hörda talet om »de sociala orättvisorna». Ty därmed har icke endast afsetts vissa sociala missförhållanden, hvilka existera hos oss som i alla länder, såsom beträffande vanvårdade barn, dålig fattigvård och öfver hufvud arbetarnes osäkra ställning — allt sådant som kräfver bot och bättring, men för hvilket den svenska fackföreningsrörelsen icke har någon hjälp att ge. Nej, alla dessa herrar och damer inom de s. k. bildades led, som göra i socialpolitik och ständigt föra denna fras på läpparne, förstå därmed intet mindre än vårt samhälles hela organisation, tillvaron af högre och lägre klasser samt olikheten i lefnadsställning mellan dem. Allt detta — resultatet af mänsklighetens utveckling från barbari till kultur — skulle vara idel orättvisor och, hvad som följer däraf, icke värdt att lefva.

Man har nästan svårt att fatta den tankegång, som fört härtill hos alla dem, hvilka icke i öfrigt tro på socialismen. Ty icke kan det gärna vara förekomsten af de ofvan nämnda missförhållandena, som ingifvit densamma. Sådana ha tidigare funnits vida svårare än nu. Att för deras skull utdöma hela det nuvarande samhället vore för öfrigt som att vilja slå ihjäl den sjuke för att få ett slut på det onda, han lider af. Nej, den egentliga grunden till denna åskådning lär nog vara att söka — utom uti okunnighet om kulturens utvecklingsgång och kulturarbetets teknik, hvilka framkallat och alltjämt fordra skilda klasser — uti en viss omogenhet i tänkandet parad med allmän välvilja. Man önskar alla lika väl, som man själf har det, och förmenar på barnsligt vis, att endast den fulla likheten är rättvisa, olikheten orätt. Ty detta är gymnasistens och allt outveckladt tänkandes första syn på de sociala förhållandena. Alla skola vara lika, eljest är det icke rättvist. Vidare föreställer man sig, att ingen kan vara lycklig, som ej åtnjutit samma högre uppfostran eller har tillgång till samma

njutningar som en själf. Man beklagar därför i sitt hjärta kroppsarbetaren, som måste lefva så mycket enklare, och menar, att detta är en olycka och en orättvisa mot honom — en naiv föreställning, som gör det egna jaget till all tings mått och därtill förlägger lyckan uti passiv njutning. Den verkliga lyckan är aktivitet och består, socialt sedt, uti att utföra det arbete, man väl förstår, det må vara stort eller ringa, samt att med det äga sin ordentliga utkomst efter det mått, hvartill man från barndomen är van. Underbart för öfrigt att denna tankegång om den sociala orättvisan icke räcker ett stycke längre. Konsekvent uttänkt borde den ju föra till att vederbörande afhände sig allt, som de hade förmer än den stora massan. Åtminstone skulle jag aldrig dessförinnan få ro, om jag trodde, att jag med någon slags orätt åtnjöte de förmaner jag äger. Men äfven bäruti röjer sig det ofullgångna tänkandet i detta resonnemang.

Emellertid det omogna är liksom det abnormalt en makt i världen ofta jämnstark med det fullt utvecklade och normala. Sålunda har föreställningen om de sociala orättvisorna utfört ett mycket betydande röjningsarbete för socialismen i vårt land och det på dubbelt sätt. Den har hos mången borgerlig betagit tron på det rättmätiga uti den nuvarande samhällsordningen och därmed försvagat motståndet mot den nya rörelsen. Tvifvel på egen rätt förlamar försvaret för densamma och underlättar motståndarens framgång. Men ännu långt mäktigare har detta tal verkat på arbetarne, föremålet för de förmenta orättvisorna. För dem har det varit som en trumpetsignal — upp till strid! Ty ingen motstår länge talet, att han är förfördelad, innan han själf tror därpå och snart lifligt känner det. Slagordet om de sociala orättvisorna har i hög grad bidragit att hos arbetarne väcka missnöjet och klasshatet och så göra dem till socialister. Ty för dem är socialismen icke en ekonomisk teori utan en lefvande önskan att få det så, som de afundade högre klasserna ha det. *Ôte-toi que je m'y mette!* — det är socialismen som folkrörelse. Dessa välmenande men korttänkte borgerliga män och kvinnor, som syssla så ifrigt med socialpolitik, men så litet känna de allmänna ekonomiska lagar, som styra samhällslifvet och utvecklingen, bära ett icke ringa ansvar för, att arbetarefrågan hos oss tagit en så elakartad gestalt.

Till sist några ord om de medel, som närmast stå till buds för att föra den svenska arbetarerörelsen på andra banor.

Huru arbetarefrågan bör hos oss bäst lösas, har jag i förut omnämnda artiklar utvecklat och hänvisar därtill (se särskildt Statsvet. Tidskr. 1905 h. 3). Grundtanken däri är, att arbetaren bör få en tryggad ställning för lifvet uti det företag eller hos den arbetsgivare eller grupp af sådana, för hvilka han utbildat sig, i alla de fall, då dessas natur gör sådant möjligt såsom i kommunikationsföretagen, de stora industriella verken och å de stora godsens samt framför allt uti statens och kommunernas tjänst. Genomfördes detta konsekvent, så skulle därmed det verkliga behof, som ligger bakom arbetarerörelsen, till väsentlig del tillgodoses, och därigenom fackföreningsväsendet bli öfverflödigt. Emellertid sådant som detta gestaltat sig i Sverige uti socialismens tecken, lär det icke kunna härigenom kraftigt nog motarbetas. Den som satt sig före det nuvarande samhällets totala omhvälfning lär icke af några reformer användas därifrån. Den socialistiska fackföreningsrörelsen kan nu hejdas endast genom m a k t.

Allt för länge har slapp undfallenhet kännetecknat det offentligas uppträdande i denna sak. Stat och kommun ha som arbetsgivare låtit sig af sina fast anställda betjante behandlas, som vore de enskilda. Man har medgifvit s. k. föreningsrätt d. v. s. rätt för desse betjante att med sina föreningar ansluta sig till de socialdemokratiska fackföreningarna. Och man har med dem slutit kollektiva arbetsaftal efter underhandlingar med de senares förtroendemän. Det är att återgå till medeltidens anarki att tillstādja uppkomsten af en dylik stat i staten, med hvilken den senare skall underhandla som med en jämlike. Det kan synas obegripligt, huru vi kunnat komma dārhān. Men hvad vi förut anfört om den allmänna opinionens bearbetande af borgerlige till fackföreningsväsendets och socialismens förmån utgör förklaringen. Hārpå måste göras ett brådt slut, om vi ej skola råka in i revolutionāra tillstånd. Förbud för alla i statens och kommunernas tjänst anställda betjante att tillhōra någon utanför stående organisation, inga kollektiva aftal samt strängt straff för strejk och därmed sammānhörande pliktförsummelse mot tjänstens bestämmelser — se dār, hvad som först af allt måste fordras. Jag behöfver ej säga, att

löner och arbetsvillkor samtidigt böra vara fullt tillfredsställande för en anständig bergning efter hvars och ens grad och lefnadsställning.

De enskilde arbetsgifvarne ha till värn mot fackföreningarnas öfvergrepp organiserat sig och kunna nu mer verkligen med makt möta desamma. Det var djupt att beklaga att icke i sommar den stora lockouten fick inträda. Arbetarne måste praktiskt få lära sig, att icke de utan arbetsgifvarne äro företagens herrar och på samma gång störste arbetare, såsom vi ofvan sågo. Äfven hade arbetarne då fått klart för sig deras eget heroende af företagens väl och ve samt de senares af det allmänna ekonomiska lifvet och dess lagar, något som de nu icke förstå eller vilja förstå. De kraf på förhöjning af redan förut höga löner, som under nuvarande starkt nedgående konjunkturer ganska allmänt i år framställt, äro bästa beviset härpå. Ännu viktigare är emellertid, att arbetsgifvarne genom fast sammanslutning kunna sätta en gräns för den i och med lönernas stegring sjunkande arbetsprestationen. De socialistiska fackföreningarna skola på denna väg ruinera våra näringar, därest ej arbetsgifvarne förstå att vidmakthålla den rätta proportionen mellan lön och arbetsprestation.

De ofvan angifna siffrorna om byggnadsarbetarnes förtjenster i Stockholm visa, att här redan råder en ödesdiger disproportion. Ett annat typiskt exempel härpå ha Malmös stufveriarbetare i dagarna lämnat, då de för samma arbete (lossning af splintved) fordrade ungefär dubbelt, enligt en uppgift fyrdubbelt mot det, hvarför det sedan utfördes i Helsingör (16 kr. eller 32 kr. pr famn mot 8:50). Sådant blir landets ruin, om det får fortgå.

Viktigast af allt är emellertid upprätthållandet af arbetets frihet. Härtill måste såväl staten som de enskilde arbetsgifvarne hvar på sitt sätt medverka. Man väntar sig som bekant mycket af den under arbete varande lagstiftningen rörande arbetsaftal. För min del är jag ganska tviflande rörande den stora nyttan af en dylik lagstiftning. På sin höjd vinnes därmed vissa fasta former för underhandling och aftal, men föga eller intet i realiteten d. v. s. för fred och goda arbetareförhållanden. Däremot hvad som göres för att lagligen trygga arbetets frihet, det har verkan. Det har man äfven förstått i det fria Schweiz, där man mera följer det

praktiska bondförståndet än socialpolitiska teorier, och sålunda med kraftig hand upprätthåller denna första mänskliga rättighet. Det är ju ock statens främsta uppgift att skänka rättsskydd mot våld och öfvergrepp af alla slag. Må vi alltså häruti följa Schweiz' föredöme, det är allt som i lagstiftningsväg behöfves. Men samtidigt måste arbetsgifvarne kraftigare än hittills skett hålla på denna grundprincip och det icke blott för sin egen del utan ock beträffande dem det närmast rör, de icke organiserade arbetarne och Svenska Arbetareförbundets män.

Det Svenska Arbetareförbundet är den motrörelse mot de socialistiska fackföreningarna, som spontant uppstått bland arbetarne själfva. Från de organiserade socialisterna skilja de sig icke genom att med mindre energi förfäkta arbetarnes intressen. Långt därifrån, men de göra det på ett annat sätt. Ty deras mål är icke det nuvarande samhällets undergång. Hvad som skiljer oss från socialdemokraterna, hörde jag en gång en af deras talare yttra, är världsåskådningen. Ja, så är det. Det är den olika världsåskådningen, som är det stora skiljemärket och som gör deras olika handlingssätt. Emellertid ha desse män fått lida för sin åskådning och sin själfständighet på ett sätt, som erinrar om förföljda trossamfund under längst förflutna tider. Deras socialdemokratiska kamrater ha våldfört sig på dem enskildt och skymfat dem som grupp öfver alla gränser; de borgerlige liberale ha önskat dem ur världen eller sett dem öfver axeln ända till det sista, och arbetsgifvarne ha försummat dem och icke förstått att de med dem kunna vinna den arbetsfred, som vi behöfva. Den socialistiska fackföreningsrörelsen är ett gift, som inkommit i den svenska samhällskroppen. Som hvarje lefvande organism har denna inom sig uppväckt ett motgift. Detta är det Svenska Arbetareförbundet. Kan det växa och bli starkt nog att motverka det förra, skola vi kanhända återvinna den fulla hälsan. Ty såsom förhållandena nu en gång ligga, torde det vara — jämte ofvan antydda reformer — enda vägen därtill. Lyckas ej detta, så lära vi under det eviga inbördeskriget få återvända till vår forna fattigdom.

Om blockad och uppbringning i sjökrig.

Några anmärkningar i anledning af N. Söderqvist, *Le Blocus Maritime*,
Sthlm 1908.

Af

Professor C. A. Reuterskiöld.

I en nyligen utgifven och ventilerad afhandling har jur. kand. N. Söderqvist behandlat frågan om blokadrättens historiska utveckling, moderna gestaltning och teoretiska förklaring. Författaren har skrivit sin afhandling på franskt språk, och denna i sig själf berömvärda omständighet har medfört, att ämnet behandlats med särskildt fäst afseende å utländska läsares förutsättningar att förstå framställningen, hvilken i stor utsträckning rör sig med svenskt källmaterial, som väsentligen sammanställts i en särskild afdelning bilagor, där emellertid äfven förut tryckta texter för sammanhangets skull upptagits. Eljes följer författaren beträffande utländska urkunder den i franska afhandlingar vanliga seden att aftrycka dessa i själfva texten. Äfven om man måste erkänna de officiella handlingarnas stora betydelse och vikten af att hafva deras exakta lydelse klar för sig, kan det näppeligen från vetenskaplig synpunkt förnekas, att ett arbete, särskildt i folkrätt, härigenom alltför lätt sjunker ned till en materialsamling. I viss mån träffas äfven förf:s verk af detta omdöme, ehuru å andra sidan bör medgifvas, att hans bok ingalunda är blott en materialsamling, utan innehåller mycket af värde ur bearbetnings-

synpunkt; det är blott skada, att bearbetningen icke blifvit grundligare och fullständigare, utan i mycket framstår såsom ofullbordad. Ifrågasätts kan äfven, huruvida ett dylikt aftryckande i hvarje ny afhandling af förut aftryckta texter förtjänar vidare efterföljd, så vida ej, såsom hos förf. verkligen ofta inträffar, det nya aftrycket är gjort med större exakthet än de i äldre afhandlingar.

En annan anmärkning, som i detta sammanhang måhända bör framställas, är den, att förf. äfven så till vida följt de franska afhandlingarnas metod, som han i lika sammanhang använder uttryck och uttalar meningar, hvilka tidigare i samma form förekommit inom litteraturen, utan att han direkt angifver, hvar citatet återfinnes. Gifvetvis är egentligen föga att härom säga, så snart meningen eller uttrycket är hämtadt ur viss källtext, men alltför ofta händer, att detta icke är fallet; och svensk vetenskaplig kutym kräfver i så fall ovillkorligen en hänvisning ej blott i allmänhet genom litteraturförteckningen till det begagnade arbetet, utan i hvarje förekommande fall ett noggrannt angifvande af vederbörlig pagina m. m. i detta.

I den historiska delen af förf:s bok, är det särskildt de svensk-holländska insatserna i blokadrättens utvecklingshistoria, som betonas och framhållas. Min afsikt är visserligen icke att i detta sammanhang närmare gå in på en redogörelse för eller kritik af förf:s arbete, men att alldeles lämna å sido denna del af boken låter sig icke väl göra, då äfven den har betydelse för den fråga, som jag här egentligen ville med några ord belysa, nämligen frågan om uppbringningsrätten i sjökrig. Uppbringningsrätten och blokadrätten stå nämligen i intimt inbördes samband sedan gammalt, ett samband, hvars principiella betydelse emellertid förf. underkänner, i det att han i likhet med alla eller flertalet andra utgår från åsikten, att uppbringningsinstitutet i grunden är en anomali.

Den ena hufvudpunkten i förf:s historik kan betecknas med uttrycket »siège«-teorien och innebär, att enligt förf:s i öfrigt fullt riktiga mening blokadinstitutet härleder sig ur belägringsinstitutet, en åsikt, som äfven förut varit inom litteraturen åtminstone antydd, t. ex. af Matzen och i den af förf. själf i litteraturförteck-

ningen anförde Barclays eljes tämligen obetydliga uppsats i *Revue de droit international*, ehuru ingen så klart som förf. fattat och sökt bevisa den samma. Härvid torde dock förf. hafva gått något för långt och något för mycket öfverskattat sambandet mellan blokaden och belägringen. Enligt förf:s framställning är det fredsfördraget i Knäred 1613, som bildar epok i blokadinstitutets utvecklingshistoria, och detta väsentligen därigenom att då för första gången framträder en ny »teori«, hvilken bryter mot den äldre åskådningen och medger de i kriget icke deltagande makterna fri trafik med undantag för krigskontraband på de krigförandes hamnar, så vida ej dessa äro belägrade till lands och sjös i syfte att intagas, och stundom rent af under förutsättning, att de tillika äro befästade. Betviflas måste, att de af förf. åberopade traktatsbestämmelserna från och med 1613 verkligen gifva uttryck åt en medveten ny »teori« med så skarpa och klara begreppsbestämningar, som dem förf. velat därur framkonstruera, ofta genom en nog så hårdragen och subtil ordatolkning. I själfva verket torde traktatsreglerna från denna tid allenast betyda, att de allmänna handelsförbud, som tidigare plägat af krigförande utfärdas rörande sjötrafiken på allt fiendeland, hädanefter skulle begränsas att gälla belägrade orter i fiendeland, hvarvid emellertid till en början icke närmare angafs hvad med belägrad ort skulle förstås: de växlande uttryck och olika omskrifningar, som i källorna begagnas för att angifva, att orten skall vara belägrad, tjäna enligt tidens sed blott att understryka *belägringens* nödvändighet, men afse näppeligen att framhäfva nödvändigheten af en *fullständig och effektiv* belägring. Öfver hufvud vore det egenomligt, om i detta fall redan från början den betydelsefulla begränsning i makthögheten, som ligger i uppgifvandet af anspråket på rätt att utfärda allmänna handelsförbud, skulle medvetet hafva ytterligare stegrats genom restriktioner i afseende å belägringsbegreppet. Mera öfverensstämmande med vanliga utvecklingsprinciper vore det visserligen, om dessa senare restriktioner först efter hand och på grund af vunnen erfarenhet om belägringsbegreppets mångtydighet kommit till stånd: och i verkligheten är detta också förhållandet, i det att hela frågan om »effektiv blockad» ytterst intet annat är än en fråga om närmare angifvande af hvilka

synpunkt; det är blott skada, att bearbetningen icke blifvit grundligare och fullständigare, utan i mycket framstår såsom ofullbordad. Ifrågasätts kan äfven, huruvida ett dylikt aftryckande i hvarje ny afhandling af förut aftryckta texter förtjänar vidare efterföljd, så vida ej, såsom hos förf. verkligen ofta inträffar, det nya aftrycket är gjordt med större exakthet än de i äldre afhandlingar.

En annan anmärkning, som i detta sammanhang måhända bör framställas, är den, att förf. äfven så till vida följt de franska afhandlingarnas metod, som han i lika sammanhang använder uttryck och uttalar meningar, hvilka tidigare i samma form förekommit inom litteraturen, utan att han direkt angifver, hvar citatet återfinnes. Gifvetvis är egentligen föga att härom säga, så snart meningen eller uttrycket är hämtadt ur viss källtext, men alltför ofta händer, att detta icke är fallet; och svensk vetenskaplig kutym kräfver i så fall ovillkorligen en hänvisning ej blott i allmänhet genom litteraturförteckningen till det begagnade arbetet, utan i hvarje förekommande fall ett noggrannt angifvande af vederbörlig pagina m. m. i detta.

I den historiska delen af förf:s bok, är det särskildt de svensk-holländska insatserna i blokadrättens utvecklingshistoria, som betonas och framhållas. Min afsikt är visserligen icke att i detta sammanhang närmare gå in på en redogörelse för eller kritik af förf:s arbete, men att alldeles lämna å sido denna del af boken låter sig icke väl göra, då äfven den har betydelse för den fråga, som jag här egentligen ville med några ord belysa, nämligen frågan om uppbringningsrätten i sjökrig. Uppbringningsrätten och blokadrätten stå nämligen i intimt inbördes samband sedan gammalt, ett samband, hvars principiella betydelse emellertid förf. underkänner, i det att han i likhet med alla eller flertalet andra utgår från åsikten, att uppbringningsinstitutet i grunden är en anomali.

Den ena hufvudpunkten i förf:s historik kan betecknas med uttrycket »siège«-teorien och innebär, att enligt förf:s i öfrigt fullt riktiga mening blokadinstitutet härleder sig ur belägringsinstitutet, en åsikt, som äfven förut varit inom litteraturen åtminstone antydd, t. ex. af Matzen och i den af förf. själf i litteraturförteck-

Förf. förnekar i detta sammanhang fullständigt, att någon utbildad teori om s. k. fiktiv blockad någonsin funnits (sid. 39). Visserligen måste äfven han erkänna, att verkligheten ingalunda alltid motsvarat krafven på effektiv blockad, men han betonar, att regeringarna dock alltid i sina blockadförklaringar åtminstone påstått, att effektiv blockad blifvit eller skolat blifva anordnad; och denna förklaring har därefter verkat såsom grundande en rättspräsumtion — uttaladt äfven af Fauchille i hans arbete öfver blockaden (sid. 149) — vid prisdombstolarna för blockadens effektivitet. För den, som i likhet med förf. betecknar siège-klausulen i trakterna såsom uttryck för en doktrin eller teori, borde det emellertid falla sig svårt att fränkänna de fakta, hvilka ligga till grund för den s. k. teorien om fiktiv blockad, karakteren af uttryck äfven de för en teori; och för en hvar annan lärar vara klart, att teorien om fiktiv blockad är en fullt adekvat och lämplig beteckning för den princip, som sjömakterna mångfaldiga gånger sökt tillämpa, nämligen att för blockad i betydelsen af afspärrning från sjösidan borde anses tillräckligt, att blockadafsikten kungjordes och genom örlogsfartyg på något sätt markerades: just emedan belägringsbegreppet *icke* varit från början vare sig själfklart eller traktatsmässigt fixeradt, har en dylik »teori» kunnat uppstå. Att, hvarje gång den samma ånyo framträdte i praktiska åtgärder, protester däremot höjts under åberopande af omöjligheten att erkänna dylik blockad såsom verklig, är både i sig själf naturligt och betyder blott, att olika meningar om blockadbegreppet en längre tid kämpat om herraväldet, innan den ena afgick med segern, liksom ock att olika uppfattningar af belägringskriteriet härvid gjort sig gällande.

Emellertid, den frågan framställer sig då osökt, hvartill detta belägringskriterium på blockaden egentligen tjänat, och hvilken grunden till dess upptagande varit. Den frågan åter kan icke besvaras utan att sammanställas med en annan, nämligen den om uppbringningsrätten.

* * *

Uppbringningsrätten var i äldre tid en naturlig följd af den rätt, hvar på krigförande makter gjorde anspråk, nämligen att förbjuda ej blott egna utan äfven neutrala makters undersåtar all eller viss handelssamfärdsel med fienden. Så länge den uppfatt-

belägrade fientliga orter, ett handelsförbud må gälla. Hela denna fråga vore oförklarlig, om belägringsbegreppet från början varit så klart bestämdt, som förf. anser, eller ock vore sambandet mellan blockad och belägring egentligen utan all betydelse.

Förf. själf anser uppkomsten af teorien om effektiv blockad bero af en *omgestaltung* af belägringsbegreppet: »c'est en glissant une conception moins rigoureuse sous le terme *assiéger* qu' on est parvenu à ce siège unilatéral qu'est le blocus effectif» (sid. 24). Men en dylik omgestaltung hade näppeligen kunnat ske så pass obemärkt som nu faktiskt skett, därest belägringsbegreppet från början varit traktatsmässigt fixerad. I hvarje fall hade denna utveckling då inneburit ett utvidgande af den makt, som genom »siège-teorien» begränsats — och detta synes ock vara förf:s mening. I verkligheten åter har teorien om effektiv blockad inneburit en sträfvän ått än ytterligare skärpa de begränsningar i förbuds-rätten, hvilka genom siège-klausulen blifvit införda. Förhållandet synes hafva varit, att trafikförbud med ty åtföljande uppbringningsrisk för de fartyg, som bröto mot förbudet, ansetts tillåtet, så snart en ort kunde påstås vara belägrad, äfven om belägringen icke varit i den mening effektiv, att hvarje förbindelse med orten i fråga varit omöjliggjord. Hvad särskildt sjötrafiken angår är klart, att för denna hufvudfrågan städse måst blifva, huruvida tillträdet *från sjösidan* varit spärradt eller ej. Med ett mera vagt belägringsbegrepp är fullt förenligt att icke *fordra* en fullkomlig afspärring, så vida ändock belägringens eller angreppets existens är otvifvelaktig. Principen om effektiv blockad innebär då, att trafikförbudet får folkrättslig giltighet, blott när verklig afspärrning äfven eller åtminstone från sjösidan äger rum. Och nästa steg i utvecklingen blir i så fall att traktatsmässigt afgöra, hvad det är som konstituerar en verklig afspärrning sjöledes. I stället synes förf. mena, att teorien om effektiv blockad uppstått jämsides med den s. k. siège-teorien och inneburit kraf ej såsom denna på fullständig kringränning till lands och vatten, utan allenast på afspärrning, men verklig afspärrning från sjösidan; efter hand skulle så blockadteorien hafva besegrat siège-teorien, och blockadteorien aldrig i princip afsett annat än effektiv blockad.

men med två väsentliga undantag, nämligen dels därigenom att in- och utlöpande i blockerad hamn är förbjudet, dels därigenom att krigskontrabandsvaror ej må föras. När en hamn är blockerad, och hvilka varor kunna såsom krigskontraband betraktas, därom hafva olika meningar rådt och råda delvis ännu, men om själfva saken äro alla ense. Det kan, under sådana förhållanden, knappast anses egendomligt och än mindre såsom en anomali, att de krigförande makternas anspråk på kontrollrätt och politimakt öfver äfven neutral flagga å hafvet faktiskt erkänts: endast mot missbruk och maktöfvergrepp i detta stycke hafva tid efter annan protester höjts från neutrala staters sida, icke egentligen mot själfva grundsatsen.

Det vanliga, men fullkomligt oriktiga och vilseledande, betraktelsesättet är å andra sidan, att den visitations- och uppbringningsrätt, som under krig af de krigförande mot de neutrala utöfvas, skulle grundas på någon slags förvandling af de kontrabandsförande eller blokadbrytande neutrala fartygen till fiendtliga genom den »krigshjälp», som de genom sin trafik lämnat eller sökt lämna den ena af de krigförande till den andras skada, d. v. s. man konstruerar här gemenligen ett slags neutralitetsbrott såsom grundval för uppbringningsrätten. Ett neutralitetsbrott i verklig mening kan emellertid icke af enskilda begås, eftersom det är staterna, men icke de enskilde, som utgöra subjekt för neutralitetsplikterna. På sin höjd kan den enskilde genom sina handlingar sätta hemstatens neutralitet i fara, därigenom att det ålegat hemstaten att förhindra dylika handlingar, men i sådant fall är det allenast denna hemstat, som har bestraffningsrätt, icke den krigförande makt, hvars intressen kränkts och hvilken i följd häraf har ett politiskt-rättsligt eller blott politiskt anspråk gent emot sagda hemstat såsom stat. Att tillägga krigförande makt bestraffningsrätt öfver neutral stats undersåtar i dylika fall, skulle antingen blifva liktydigt därmed, att denna stat så att säga utlämnade de brottslige efter forntida sed till ett slags försoningsoffer för statens egna försyndelser mot neutraliteten genom bristande kontroll, men i denna händelse inses ej, hvarför bestraffningsrätten, om den eljes så kan kallas, skulle inskränkas att gälla handlingar å sjön; eller ock skulle det betyda, att den neutrala staten

ningen var härskande, att en krigförande makt ovillkorligen kunde af andra makter, som af krigsåtgärderna möjligen berördes, kräfvat ett partitagande för eller emot, och såsom fiender behandla alla, hvilka icke förklarade sig för, så länge var denna förbuds rätt också själfklar. Men i samma mån förutsättningarna ändrades och neutralitetsbegreppet mera utbildades och erkändes, ställde sig saken annorlunda. Öfver hufvud måste då den forna förbuds rätten, så vidt den ej afsåg blott egna undersåtars trafik, upphöra i afseende å all samfärdsel, som förmedlades öfver neutralt territorium, eftersom de krigförande makterna öfver detta icke hade något som helst höghetsanspråk. Beträffande åter samfärdseln öfver hafvet, hvilket icke låg under någon makts exklusiva höghets rätt eller ens under neutralitets rätt, utan tvärtom var möjlig krigsskådeplats, kunde fortfarande vissa anspråk på reglerings rätt göras gällande, hvilka saknade hvarje motsvarighet i afseende å land- och sjöterritorialtrafiken. Detta enkla faktum förbises allt för ofta af dem, som behandlat uppbringningsinstitutets historia och teori, men är icke desto mindre af största vikt. Just emedan hafvet är fritt, d. v. s. icke ligger eller får läggas under någons vare sig privata *dominium* eller publika *imperium*, kommer sjöfarten därå att med nödvändighet regleras genom samverkan af de sjöfarande nationerna, denna samverkan må sedermera vara tyst eller uttrycklig, sedvanemässig eller traktatsmässig, likställd eller icke likställd. Faktiskt har ock utbildats en internationell sjö rätt, om än ingalunda ens i sina väsentligaste drag fixerad i skrifven lag, och denna sjö rätt är i flere afseenden olika för fred och för krig.

Under såväl fred som krig gäller såsom allmän grundprincip, att hvarje stat utöfvar politimakt och kontroll öfver de fartyg, som föra samma stats flagga. Men därjämte har, likaledes under såväl krig som i vissa fall fred, kontrollrätt tillerkänts och medgifvits makter öfver andra än egna fartyg, nämligen i de fall, då en trafikreglering skett icke blott på lika sätt, utan rent af gemensamt och enhetligt, t. ex. i nyare tid beträffande Nordsjöfisket. Sedvanerättsligt och äfven traktatsmässigt har nu, i afseende å krig, utbildats den allmänt erkända regel, att neutrala makter fortfarande hafva fri trafik på de krigförandes hamnar,

såvida den samma skulle åsyfta straff för förbudets åsidosättande, eftersom förbudet äfven där gemenligen är en *lex imperfecta* i den mening, att straffsanktion saknas och enär i intet fall »brottet», om ett sådant kunde anses föreligga, fölle i första fall under uppbringningslandets domvärjo. Till förbudets upprätthållande återstår under sådana omständigheter endast den utvägen, att det land, som utöfvar polismakten, och som faktiskt gör detta i eget intresse, får beslagtaga de saker, hvilka utgöra föremål för trafikförbudet eller tjänat som medel för trafiken, d. v. s. fartyget och lasten såsom gods i fartyget. Att detta åter kan låta sig folkrättsligen göra, beror därpå, att fartyget icke blott är en flytande territorialdel af flagglandet, utan tillika ett objekt för rättigheter och intressen; lika väl som exempelvis under fred ett privatfartyg kan beslagtagas i främmande hamn och öfver hufvud saknar full exterritorialitet inom främmande sjöterritorium, lika väl gäller detta, när under krig ett sådant fartyg befinner sig å hafvet såsom krigsskådeplats, d. v. s. å ort, där de krigförande, må vara öfvergående eller tillfälligt, men dock afgjort hafva en särskild och erkänd magthöghet beträffande allt, som afser fienden och fiendelandet, grundad däri, att kriget är en folkrättslig exekutivåtgärd, som berättigar icke blott till utöfvande af våld, utan och till isolering af motståndaren för brytande af hans krafter.

Emellertid kunde ifrågasättas, huruvida uppbringningen icke snarare borde leda till allenast ett kvarhållande af fartyg eller gods i fartyget tills vidare, och icke till verklig konfiskation. Naturligtvis är detta i hvarje fall möjligt, och hvad fartyget beträffar, har svensk rätt sedan gammalt just ställt sig på den ståndpunkt, att det samma såsom neutralt skall åter frigifvas, sedan domaren sig däröfver yttrat, hvaremot visserligen uppbringadt gods konfiskeras, därest uppbringningen godkännes. Äfven med afseende å fartyget vore dock konfiskation fullt försvarlig, oaktadt strafffrihet i öfrigt äger rum, enär i allt fall en rättsstridighet föreligger, mot hvilken den, som gifvit och varit folkrättsligt befogad att gifva det därigenom kränkta trafikförbudet, kan på vanligt sätt reagera.

Det är icke ur synpunkten af privategendomens skydd mot krigsväld, som frågan här rätteligen bör ses, utan tvärtom ur

icke erkände handlingens brottskarakter, men ändock undandroge den handlande sitt skydd på den grund, att en annan stat funnit handlingen brottslig, men i så fall inses icke, huru det främmande ingreppet i den neutrala statens makthöghet öfver fartyget såsom flytande territorialdel däraf skall förklaras.

Teorien om neutralitetsbrott såsom grund för uppbringningsrätten bör därför alldeles öfvergifvas. I verkligheten synes förhållandet vara det, att under krigstid viss trafik, som skulle kunna verka störande på krigets gång, är internationellt förbjuden å hafvet såsom på samma gång krigsskådeplats och plats för neutral samfärdsel, men detta förbud skapar icke någon särskild neutralitetspligt utan blott en allmän politiskyldighet för dem, som trafikera hafvet — alldeles så som under fred kan vara förhållandet, t. ex. beträffande slafhandeln. Upprätthållandet af förbudet intresserar närmast de krigförande och för den skull har åt dem inrymts en kontrollrätt och en därmed förenad uppbringningsrätt, hvilken måste bestå, så länge ej en hvar annan stat själf på ett folkrättsligt betryggande sätt besörjer utöfningen af denna politimakt i fråga om sin flagga, något som hittills icke skett. Åsidosättandet af de gifna trafikförbuden medför, i likhet med åsidosättandet af andra polisförbud, ett ingripande från de myndigheters sida, åt hvilka polismaktens utöfning är anförtrodd — i detta fall alltså af de krigförandes örlogsfartyg i deras egenkap af, om uttrycket tillåtes, hafspolis. Alldeles liknande gäller, såsom förut är antydt, för vissa fall under fred, men med den väsentliga skillnad, att ingripandet under fred utmynnar i ett af förande af det anhållna fartyget till någon ort i dess hemland eller ort, där hemlandet har konsulat i och för anställande af rättegång enligt samma lands lagar, hvaremot under krig det anhållna fartyget uppbringas, d. v. s. afföres till ort i polisfartygets hemland, för att beslaget där må pröfvas efter dess lagar. Grunden till denna betydelsefulla skiljaktighet är att söka däri, att trafikförbudet beträffande krigstid blott i princip erkänts af det neutrala hemlandet utan att förses med någon straffsanktion. Då sålunda förbudet i hemlandet är en *lex imperfecta*, skulle det uppenbarligen vara ändamålslost att där anställa rättegång. Ej heller kan sådan rätteligen anställas i uppbringarens hemland,

föremål för eröfring och besittningstagande, en synpunkt som alldeles icke får lämnas ur räkningen, då fråga är om sjösamfärdseln. Däremot måste anses ganska tvifvelaktigt, huruvida konfiskation utan vidare af allt slags fientligt gods under fientlig flagga är principiellt försvarlig.

* * *

Återvänder jag härefter till frågan, hvilken betydelse belägringskriteriet har för blokadbegreppet, så torde utan vidare vara klart, att denna endast kan bestå med afseende å blokadens rättsverkningar på sjötrafiken. Men belägringskriteriet innebär icke den fordran på blokaden, att dess rättsverkningar skulle inträda först om och när fullständig afspärrning från sjösidan äger rum: detta är snarare betydelsen af effektivitetskriteriet. Belägringskriteriet åter innebär endast, att viss ort blifvit angripen med sjöstridskrafter på sådant sätt, att afspärrningsafsikten klart framgår: i och med detta är ock för en hvar uppenbart, att trafikförbud måste föreligga och att detta genom anordnad sjöpoliti kommer att upprätthållas. Blokadrätten är af samma slag som belägringsrätten, ehuru mildare än denna, och båda förklaras ur det folkrättsliga exekutivförfarandet, hvars yttersta maktmedel är kriget. Belägringen skiljer sig från blokaden dels genom sitt syfte, dels och väsentligen därigenom att den förra förutsätter utöfning af krigsvåld, den senare däremot icke. Därför är ock en s. k. fredsblokad rätteligen fullt möjlig och förklarlig, på alldeles samma sätt som andra folkrättsliga exekutivmedel, hvilka icke nödvändigtvis förutsätta krigsvåld, kunna brukas både under och oberoende af krig, t. ex. såsom retorsion eller repressalier. Den uppbbringning, som kan blifva följden af ett blokadbrytningsförsök, är, såsom af det föregående torde framgå, icke utöfning af krigsvåld, åtminstone såvidt fråga är om neutrala fartyg, utan en politisk åtgärd, hvilken ej mindre under fred än under krig skulle kunna vidtagas, förutsatt att trafikförbud folkrättsligen må utfärdas — och detta är fallet, så snart en folkrättslig exekution företages.

För den härskande uppfattningen är däremot fredsblokaden en anomali, just emedan blokaden sammanställs med krigsvålds utöfning och krigsvåld utan krigstillstånd gifvetvis innebär en

synpunkten af statens rätt att förhindra viss privattrafik och låta den, som åsidosätter gifna regler, drabbas af därför stadgade påföljder. Alldeles samma synpunkt kanske icke kan anläggas med afseende å trafik under fientlig flagga, enär här uppbringningsrätten omfattar allt fiendegods, oafsedt dess karaktär i öfrigt, och enär uppbringningslandet öfver hufvud icke har någon regleringsrätt med afseende å denna trafik. Här kunde otvifvelaktigt bytessynpunkten, som historiskt har varit den afgörande, med större skäl fortfarande göras gällande, men riktigare synes vara att betrakta uppbringningen i dessa fall såsom ett led i uppbringningslandets exekutivåtgärder och en följd af kriget såsom exekutivt förfarande. Just emedan exekutionen icke sker eller ens kan väntas ske motståndslöst, blir det för exekutivlandet nödvändigt att bryta, resp. omöjliggöra eller försvåra motståndet, och ett af medlen härför är gifvetvis en polisbevakning öfver trafiken, särdeles sjötrafiken. Till lands kan trafiken hindras genom besättande af landsvägar, rifning af broar, järnvägar o. s. v., men till sjös finns af helt naturliga skäl intet annat effektivt medel än uppbringning in flagranti af fartyg och gods. Onekligen drabbas privategendomen härvid hårdare än i landtkriget, må vara att den ej heller där är alldeles skyddad, t. ex. enskilda järnvägar. Men det är icke mot privategendomen såsom sådan, som åtgärderna riktas, utan mot den trafik, som sker med den fientliga statens tillstånd, skydd och uppmuntran, och strängt taget vore det därför mot denna stat d. v. s. mot eget land, som eventuella ersättningsanspråk från de enskilde borde riktas — staten obetaget att vid fredslutet härför i sin tur fordra godtgörelse af motståndaren. All trafik å hafvet måste äga rum under någon erkänd makts autorisation och på dess ansvar, men däraf följer, att den trafik, som företages under fientlig flagga, heller icke behöfver af motståndaren respekteras, i det att denne, hvars sträfvan går ut på tillintetgörande af fiendens makt, uppenbarligen icke kan erkänna fiendens förmåga att fortfarande bära och upprätthålla sagda ansvar, utan tvärtom måste på allt sätt söka göra det samma omöjligt. Härtill kommer, hvad fientliga fartyg angår, den omständigheten, att dessa såsom flytande territorialdelar af den fientliga staten lika väl som dess fasta land utgöra ett möjligt

såsom sådan förenligt. Blokadrätten söker förf. förklara såsom en *jus singulare*, som »est à lui-même sa propre base» (sid. 131) — en förklaring, som i själfva verket är intetsägande och som förf. själf esomoftast måste fullständiga genom, från hans utgångspunkt såsom mig synes, oberättigade jämförelser och sammanställningar med kriget och dess förhållanden: felet ligger däri, att förf. sett sitt ämne från en alltför begränsad synpunkt och icke genomfört den tanke, som han dock gång efter annan vidrört, nämligen att blokaden endast är en med andra sidoordnad art af folkrättsliga tvångsmedel; lika litet som de öfriga kan därför den förklaras utan en undersökning af det folkrättsliga exekutionsbegreppet, men en sådan har förf. icke afsett.

Är blokaden effektiv, så behöfves ingen uppbringning och konfiskation, menar förf., ty i så fall är afspärrningen fullständig och intet fartyg kan in- eller utkomma; är åter afspärrningen icke af denna art, så vore visserligen konfiskation för den blockerande af största nytta, men då blokaden i thy fall icke kunde anses effektiv vore konfiskationen oberättigad (sid. 204). Jämföres härmed hvad förf. i annat sammanhang uttalat, nämligen att »il serait excessif de déclarer un blocus fictif, parce qu'un bâtiment a pu franchir la ligne d'investissement» (sid. 175), så lärers vara uppenbart, att förf. gjort sig skyldig till en olöslig själfmotsägelse. Betraktas åter uppbringningsrätten och hvad därmed följer på sätt ofvan är antydt, försvinner svårigheten att förena den samma med fredsblokaden; den är alldeles den samma vid blokadbrytning som vid kontrabandstrafik, liksom å andra sidan dessa båda företeelser äro sins emellan synnerligen likartade — ehuru likheten förnekas af förf. (sid. 130 noten), om än blott från en viss, folkrättsligen tämligen ligkiltig synpunkt. Riktigt är i detta hänseende, att den praktiska grunden för trafikförbudet är olika i ena och i andra fallet, men detta inverkar icke på frågan om rätten att gifva och med makt upprätthålla förbudet, eller på den rättsliga karaktären af ett åsidosättande däraf, då förbudets innehåll i detta stycke är ligkiltigt.

Förf. redogör tämligen utförligt för blokadbrottets konstitution, egenskaper och allmänna karaktär, och han gör detta i god öfverensstämmelse med den härskande meningen och de vanliga

motsägelse. Förf. åter, som betraktar fredsblokaden¹⁾, »blocus pur», såsom blokadens teoretiska hufvudtyp, kommer i följd här-af till det resultat, att uppbringningsrätten, hvilken äfven han betraktar ur krigsväldssynpunkten, icke är något för blokaden väsentligt och öfver hufvud knappast något med effektiv blokad

¹⁾ Förf. redogör för alla kända fall af möjlig fredsblokad. Oanmärkt bör härvid ej lämnas, att han såsom den första fredsblokaden betraktar den engelska blokaden af Norges kust efter 1814 års svensk-danska krig, då Norge vägrade att foga sig efter Kielfreden. Äfven den anordnade svenska blokaden af Norge anser förf. till en viss tidpunkt vara fredsblokad. Båda dessa påståenden äro fullständigt oriktiga, trots den utförliga motivering förf. sökt gifva. Från svensk och europeiskt folkrättslig synpunkt förelåg i och med Norges vägran ett norskt uppror, och då det omedelbart var klart, dels att Sverige icke ämnade finna sig häri, dels att Norge skulle göra motstånd, inträdde också omedelbart ett kvasi krigstillstånd mellan dessa båda makter, af hvilka Norge icke var folkrättsligt erkänd, utan blott en faktisk makt. För krigsutbrott fordras visserligen antingen omedelbart krigsväld utöfning eller krigsförklaring, men emot upprorsmän gäller detta icke. Dessutom bör väl skiljas mellan kriget såsom faktiskt krigsväld och blodutgjutelse och krigstillstånd. Det är kriget i den förra meningen, men ej det folkrättsliga kvasikrigstillståndet, hvars förekommande utgör föremålet för underhandling under förra delen af 1814. Den engelska blokaden åter är en hjälp, lämnad Sverige jämlikt traktaterna, och kan vis-à-vis Norge hvarken kallas krigs- eller fredsblokad eftersom England befann sig hvarken i krig eller i fred med det icke erkända Norge. En icke erkänd makt kan visserligen blifva »partie bloquée», på samma sätt som den kan blifva krigförande men frågan härom inverkar icke på frågan, om blokaden, när den en gång anordnats, är freds- eller krigsblokad, eller ett tredje. Detta beror af den blokerade partens folkrättsliga ställning: först om sagda part är folkrättsligt erkänd, kan den sägas stå i fredsförhållande till öfriga makter inom statssystemet, och dessförinnan är dess ställning fullständigt prekär och rättsligen obestämd. Men utan att fredsförhållande föreligger, är en fredsblokad en orimlighet. Vid 1827 års blokad till grekernas förmån, hvilken eljes alltid anses som den första fredsblokaden, var det Turkiet, mot hvilket blokaden riktades, och med Turkiet, befunno sig de blokerande makterna i fred. År 1814 åter riktades blokaden icke mot Sverige, med hvilket land England hade fred och förbund, utan mot dem, som då spelade grekernas roll — utan jämförelse för resten. Situationen var alltså fullständigt en annan. Öfver hufvud synes förf. såväl vid behandlingen af denna fråga som i sin framställning af andra kombinerade stats- och folkrättsliga principspörsmål — framhållas kan särskildt sid. 143—151 — röra sig på mera osäker mark eller i allt fall icke med nödig skärpa urskilja och hålla i sär begreppen och de för bedömandet väsentliga fakta. Förf:s historik är öfverlägsen hans juridiskt teoretiska framställningar.

mellan effektivitet och permanens: blokaden kan vara permanent utan att vara effektiv och tvärtom. Det senare vill förf. icke medgifva annat än under stark reservation beträffande afbrott på grund af vis major i form af oväder under särskilda förutsättningar, och icke alls beträffande afbrott i följd af förföljelse mot misstänkta fartyg. Äfven detta undantag från regeln om permanent bevakning torde dock riktigast böra erkännas. Men i så fall blir nödvändigt att söka bestämman effektivitetskriteriet utan hänsyn till permanensen. Förf. anser definitionen i 1856 års Paris-deklaration med dess uttryck »interdire réellement» vara tydligare och därför bättre än de s. k. väpnade neutraliteternas, som blott talar om »un danger évident d'entrer». Men detta beror af den bestämning, som förf. själf tillägger effektiviteten och som han anser vara konstitutiv, nämligen att »le blocus effectif doit constituer un barrage réel, fixe et toujours suffisant» (sid. 176). För min del måste jag betvifla, att allt detta verkligen rymmes i Paris-deklarationens »interdire réellement», hvilket helt enkelt betyder, att bevakningsfartygen måste kunna faktiskt förhindra in- och utlöpande. Därmed är ingalunda uttaladt, att detta förhindrande skall äga rum vore sig oafbrutet eller i hvarje konkret fall: då skulle blockad ej kunna brytas, — och förf. synes verkligen mena, att endast en sådan blockad vore effektiv. Utan meningen är blott den, att faktiskt förhindrande skall *normalt* äga rum, men icke att intet som helst fartyg någonsin skulle kunna »franchier la ligne d'investissement» något som förf. inkonsekvent nog själf medgifvit (sid. 175). I grund och botten blir det sålunda tillräckligt, att ögonskenlig fara för misslyckande förefinnes, och detta inträffar, så snart bevakning anordnats medels ett i förhållande till den beräkneliga trafiken å orten¹⁾ och beskaffenheten af dess inlopp tillräckligt antal örlogsfartyg, hvilkas uppgift är att förhindra tillträdet och hvilka tillika äro så utrustade, att de kunna antagas vara i stånd att fylla uppgiften.

¹⁾ Att detta icke är alldeles det samma som den »idée de varier le minimum d'effectivité selon les circonstances», mot hvilken förf. (sid. 175, 176) polemiserar, läser knappt behöfva påpekas.

framställningarna utan att gifva frågan någon väsentligt ny eller bättre belysning. Lika litet som andra före honom ens uppställer förf. för sig frågan, hvarifrån det imperativ, hvars brytande kallas blokadbrott, härleder sig. Han synes, på samma sätt som alla andra, helt enkelt betrakta blokadbrottet såsom brytande af något slags allmänt folkrättsligt-naturrättsligt imperativ, och han kan därför ej bättre än sina föregångare gifva svaret på frågan: hvarpå grundas uppbringningslandets straffmakt? Frågan bör emellertid snarare formuleras så: hvarpå grundas uppbringningslandets rätt att gifva trafikregler med eller utan viss sanktion? Och denna fråga har jag i det föregående sökt att, om än i största korthet, besvara. Förf. har i sin historik vidrört frågan, då han (sid. 14) anmärker, att man gemenligen betraktat handelsförbudet såsom »une sorte de mesure législative», men han har icke gått närmare in på den samma eller gjort någon som helst undersökning af detta betraktelsesätts riktighet eller oriktighet.

Däremot har förf. i ett särskildt kapitel behandlat frågan om förutsättningarna för en blokads giltighet och därmed för möjligheten af ett rättsstridigt brytande af blokaden (sid. 173 ff.) Denna fråga identifieras med den om blokadens effektivitet, och nekas skall icke, att skäl finnas för ett sådant förfarande. Men uttrycket effektivitet kan tagas i en vidare och en trängre mening, och för klarhetens skull hade måhända varit lämpligare att blott använda det samma i dess inskränkta betydelse. I vidsträckt mening sammanfaller effektiviteten med giltigheten (validité); i inskränkt mening åter är effektiviteten ett af villkoren för blokadens giltighet. Och innebörden däraf i denna mening är otvifvelaktigt den fråga, som här har största intresset. Enligt vanlig uppfattning fordras för blokads giltighet, d. v. s. för att den samma skall medföra rättsverkningar i afseende å fartyg under tredje lands flagga, effektivitet, permanens och notifikation. Förf. förnekar notifikationens nödvändighet såsom giltighetsvillkor och anser permanensen såsom ett för effektiviteten oundgängligt moment, hvaraf helt naturligt följer, att giltighet och effektivitet för honom blir ett och det samma.

Emellertid synes det åtminstone mig vara riktigare att skilja

ett antal upprepade specialnotifikationer skola anses verka lika med en generalnotifikation, en regel, hvars riktighet och lämplighet väl kan diskuteras, men som i allt fall visar, att notifikation är nödvändig, ehuru sättet kan växla. Att häremot, med förf. (sid. 183), åberopa 1856 års Parisdeklaration, som icke omnämner notifikationen såsom nödvändig, utan blott uttalar, att »les blocus, pour être obligatoires, doivent être effectifs», låter sig näppeligen göra, då syftet med sagda deklaration allenast var att definiera effektivitetsmomentet, såsom framgår af fortsättningen »c'est à dire etc.», men icke att angifva alla villkoren för blokads giltighet — däri omtalas ej heller permanensvillkoret.

Fullkomligt analog med notifikationen vid blokad är kungörandet af kontrabandsförteckningar vid krigskontraband. Visserligen pläga äfven de neutrala staterna utgifva förordningar rörande sjöfarten under kriget eller ock i sina neutralitetsförfattningar upptaga bestämmelser om krigskontraband, men afgörande vid uppbringning och prisdömande äro icke dessa, utan uppbringningslandets regler; skulle mellan dessa och neutral stats föreskrifter bestå väsentligare olikheter, beror det af politiken, huruvida den neutrala staten protesterar eller ej, d. v. s. i senare fallet — liksom när protesten är rent platonisk — tyst erkänner de krigförandes regler såsom i allt fall tills vidare folkrättsligt gällande. För tillämpningen däraf mot neutrala fartyg är det emellertid nödvändigt, att reglerna blifva af dessa kända; och detta sker gemenligen på så sätt, att de delgifvas de neutrala regeringarna, hvilkas ensak det därefter blir att vidare kungöra dem eller eljes tillkännagifva, hvar och hur kännedom därom står att erhålla. Skulle dylikt kungörande underlåtas, måste den juridiska följden häraf anses blifva den, att neutralt fartyg, som uppbringas på grund af varutransport, som enligt flagglandets lag ej vore kontrabandstrafik, mot eget lands regering finge ett klart och bestämdt anspråk på skydd och hjälp att erhålla upprättelse. Detta fanns ock tydligt uttaladt i § 12 af 1854 års svenska kungörelse ang. hvad til handelns och sjöfartens betryggande under krig mellan främmande sjömakter iakttagas bör m. m. Visserligen befinnes denna paragraf vara struken i 1904 års nya

Är blokaden notificerad, så måste hvarje till orten destineradt fartyg räkna med detta faktum, äfven om i något konkret fall det skulle visa sig möjligt att inlöpa, såvida detta beror af uppenbara tillfälligheter, t. ex. att osedvanligt många fartyg samtidigt nalkats gränslinien och måst förföljas såsom misstänkta, så att hela det eljes för bevakning och förföljning tillräckliga antalet örlogsfartyg blifvit upptaget och möjlighet att komma igenom i följd däraf uppstått. Om åter notifikation icke vore i någon form nödvändig för giltigheten, kunde i dylikt fall fartyg, som ej erhållit notifikation, saklöst segla igenom. Det är här alldeles så som t. ex. vid polisförbud att passera viss bevakad gata: förbudet gäller, äfven om den för bevakningen i vanliga fall tillräckliga och verksamma personalen händelsevis icke är tillstädes, så framt blott förbudet är känt.

Hvad åter angår frågan om notifikationens nödvändighet, bör genast betonas, att det naturligtvis icke kan fördras såväl generalnotifikation som special- och lokalnotifikation, men väl att antingen generalnotifikation eller special-resp. lokalnotifikation äger rum. Visserligen är blokadens giltighet såsom exekutivåtgärd gent emot »la partie bloquée» oberoende af notifikationen, men för dess rättsverkningar gent emot tredje makts fartyg kräfvdes ovilkorligen någon slags officiell akt, hvarigenom konstateras dels trafikförbudets existens, dels dess folkrättsliga giltighet. Sistnämnda förhållande kan pröfvas endast af vederbörande regeringar, och ur denna synpunkt är generalnotifikationen det lämpligaste sättet för konstaterandet, men om ingen sådan skett, kan ändamålet ändock vinnas, om än på en omväg, genom specialnotifikation, enär det sålunda varnade fartyget har att härom inberätta till hemlandets myndigheter. Det enda, som skulle kunna utesluta behovet af notifikation, vore, att en »notoriété publique» erkändes såsom tillräcklig. Förf. synes ock vara af denna mening, då han anför den amerikanska instruktionens regel (sid. 182), men samma instruktion begränsar högst väsentligt notorietetens verkningar just i fråga om neutrala fartyg, såsom af förf. själf ock angifves: notorietet torde för öfrigt icke någonsin kunna föreligga utan att notifikation af något slag någon gång ägt rum, och i detta fall blir förhållandet blott, att

Olika uppfattningar af orden folk, nation, folkrepresentation och nationalrepresentation.

En terminologisk-politisk undersökning

Af

Professor S. J. Boëthius.

II.

Folkrepresentation och nationalrepresentation.

I denna uppsats föregående afdelning har visats, att orden folk och nation enligt den statsvetenskapligt politiska terminologien hafva flera olika betydelser. Det gäller nu att undersöka, hvilken af dessa betydelser ingår i sammansättningarna: folkrepresentation och nationalrepresentation. Klargörandet här af är i själfva verket ett villkor för besvarandet af den både för vetenskapen och den praktiska politiken viktiga frågan: hvad innebär egentligen termen folk- eller nationalrepresentation?

Först och främst är tydligt, att ordet folk i denna sammansättning ej kan hafva betydelsen plebs, om det också just är för att åt folkrepresentationerna vindicera en häremot svarande karaktär, som dubbelspelet med begreppen populus och plebs vanligen bedrifves¹⁾. Betydde folk i detta fall plebs, skulle termen folkrepresentation ej heller vara synonym med termen nationalrepresentation, ty nation har aldrig betydelsen plebs¹⁾.

---

¹⁾ Se ofvan s. 131 o. 134.

författning i samma ämne, ehuru den sedan gammalt tillhört den svenska lagstiftningen, men denna formella strykning innebär icke, att innehållet i paragrafen numera vore oriktigt, utan blott, såsom det härom säges i utrikesdepartementets årsberättelse för 1904, att ett uttryckligt stadgande ansetts »obehöfligt» — om med rätta må dock lämnas osagdt.

---

anmärkas, att, om nationalrepresentation i betydelsen statsrepresentation öfverensstämmer med det republikanska idealet, så kan en teori, som accepterar denna term, ej vara »grundfalsk», ty teorien (i detta fall statsvetenskapen) måste omfatta hela verkligheten (i detta fall statslifvet), och republiker höra nu en gång onekligen till statslifvets realiteter. Emellertid förhåller det sig ej så, att enligt den (moderna) republikanska statsläran nationalrepresentationen representerar själfva staten. Den är representant åt nationen, fattad i betydelsen: enheten af de vid tillfället lefvande medborgarne, således ej i *den andra* utan i *den första*, af de betydelser, som jag funnit språkbruket tillägga termerna statsfolk eller statsnation¹). Enligt Rousseaus republikanska ideal blef detta visserligen det samma som statsrepresentation, ty för honom utgjorde summan af de lefvande medborgarna just staten, men nutidens republikanska teoretici hafva börjat skilja mellan nationen i betydelsen »inkarnationen af staten», då den omfattar »serien af successiva generationer», och nationen i betydelsen: sammanfattningen af de vid hvarje tidpunkt existerande medborgarne. Dessa »äro de första och nödvändiga representanterna åt den nationella suveräniteten» (staten), och det är de, som i sin ordning representeras af representationen. I den och icke i staten själf har sålunda den republikanska representationen »sin rätta principal» eller med andra ord: enligt det moderna republikanska idealet utgöres statens (= nationens i betydelsen det fortlefvande folkets) enda omedelbara primära organ af det vid tillfället lefvande statsfolket, och dettas mandatarier eller representanter äro sedan såväl president som parlament². Tillåter nu, såsom jag anser mig

¹) Se ofvan s. 135.

²) Så det republikanska Frankrikes förnämste lefvande statsrättslärare A. Esmein: (Éléments de droit constitutionnel français et comparé. Paris 1903): »un sujet ou titulaire idéal et *permanent* qui personnifie la nation entière . . . »c'est l'état» (s. 1). »L'état, de sa nature, est perpétuel . . . Personnifiant la nation, il est destiné à durer autant que la nation elle-même (s. 2). »La souveraineté . . . appartient à la nation, incarnée dans l'état, c'est-à-dire à la série des générations successives» (s. 190). »Les citoyens actuellement existants ont nécessairement l'exercice de la souveraineté, mais ils n'en ont que l'exercice: ils sont en quelque sorte les premiers et nécessaires représentans de la souveraineté nationale (s. 212). Trots dessa bestämda uttalanden sammanblandar dock äfven stundom

Vidare är klart, att hvarken nation eller folk i sammansättning med representation kan beteckna en *blott* kulturell gemenskap, vara liktydig med folkstam eller nationalitet — man må söka samhörighetens grund i rasegenskaper eller kulturell samhörighetskänsla¹⁾. Det representerande, hvarom här är fråga, är en *statsfunktion*, ej ett häfdande af från statslifvet lösgjorda kulturella intressen. Lika litet som den svenska riksdagen representerar »långskallighet», lika litet representerar t. ex. det franska parlamentet den franska kultur, som utmärker de germanska burgundernas ättlingar i Schweiz. Anser man nu såsom prof. Kjellén, att nation endast betecknar en kulturell, icke-statlig samhörighet, då måste man också med honom utdöma hela termen nationalrepresentation²⁾. Såsom i det föregående är visadt, tillerkänner språkbruket emellertid ordet nation äfven andra betydelser³⁾, och därför kan icke Prof. Kjelléns förkastelsedom utan vidare godtagas. Om någon af ordets andra betydelser utgör innebörden af sammansättningsleden national, kan nationalrepresentation fortfarande försvara sin plats inom den politiska terminologien.

I själfva verket erkänner Prof. Kjellén, att »nationens begrepp» *äfven* »sammanfaller med själfva statens»⁴⁾. Enligt hans egen definition är staten »folket i dess historiska sammanhang genom tiderna». Han anser sålunda, att nation kan fattas i *den andra* af de betydelser, som jag funnit språkbruket tillägga folket, när detta betecknar statsfolk eller statsnation⁵⁾. Äfven med accepterandet af denna betydelse af ordet nation (= själfva staten) förkastar han emellertid termen nationalrepresentation, nämligen för monarkiska stater. Ett bejakande af att riksdagen representerar staten, leder oss, menar han, »rätt in i det republikanska idealet»; nationalrepresentation är »intet annat än en *statsrepresentation i kapprock*» och »teorien om nationen (= staten) som riksdagens rätta principal är grundfalsk»⁶⁾. Härom må till en början

¹⁾ Jfr ofvan ss. 132 o. f.

²⁾ Se *Det nya Sverige* 1907 s. 451—2.

³⁾ Se ofvan s. 143.

⁴⁾ *Det nya Sverige* 1907 s. 453.

⁵⁾ Se ofvan s. 137 o. 143.

⁶⁾ *Det nya Sverige* 1907 s. 451—3.

såsom sidoordnad till regenten, som riksdagen representerar i den konstitutionella monarkien, och uttrycket folkrepresentation

t. ex. »Grundlinierna till filosofiska statsläran», förklarar han emellertid, att med regeringen blott bör förstås monarken själf (II s. 333), och räknar icke honom till »det publika ståndet», som här såges utgöras af ämbets- och tjänstemannakåren (II s. 342). Detta är tydligen en terminologisk inkonsekvens, och för att undgå däraf förorsakade svårigheter torde vara bäst hålla sig till de vetenskapligt utarbetade skrifterna såsom ägande vitsord framför ett privat bref. Enligt dessa skrifter ingår ej ämbetsmannakåren (»det publika ståndet») i den Boströmska dualismens första person: monarken (regeringen), utan är blott dennes organ, ett slags bihang till honom (II s. 330 o. f.). Är nu detta ett principiellt hinder mot att räkna ämbetsmännen till folket? Nej, ty, för att tala med B., en människa »kan soutenera tvenne personligheter» (I 391). En människa bör då på samma gång kunna vara regeringsorgan och medlem af folket. Jämförelsevis må påpekas, huru inom våra skolor vissa lärjungar under namn af ordningsmän göras till organ för den blott lärarne primärt tillkommande disciplinära (här regerings) myndigheten. Icke upphöra därför dessa ordningsmän att tillhöra lärjungekåren. Själf ger också B. vissa ämbetsmän plats bland folket. Från adeln, som är ett af B:s folkstånd, bör nämligen enligt honom monarken »i synnerhet» kunna påräkna sina förvaltningsorganer (II, 344, 346 o. 506). Äfven biskopar och borgmästare få soutenera den dubbla personligheten: regeringsorgan och folkmedlemmar (I, 410; II, 391), och i sina »Aforismer» om representationsförändringen afvisar han visserligen, att ämbetsmän *blott såsom sådana* skola få tillhöra folkrepresentationen, som medger, att de *i annan egenskap*, kunna få göra det, d. v. s. räknas till folket (III, 109 n.). Emellertid erkänner jag, att flertalet ofrälse ämbetsmän blifva uteslutna från det Boströmska folket, och att jag sålunda gjort mig skyldig till en ofullständighet genom att ej påpeka detta. Jag skall nu angifva motivet härtill. Enligt B. bör en adlig ämbetsman, som befinner sig i alldeles samma ställning som en ofrälse ämbetsbroder, t. ex. är lika ekonomiskt beroende af sin tjänst (jfr III, 109), räknas till folket, ja kunna vara själfskrifven medlem af folkrepresentationen, under att den senare är utesluten från folket och dess specifika rättigheter. Skälet? Jo att en af den adlige ämbetsmannens förfäder adlats. Orsaken härtill var kanske, att han var en förtjänt ofrälse ämbetsman, som ej kunde såsom sådan befordras till ett af de ämbeten, som på hans tid vöro förbehållna adeln. Sålunda för att få en regeringsorganställning, som principiellt var oförenlig med medlemskap af folket, gjordes han genom adlandet till medlem af folket!! Eller kanske hörde han till dem, som hugnades med adelsskap och i och med detsamma med plats för sig och sina efterkommande i svenska folket, därför att de 1720 ville medverka till, att Sverige lyckliggjordes med en sådan konung som Fredrik I! Då denna absurditet i det Boströmska systemet tydligen berodde af B:s nitälskan för den svenska fyrståndsrepresentation i dess *rena* form och frågan härom nu förlorat all aktualitet, äfven för flertalet Boströmaner, ansåg jag mig ej behöfva rivva upp den svårighet (med afseende på de ofrälse

hafva uppvisat, språkbruket, att det vid hvarje särskild tidpunkt lefvande statsfolket kallas nation, så är termen nationalrepresentation verkligen (ehuru af en annan orsak än den af prof. Kjellén angifna) inom den republikanska statsvärlden lika legitim som termen folkrepresentation. Härmed hafva vi funnit, hvad folk- eller nationalrepresentation innebär i en modern republik: en representation af det lefvande statsfolket, omfattande alla, således äfven regenten (presidenten)¹⁾.

Återstår nu att utreda hvad folkrepresentation innebär i en monarkisk stat. Det utmärkande för den konstitutionella monarkien (i motsats både mot republiken och enväldsmonarkien) är, att staten här har tvenne omedelbara och primära organ: konungen och folket, det senare här fattadt i *den tredje* af de betydelser, som jag funnit att språkbruket inlägger i termen statsfolk — nämligen sammanfattningen af alla lefvande statsmedlemmar med undantag af konungen²⁾. Det är blott folket i denna mening,

Esmein nationen i dess olika betydelser. Se min uppsats: Rösträttsproblemet s. 11 o. f.

¹⁾ Både i N. Förenta staterna och Frankrike måste presidenten (i olikhet med den konstitutionella konungen) anses hafva valrätt.

²⁾ Se ofvan. s. 141. I *Aftonbladet* för den 19 aug. d. å. har Lektor Keijser framställt en anmärkning mot, att jag i förra afdelningen af denna uppsats sagt, att detta folkbegrepp var det Boströmska (hvarmed jag naturligtvis menat det Boströmska folkbegreppet *såsom vetenskaplig teknisk term*). Boström räknar nämligen icke, menar Lektor K., ämbetsmännen till folket, och hans folkbegrepp innesluter sålunda icke *alla* statsmedlemmar med undantag af konungen. I hans stat skulle sålunda icke finnas en dualism: konung och folk, utan en trefald: konung, folk och ämbetsmannakåren. Emellertid medger Lektor K., att enligt Boström endast konung och folk äro de *högsta* personligheterna inom staten, och tyckes ej hafva något emot dualismen i denna mening. Nu framgår af min uppsats, att det just är i denna mening jag tillskrifvit B. en dualistisk uppfattning, ty det är om konung och folk såsom *sidoordnade* organ åt staten, som jag yttrat mig, och sidoordnad med de högsta statsorganen kan icke ämbetsmannakåren vara, som ju enligt B. icke hör till *de högstes* kategori (se t. ex. B:s samlade skr. II s. 343). Man är sålunda berättigad att säga, det B. inom staten antager en dualism mellan konung och folk. Frågan blir då blott, hvilken plats ämbetsmannakåren intager till denna dualism. I det af Lektor K., åberopade brefvet till Nyblæus (S. skr. III, 499 och 501) räknar B. den till »regeringen» och identifierar denna med det »publika ståndet», hvilka båda begrepp sålunda skulle innefatta både konungen och ämbetsmannakåren. I sina vetenskapligt utarbetade skrifter,

hvad jag kan förstå, har emellertid utskottet här använt ordet just i den konstitutionellt-monarkiska betydelsen folkrepresentation. Beskattningsrätten, hvilken framställes såsom ett nationalrepresentationens palladium, tillerkändes nämligen i regeringsformen folket såsom sidoordnad konungen, och med nation i uttrycket nationalrepresentation måste därför här afses detsamma som folk i denna mening. Denna betydelse kan också nation hafva enligt språkbruket, hvilket tillåter ett sådant uttryck som, att »konungen lyssnar till nationens röst». Men då blir nationalrepresentation användbart såsom namn på folkrepresentationen jämväl i den konstitutionella monarkien.

Folk- eller nationalrepresentation innebär sålunda: i den moderna demokratiska republiken ett representerande af hela det lefvande folket, tänkt såsom statens enda primära omedelbara organ, och i den konstitutionella monarkien ett representerande af det lefvande folket i betydelse af statens andra primära omedelbara organ vid sidan af konungen såsom statens första.

Går man den enhet närmare inpå lifvet, som folket i båda dessa fall tänkes bilda, så upplöser den sig i en mångfald ej blott af individer utan af grupper (sambällen, samhällsgrupper) med mer eller mindre stridiga intressen, hvilka i motsats till det enhetliga genom tiderna fortlefvande folkets intresse: statsintresset, kunna kallas privata och vanligen betecknas med termen *sociala*. Rousseau var medveten om, att sådana intressemotsatser förefunnos inom folken, men såg däri ett hinder för bildandet af den enhetliga folkvilja (*la volonté générale*), till hvilken han förlade statens härskaremakt. Hans ideal var därför ett folk utan alla sociala och organiska mellanbildningar mellan folkenheten (enligt honom = staten själf) och individerna¹⁾. Men det vid hvarje

¹⁾ I en af Jellinek a. a. s. 78 citerad passus i Rousseaus »Discours sur l'économie politique» erkänner Rousseau förefintligheten af dylika gruppbildningar, och i Contrat social II, 3 utdömer han dem. »Si, quand le peuple suffisamment informé délibère, les citoyens n'avaient aucune communication entre eux, .. résulterait toujours la volonté générale et la délibération serait toujours bonne. Mais quand il se fait des brigues, des associations partielles aux dépens de la grande, la volonté de chacune de ces associations devient générale par rapport à ses membres et particulière par rapport à l'état. On peut dire alors, qu'il n'y a plus autant

har därför här ej alldeles samma innebörd som i republiken. Fullt legitimt är det emellertid äfven här, och det samma gäller om termen nationalrepresentation, *om nämligen* nationen också kan beteckna den konstitutionella monarkiens konungen sidordnade folk. Detta förnekas af Prof. Kjellén, som anser, att »i vårt land introducerades namnet officiellt genom ett betänkande af konstitutionsutskottet 1810» och då i den af honom med rätta utdömda betydelsen af antingen rasrepresentation eller statsrepresentation¹⁾. Förmodligen åsyftas härmed konstitutionsutskottets ryktbara introduktionsmemorial af den 2 juni 1809 till den nya regeringsformen, i hvilket det heter: »Svenska folkets rättighet att genom rikets ständer sig själft beskatta har af utskottet blifvit sorgfälligt iakttagen. Det är denna själfbeskattningsmakt, som upprätthåller och befäster *nationalrepresentationen*²⁾». Enligt

ämbetsmännens placering), som B. härigenom skapat sig, då detta blott skulle skymt den principiella dualism, som onekligen ligger i hans uppfattning, att statens »högsta (d. v. s. primära och omedelbara) organ äro regeringen (konungen) och folket» (II, 506.) Att han härvid i olikhet med den gamla germanska dualistiska uppfattningen (och den modernt konstitutionella) ger folkets organverksamhet egentligen blott negativ karaktär, hindrar ej, att hans uppfattning i andra hänseenden kan öfverensstämma med denna uppfattning. Att den Boströmska läran om vissa ämbetsmäns uteslutande från folket skulle såsom Lektor K. också förmenar, kunnat hindra liberalistiskt spel i folksuveränitetssyfte med det dubbla folkbegreppet, vederlägges af verkligheten. Ja just anhängare af folksuveränitetsläran hafva på många håll visat benägenhet att liksom B. från medlemskap i folket utesluta ämbetsmännen.

Hvad Lektor K:s öfriga anmärkningar angår, smaka de för mycket af ordrytteri eller röja för mycken oförmåga att sätta sig in i någon annan tankegång än den Boströmska, för att jag skulle finna mig skyldig att här »taga hänsyn till dem». Jag anser mig endast böra fästa uppmärksamheten på hans tydligt ådagalagda förargelse öfver min antydan, att B. kunnat hafva något att lära af den »historiska skolans» män (t. ex. en Biberg och en Geijer). Enligt min erfarenhet är det intet, som varit mera ägnadt att göra nutiden oförstående för den i så många hänseenden storslagna Boströmska tankebyggnaden som den missriktade välmenthetens åflan att åt densamma vindicera en undantagsställning utom eller öfver de politiska teoriernas allmänna utveckling med dess relativitet.

¹⁾ *Det nya Sverige* 1907 s. 451 o. f.

²⁾ Riksens höglofl. ständers Constitutionsutskotts memorial och öfriga expeditioner vid riksdagen i Stockholm 1809—1810. Sthlm 1874, Sid. 16. Kurs. gjord af mig.

sida sedt: det är de här af beroende plikterna. Enligt svenskt språkbruk har samhälle dels den allmänna betydelsen af intresse-gemenskap utan all närmare kvalifikation (i hvilket fall såväl staten som det genom statsintresset enade lefvande folket rymmes därinom); dels den inskränkta af en sådan intresse-gemenskap, som ej är af statlig art, och ehuru det i denna betydelse icke lämpar sig såsom uttryck för totaliteten af divergenserna mellan ett folks icke-statliga intresse-gemenskaper, så lämpar det sig såsom benämning för hvar och en af dessa. Man kan därför synes mig säga, att ett folk består af en mångfald samhällen och använda sammansättningsleden samhälls- för att få fram något för dessa utmärkande (t. ex. samhällsintressena i motsats till statsintresset).

Utgör nu hvarje folk en enhet af samhällen, så kan, när fråga är om dess representerande, man antingen tänka sig, att det är enheten som representeras, eller ock att det är samhällenas mångfald. Den förra uppfattningen stödes af Jellineks tungt vä-gande auktoritet. Om, menar han, en riksförsamling representerade samhällsgrupperna, skulle »i regeln ingen möjlighet till beslut» gifvas, enär samhällsgrupperna hafva stridiga intressen och »die Gesellschaft keinen einheitlichen Willen hat und haben kan». Riksdagen måste därför enligt honom representera icke det socialt splittrade utan »det enhetliga folket»¹⁾.

Men det gifves också många framstående forskare, t. ex. *Gneist*, *Rieker*, som anse att det just är i sin sociala mångfald, såsom Gesellschaft, som folket representeras genom riksdagen. Boström såg i det representerade folket blott sammanfattningen af de i staten varande *privata* personligheterna med deras likaledes privata intressen och rättigheter och ansåg därför, att folket (och dess representation) ej kunde i positiv mening hafva någon andel i statens lagstiftning och styrelse²⁾, och nyligen har prof. Kjellén, som i sin statsvetenskapliga spekulation är starkt påverkad af (ehuru därför ingalunda osjälfständig i förhållande till) både den tyska Gesellschaftsdoktrinen och Boströmianismen, förklarar, att »riksdagen är i grunden ingenting annat och kan och skall i en

¹⁾ a. a. s. 529 o. f.

²⁾ I, 389.

tidpunkt lefvande folket kan aldrig blifva en dylik abstrakt enhet, och detta erkännes nu allmänt inom vetenskapen, som med växande ifver gjort just de »sociala» bildningarna till föremål för behandling. Med synnerlig styrka har sålunda hos oss Boström framhållit, att folket icke kan omedelbart vara en enhet af enskilda människor, utan är en enhet af samhällen, som han kallade *stånd*, och — bortser man från den begränsning och organisation han gaf dessa stånd —, så erbjuder hans lära om *folket*, såsom nödvändigt bestående af stånd, starka likheter med den tyska vetenskapens *Gesellschaftsteori*¹⁾. Från medlet af 1800-talet har nämligen i den tyska statsvetenskapliga litteraturen ordet *die Gesellschaft* vunnit burskap såsom terminus technicus för den mångfald af intressegrupper, som utgöra hvarje folks konkreta innehåll. Denna term har på senare tider hos oss börjat återgifvas med *samhället*, hvars tekniska betydelse då är sammanfattningen af ett folks sociala grupper.

Återgifvandet synes mig dock ej vara vidare lyckligt. Samhälle betecknar enligt svenskt språkbruk en intressegemenskap, men här är det fråga om att få ett namn för intresse*motsatser*, som de sociala förhållandena alstra, och att därtill använda samhälle påminner nästan om »lucus a non lucendo». Naturligtvis är också folket ett samhälle (= en intresseenhet), men det är det genom hvad som förenar dess medlemmar *trots* intressedivergenserna, och det är icke detta enande man vill få fram genom uttrycket »samhället i teknisk mening» utan tvärtom divergenserna. Det enande, det är statsintresset, d. v. s. kärleken till folket eller fosterlandet såsom något genom tiderna fortlefvande och sålunda öfver dagens intressedivergenser upphöjdt, eller från en annan

de votans que d'hommes, mais seulement autant que d'associations. . . Il importe donc, pour avoir bien l'énoncé de la volonté générale, qu'il n'y ait pas de société partielle dans l'état et que chaque citoyen n'opine que d'après lui».

¹⁾ Härmed har jag icke velat påstå, att B:s uppfattning varit påverkad af den tyska Gesellschaftsspekulationen, som i allmänhet är yngre, men jag har ansett värdt uppmärksamhet, att B:s lära om folket och stånden, hvilken många i vår tid på grund af dess sammanhang med hans åsikter om fyrståndsrepresentationen äro benägna att betrakta nästan blott som en kuriositet, har starka beröringspunkter med en nu mycket omhuldad doktrin.

häfdande såsom mål, blifva möjliga. Jellinek har emellertid själf anvisat en annan utväg härtill genom sin lära, att det för folkrepresentationen utmärkande är, att folkombuden, både hvar för sig och såsom kår, visserligen äro representativa eller sekundära organ åt det väljande folket men på samma gång äro positiva omedelbara organ åt staten¹⁾. I sin förra egenskap bereder riksdagen tillfälle åt valmännens olika sociala uppfattningar att blifva beaktade vid beslutens fattande, men det är i sin egenskap af statsorgan som riksdagen beslutar. Därvid går eller borde åtminstone så gå till, att de skiftande, af folkombuden representerade sociala intressena så att säga böjas tillsammans genom den enande kraften af statsintresset, hvilket ombuden såsom statsorgan hafva att värda. På detta sätt komme verkligen en enhetlig statsvilja till uttryck, ehuru visserligen under påverkan af sociala synpunkter. Jellinek har också själf träffande angifvit förloppet, då han skrifer »På grund af kompromisser, anpassningar till ögonblickliga förhållanden o. d. framställes ur de olika gruppernas ofta vidt från hvarandra afvikande åskådningar ett, möjligtvis på de mångfaldigaste motiv beroende, gemensamt enhetligt beslut».

Det resultat, till hvilket jag för min del kommer, är sålunda följande: För vissa undantagsfall kan det vara lämpligt att uppställa fiktionen, att riksdagen representerar folket såsom en abstrakt enhet, men i lifvet, sådant det verkligen plägar te sig, bör riksdagen betraktas såsom representant åt folket i dess sociala skiftningar, dock under fasthållande af att den på samma gång och i främsta rummet är verkligt statsorgan.

¹⁾ Jellinek menar med representativt eller sekundärt organ ett sådant, som icke besluter i sitt eget namn utan i ett annat organs (det primäras och representerades), men fullt själfständigt, så att dess beslut binder det representerade. Med omedelbart statsorgan menar han åter ett sådant, som har en i själfva författningen grundad själfständig befogenhet att verka för statsändamålets realiserande. Håller man på, att denna verksamhet skall vara positiv, kan Boströms folk ej kallas statsorgan (Jf. ovan s. 234 n.) Förvirrande verkar, att såsom *statens* representant plägar betecknas det omedelbara statsorgan, hvilket liksom personifierar staten, oberoende om det är sekundärt eller ej. (Ex. på det förra eller på en sekundär sådan representant är presidenten i Förenta staterna, på det senare konungen i en konstitutionell monarki). När Esmein kallar det lefvande folkets medlemmar för den nationella suveränitetens representanter, (se ofvan s. 231), motsvarar hans »representanter» Jelineks »omedelbara, primära statsorgan».

monarkisk stat ingenting annat vara än en social eller *samhällsrepresentation*»¹⁾.

Till förmån för båda dessa uppfattningar kunna skäl anföras, beroende af den synpunkt, som anlägges. För min del är jag böjd för att anse den senare, som jag vill kalla den Kjellénska, för den mest gifvande. Men jag tror, att den behöfver något modifieras med hänsyn till det, som Jellinek egentligen velat hafva fram genom sin teori.

Då folket i den konstitutionella monarkien utgör en enhet gent emot monarken, kan det ju sägas, att riksdagen har att representera eller bevaka de intressen, som äro gemensamma för folket såsom en sådan enhet. Detta slags representerande får emellertid praktisk betydelse blott i det fall, att monarken söker inkräkta på folkets (folkrepresentationens) allmänna rättigheter, hvilket nu mera i civiliserade stater torde vara ett rent undantagsfall. Under normala förhållanden blir sålunda representantskapet så godt som innehållslöst, om det blott skall ses från denna synpunkt²⁾.

En enhet blir också det representerade folket genom viljan att trots de sociala divergenserna betrygga sitt statliga fortbestånd³⁾, men äfven i detta fall blir representantskapet alltför blodlöst. Oafsedt den personliga dugligheten, skulle man då vid riksdagsmannaval *endast* hafva att se till, det kandidaterna ville vårda statsintresset. Erfarenheten visar dock, att alla riksdagsmannaval i någon mån äro partival, d. v. s. sociala gruppval. Ehuru Jellinek principiellt förkastar Rousseaus abstrakta och överkliga uppfattning af folket såsom en socialt ofärgad massa, synes han mig dock genom sitt ensidiga framhåfvande af enhetssynpunkten i viss mån hafva återfallit däri. Hvad som förmått honom härtill är, såsom ses af citatet här ofvan, att han endast på detta sätt trott enhetliga riksdagsbeslut, med det enhetliga statsintressets

¹⁾ *Det nya Sverige* 1907 s. 456.

²⁾ Under den stora engelska revolutionen uppträdde t. ex. parlamentet såsom målsman för folkenheten så länge fråga var att försvara de allmänna folkrättigheterna mot Karl I, men enhetssynpunkten upphörde att göra sig gällande, så snart fråga blef om sociala synpunkter, såsom motsatsen mellan episkopalkyrkan och dissenters.

³⁾ Jfr ofvan s. 236.

riga tillgodoseende, utan ock folkets framtid skyddas mot att offras för stundens intressen. Härmed förnekas icke, att sociala klasser kunnat och kunna missbruka sin makt öfver statsmyndigheten i exploateringssyften, men när så skett, är det en sjukdomssymptom i det politiska lifvet. Där en sund politisk utveckling ägt rum, hafva däremot sociala maktfaktorer gjort sig till — icke herre öfver utan verktyg åt statsidén och därmed vunnit politiskt inflytande.

När det germanska kungadömet möter oss i historien, var det öfvervägande en social makt, grundad på jordbesittning — hos oss Upsala öd — och med dennas afkastning underhållet krigarefölje. En verklig politisk makt blef detta kungadöme genom att framför folkets öfriga sociala makter göra sig till målsman för statsidén — hos oss särskildt framträdande såsom riksidé i motsats till landskapspartikularismen. Häri ligger förklaringen till den germanska uppfattningen, enligt hvilken konungen framträdte såsom politiskt sidoordnad (hela det öfriga) folket. Med tiden uppstod inom detta hos oss en ny kraftig social bildning — stormannaklassen —, och då äfven denna gjorde sig till målsman för riksidén, under det att bönderna fortfarande fasthängde vid landskapspartikularismen, erhöll äfven den en politiskt framskjuten maktställning. När sedan unionstidens konungamakt svek sin riksvårdande uppgift och aristokratien — i god öfverensstämmelse med det socialistiska idealet — började missbruka sin maktställning i exploateringssyfte, då lät sig genom den Engelbrektska resningen det öfriga folket — bönder och borgare — kallas att ställa sina sociala resurser i statsidéns tjänst och fick därmed en ökad aktiv anpart i statsmyndigheten. Hvad historien lär är sålunda icke, att sociala krafter böra uteslutas från aktivt deltagande i statsuppgifternas förverkligande — hvilket är en chimär — ej heller att de böra få exploatera statsmyndigheten — hvilket är stridande mot statens ändamål —, utan att de böra göras tjänstbara åt statsintresset, blifva organ därför. I samma mån detta sker, men också endast i mån däraf, hafva de rätt till politisk makt, och följaktligen har statsmyndigheten jämväl under olika tider och i olika länder haft olika sociala bärare. Någon ideal allmänngiltig regel härför gifves icke, men skulle man tänka sig

I själfva verket är frågan om folkrepresentationens rätta uppgift blott ett moment i det stora problemet för allt statslif: att bereda hvarje lefvande generations sociala krafter det tillbörliga inflytandet på statsuppgifternas realiserande. För detta realiserande kan staten, enheten af otaliga generationer, icke omedelbart verka, utan det måste ske genom vid hvarje tidpunkt lefvande, af olika sociala intressen mer eller mindre bestämda folkmedlemmar. Det kan därför icke undvikas, att sociala intressen spela in i politiken, att såsom Prof. Kjellén så sant skrifver: »de olika hufvudintressena och gruppviljorna på en gifven tidpunkt inom folket bilda den starkaste politiska realitet, med hvilken staten har att räkna». ¹⁾ Boström trodde visserligen, att detta kunde undvikas, nämligen därigenom, att hela den egentliga positiva statsverksamheten förbehölles åt monarken, som han tänkte sig frigjord från alla privata (sociala) intressen, och att folkets roll i statslifvet blott blefve att genom folkrepresentationens vetorätt i lagstiftning och beskattning och petitionsrätt skydda de privata intressena, hvilkas målsman folket ensamt tänktes vara. Men monarkens fullständiga frigörelse från alla privata eller sociala intressen är en kammarpekulation; historien visar, att det finnes äfven monarkiska privatintressen — man har t. o. m. ett eget namn därför: dynastiska —; och lika fjärran från den historiska verkligheten är en — åtminstone lifskraftig — folkrepresentation, som på längden inskränker sig till den nästan uteslutande negativa roll inom statslifvet, som Boström tilldelade den.

I själfva verket hafva sociala maktförhållanden alltid utöfvat ett betydande inflytande på statslifvets gång. En öfverdrift är visserligen den socialistiska historieuppfattningen, att staten ej varit eller blir något annat än en organisation, hvarigenom den för tillfället härskande ekonomiska klassen tillgodoser sina privata intressen. Oafsedt ensidigheten att upphöja de ekonomiska intressena till historiens enda sociala och politiska drifkraft, utgör detta en fullkomlig förryckning af statsidén, som tvärtom just innebär, att de enskilda intressena underordnas hänsyn till allmänt väl, så att ej blott de lefvande skyddas för vissa privatintressens obehö-

¹⁾ »Det nya Sverige» 1907 s. 456.

fattning, bör så mycket som möjligt afspegla de sociala intressegrupper inom folket, som kunna och böra göras till organ åt statsändamålet. Utan tvifvel skulle bästa sättet härför vara att urskilja dessa grupper och låta dem representeras i förhållande till deras politiska kompetens och deras intressens samhällliga betydelse. Det var en tid, då våra fyra riksstånd åtminstone i ganska hög grad voro just sådana klasser inom vårt folk, och då ägde fyrståndsrepresentationen sitt berättigande. Men den sociala utvecklingen gjorde denna »samhällsrepresentation» till en anakronism, och därför måste den falla.

Det beklagades då, att man ej ersatte den med ett nytt mera rationellt klassvalssystem, och när i vår tid den De Geerska representationsordningen i sin tur tyckes skola få skatta åt förgångelsen, hafva åter yrkanden på ett nytt klassvalssystem låtit höra sig. Kunde nu vårt folk i och för riksdagsmannavalen uppdelas i nya intressegrupper, som verkligen inom statslifvet gäfvé ett rättvist och ändamålsenligt uttryck åt nutidens sociala förhållanden, så skulle jag anse en sådan lösning af representationsfrågan god. Möjligen skulle också en intresserepresentation kunnat vara möjlig såsom ny grund för den första kammaren, nämligen om man afstode från att låta jämväl denna vara en allmän folkrepresentation, öfverlämnade detta åt andra kammaren, och låte den första vara målsman blott för vissa viktiga samhällsintressen, hvilkas vårdande kräfva, så att säga, en friare öfverblick öfver samhällslifvet: t. ex. den högre bildningen, den högre industriella och kommersiella finanssen, försvarsväsendet, kommunikationsväsendet. För min del är jag böjd för att anse, det en dylik reform af första kammaren varit lyckligare än den nu såsom hvilande antagna. Den farhåga torde ej vara alldeles obefogad, att genom denna ej tillbörligt blir sörjdt för de högre synpunkter, hvilka det är ett öfverhus' uppgift att tillgodose, och hade reformen skett i ofvan antydda riktning, skulle den aktiva och passiva valrätten till denna kammare kunnat göras mindre beroende, ja kanske alldeles oberoende af censusbestämmelser, hvilka vid nu rådande uppfattning innebära en svaghet. Men i politiken får man rätta sig efter de faktiska förhållandena, och den allmänna åskådningen hos vårt folk har ej för närvarande möjliggjort en sådan lösning.

ett ideal, så vore det, att alla afsevärda sociala krafter gjordes tjänstbara åt statsidén, så att vid statsviljans bildande, genom inbördes kontroll, ensidiga eller skadliga sociala intressen städfjades, men däremot för allmänt väl behöfliga tillgodosåges — eller med andra ord att de statslifvet dirigerande besluten så att säga filtrerades fram ur de realiteter, som utgöras af de i hela folket (konungen inbegripen) verkande sociala krafterna, nämligen därigenom att dessa förmås att verka såsom statsorgan. I den moderna republiken tänkas alla dessa krafter verkande tillsammans (nämligen vid valet af representanter); i den konstitutionella afskiljes en af dem, konungamakten, och sidoordnas de öfriga (här tillsammans kallade folket), men detta icke af den grund, att den förra är socialt immun, och de senare hafva blott sociala intressen, utan därför att det just med afseende på den kontinuitet, som är själfva innebörden i allt statslif, visat sig ändamålsenligt, att ett kontinuerligt omedelbart statsorgan (det ärftliga konungadömet) finnes, som har till speciell uppgift att vårda denna kontinuitet och att för de öfriga statsmedlemmarna utgöra så att säga ett lefvande memento därom. Därmed är icke sagdt, att den ärftliga konstitutionella monarkien är den enda lämpliga statsformen. Konungaätten kan svika sin uppgift på ett sådant sätt, att den monarkiska statsformen ter sig för folkets uppfattning såsom ett hinder för ett sundt statslif (t. ex. den Bourbonska konungaätten i Frankrike), eller ock kan det hända, att konungadömet ej på organiskt sätt växt in i ett folks statslif (hvarpå Amerika erbjuder exempel). I sådana fall får ett folk försöka finna andra garantier för statslifvets kontinuitet. I allmänhet beror statslifvets sundhet ytterst ej på formerna utan på god statlig ande hos dem, som skola handhafva statens myndighet, de må vara konung och folk eller blott folket. Men visserligen kunna ändamålsenliga former bidraga till att utveckla och bevara ett sundt statslif och tvärtom. Därför är det också ett viktigt problem för hvarje stat att skaffa sig ändamålsenliga former för sin folkrepresentation.

Af den föregående framställningen af hvad som menas med folket (såväl inom den konstitutionella monarkien som inom den demokratiska republiken), när fråga är om dess representerande genom en församling, följer att denna församling, enligt min upp-

hvilka i alla fall industriarbetarne tänktes skola komma att behärska situationen, menade man, att den rena landsbygden skulle kunna bevaras åt hemmansägarna. Blevde nu verkligen detta systemets resultat, så skulle sålunda genom dess införande endast det mindre jordbrukareintresset och industriarbetareintresset komma att trycka sin prägel på andra kammaren. Dessa intressen äro utan fråga viktiga sociala intressen, men icke äro de väl de enda, som böra få politiskt inflytande innom den kammare, som är afsedd att vara den allmänna folkrepresentationen. För min del förstår jag icke, huru man kan anse, att ett representerande af »sammanfattningen af alla sådana naturliga hufvudintressen, som röra sig inom ett folk på ett visst ögonblick»¹⁾, skulle blifva realiseradt genom en ordning, som gjorde blott tvänne »hufvudintressen» härskande med undertryckande af alla andra och däribland af många, som borde vara minst lika viktiga ferment för statslifvet. Nej vill man en fix klassrepresentation, som ger ett verkligt fulltonigt uttryck åt alla de politiskt afsevärda sociala skiftningarna inom folket, då måste man också kunna genomföra en däremot svarande klassindelning. Men hvilken indelningsgrund skulle därvid användas? Bördan är hos oss absolut oduglig. Yrket medför ej heller längre den bestämda sociala afgränsning eller samling, som det innebar under vår ståndsförfattnings blomstringstid. Andra skiljande eller samlande sociala intressen hafva nu uppstått, som bryta igenom yrkesgränserna; så t. ex. verka nykterhetsfrågan och motsatsen mellan socialism och icke-socialism skiljande t. o. m. inom tidens mest klassmedvetna yrkesgrupp — kroppsarbetarnes. Men icke kan en fix klassindelning grundas på sådana sociala intressen. I själfva verket är enligt min tro det absolut omöjligt att under nuvarande förhållanden på författningsväg genomföra en hela folket omfattande klass- eller intressegruppindelning. Och förhåller det sig så, då är samfällade val till en *folkkammare* ej ett godtyckligt påfund af en »doktrinär idealism»²⁾, utan en af tidsomständigheterna föreskrifven nödvändighet. Däraf följer icke, att de ej kunna innebära olägenheter och faror, men innebära de sådana, då gäller det att finna garantier mot dessa utan att offra principen.

¹⁾ *Kjellén*. »Det nya Sverige» 1907 s. 455.

²⁾ *Kjellén* a. a. s. 458.

Hvad som har mera aktuellt intresse är, om valsystemet till andra kammaren kan grundas på en fix klassindelning. Det har sagts, att 1866 års riksdagsordning, hvad denna kammare angår, trots sina samfälliga val dock var en »sambhällsrepresentation» så tillvida, som ett slags privata samhällen, kommunerna, därigenom lades till grund för representationen. Detta kan emellertid med sanning på sin höjd sägas om städer, som ej tillsammans med andra bilda valkretsar, men icke kan väl med fog påstås, att t. ex. Köping, Nora, Lindesberg och Enköping tillsammans bilda ett verkligt samhälle. Och hvad landsbygden angår, så utgöra domsagorna inga verkliga intresseenheter, äro inga naturliga samhällen, utan blott administrativa indelningar för ett ändamål: dömsväsendet, som ej är egnadt att framkalla någon social samhörighet. När icke hvarje valkrets kan utgöras af en »kommun» i vanlig mening — hvilket skulle gifva en allt för stor kammare, — kan ingen valkretsindelning åstadkomma ett representerande af lokala folkgrupper med verklig intressegemenskap, d. v. s. af verkliga samhällen, utan valkretsindelningen får i lokalt hänseende blott teknisk betydelse för valsättet. Härmed förnekas icke, att en valkretsindelning kan hafva betydelse för maktförhållandet mellan de hela folket genomskärande samhällsklasserna.

En ansats till samhällsklassrepresentation i denna mening innebar De Geers reform genom att den gaf städernas befolkning i dess helhet en särställning i förhållande till landsbygden. Därmed var, trots allt principiellt förkastande af klassvalssystem, tvänne sociala väljareklasser etablerade: stadsbor och landtbör. På denna sida af den De Geerska reformen hafva också moderna ifrare för ett fixerat klassvalssystem tagit fasta, nämligen genom det s. k. *Mosseboförslaget*. Man har endast velat öfverföra municipalsamhällenas och köpingarnas invånare till städerna från landsbygden. Den grundtanke, som låg till grund för detta förslag, var tydligt (se t. ex. Prof. Kjelléns motion 148 vid 1906 års riksdag) farhågan, att, där industriarbetare i stor mängd funnes, de efter den allmänna och lika valrättens införande skulle komma att behärska valen, och att sålunda i landtvalkretsar, som innefattade köpingar och municipalsamhällen, hemmansägarne skulle öfverflyglas. Förenades åter köpingarna och municipalsamhällena med de egentliga städerna, i

att blifva representerade, men som vore dömda att ohjälpligt öfverflyglas vid majoritetsval inom enmans valkretsar likaväl af Mossebotypen som af den hittills brukliga. Motståndet mot proportionalismen från deras sida, som vilja, att en folkrepresentation skall allsidigt återspegla berättigade sociala intressen, måste jag därför äfven anse bero af en doktrinism. Man förkastar det medel, hvarigenom målet på ett afsevärdt sätt skulle kunna nås, af förkärlek för ett annat medel — en fix klassindelning —, hvars ogenomförbarhet under nuvarande förhållanden bäst bestyrkes däraf, att det enda praktiska förslag därom, som framstälts, var — Mossebo-systemet med sitt tvåklassvälde. Härmed är ej sagdt, att proportionalismen är fri från olägenheter, att den skulle vara ett ofelbart medel, eller att ej framtiden skulle kunna åvägabringa något bättre. Den har för sina anhängare ingalunda karaktären af en allmängiltig lösning af representationsproblemet. De se däri blott ett af den faktiska verkligheten betingadt sätt att så mycket som möjligt nu åstadkomma hvad som enligt deras uppfattning bör åstadkommas genom en folk- eller nationalrepresentation.

En fara är, att de klassmedvetna kroppsarbetarne under de samfälda valens och den allmänna och lika rösträttens kombinerade tecken genom sin nummerära styrka i förening med hänsynlös partiorganisation kunna göra sig till herrar öfver statsmyndigheten. Naturligtvis ter sig detta för socialisterna ej såsom en fara utan som såsom ett eftersträfvansvärdt mål, och där de tro sig kunna genom samfälda val *utan vidare* nå detta mål, är det därför från deras ståndpunkt naturligt, att de ej vilja yeta af något »vidare». Men anorlunda ställer sig saken för dem, som ej acceptera den socialistiska läran, att staten bör vara ett exploateringsmedel åt en ekonomisk klass, och häri synes mig förklaringen ligga till att Mosseboförslagets karikatyr på ett klassvalssystem kunnat vinna anhängare bland personer, hvilkas verkliga ideal det till sina konsekvenser så föga skulle komma att motsvara.

Emellertid finnes det också icke-socialister, som hålla på de samfälda valen *utan vidare*, nämligen anhängarne till den engelska parlamentarismen med dess tvåpartisystem. Vore det nu verkligen så, att de sociala motsatserna inom vårt folk vore så enkla och ej mera djupgående än, att de kunde sammanföras inom ett politiskt tvåpartiväsende, så vore häremot ingenting att invända. Sådana samfälda val kunde då, åtminstone i stort sedt, gifva ett exakt uttryck åt hvad som vore den naturliga sociala grupperingen. Men nu äro de sociala förhållandena inom vårt folk ej sådana, och att då hålla på en form, som ej motsvarar hvad som är utan hvad man önskar, det synes mig vara — doktrinism.

Så vidt jag förstår, är hittills endast ett medel funnet, genom hvilket inom ett folk med våra sociala förhållanden samfälda val enligt allmän och lika rösträtt kunna blifva ett något så när allsidigt uttrycksmedel för folkets sociala skiftningar — nämligen ett *proportionellt valsystem*. Därmed är visserligen tanken uppgifven att utifrån åstadkomma en social partigruppering af väljarekåren, men i stället få *valmännen själfva* gruppera sig med hänsyn till de sociala spörsmål — de må vara af ekonomisk eller ideell natur — som synas dem hafva betydelse för statslifvet. Genom den sammanslutning inom stora distrikt, som proportionalismen nödvändiggör, kan härvid möjlighet att blifva representerade beredas sociala intressegrupper, som från statslifvets synpunkt väl förtjäna

ningar, där en ingående analys af siffrorna ligger utanför undersökningens ändamål» (s. 171). Detta vackra erkännande försvagar väsentligt intrycket af H:s præterea censeo. H. har förut sagt: »... att konstatera själfva prisnivån. Hur det skall göras har Dr. Sommarin utförligt visat, och jag skall ej ingå på det» (s. 163). Den af mig utvecklade metoden att konstatera prisnivån för äldre tider arbetar på grundvalen af arbetarebudgeter. Metoden hör utan tvifvel till de prishistoriska metoder, som H. kallar »klumpiga», men den erkännes som den bästa möjliga af de främsta fackmän — och väl äfven af H., då han ej ger någon saklig kritik af den.

Helt och hållet på sidan af det hufvudproblem i ekonomisk historia, som frågan om den allmänna prisnivån utgör, — ej enligt min privata mening, utan efter kända auktoriteter (se ofvan s. 74), — diskuterar H. i sin här ifrågavarande uppsats studiet af relativa priser såsom enklare och mera gifvande än studiet af allmänna priser. Därvid företar han en visserligen ny, men så vidt jag kan finna alldeles subjektiv omvärdering af betydelsen för den prishistoriska forskningen af relativa priser och allmänna priser. Det är nämligen att märka, att den engelske forskare, på hvars arbete han stödjer denna omvärdering, icke själf erkänner densamma. NICHOLSON *Principles of political economy* yttrar Vol. III: 31 f.: »The interpretation also of the history of prices, which is always a fundamental part of economic history, requires in the different periods. an examination of the nature of the standard and the condition of the medium of exchange»... »This examination of the anatomy of the monetary system is a necessary preliminary to any interpretation of the movements in prices. Changes in the value of the standard or the purchasing power of money are best considered separately in the form of movements in general prices». Hur denne författare kan tagas till intäkt för åsikten, att man »i en mängd fall» kan uppgifva »hela den apparat, som prishistoriska studier af det vanliga slaget erfordrar», — för åsikten, att man kan »jämföra de samtida priserna för olika varor... utan mynthistoriska studier», och »bespara hela undersökningen af prisnivån» (s. 165) — det är för mig ofattbart, på det sätt nämligen som H. framställer dessa åsikter. H. gör nämligen

Till prisernas och arbetslönernas historia.

Af

Fil. dr Emil Sommarin.

1.

Till prisernas historia.

Några anmärkningar om prishistoriska metoder.

Docenten Eli F. Heckschers uppsats i tidskriftens förra häfte ger anledning till åtskilliga reflexioner. Ett par sådana torde ingen stå närmare till att framställa än förf. till de båda skrifter, hvilka H:s uppsats i hufvudsak rör.

I slutet af nämnda uppsats upprepar H., med hänvisning till sina tidigare uttalanden i Hist. tidskr. 1904, sitt præterea censeo: tviflet om värdet af prishistoriska studier öfver hufvud. Oafsedt att hela H:s framställning i förra häftet utgör ett beaktansvärdt inlägg mot dylik skepticism, gör H. där positiva medgifvanden: »Att, prisnivåns utforskande har ett ändamål i sig själf är emellertid redan erkänt i det föregående¹⁾, och det må nu också medgifvas att tillnärmelsevis riktiga siffror för prisnivån äro mycket bekväma och ganska välbehöfliga för många historiska undersök-

¹⁾ H. syftar därmed på en passus i sitt resonnemang några sidor förut, där det bl. a. heter: »Undersökningar af prisnivåns historia behöfvas för att lära känna — prisnivåns historia» (s. 162). Denna själfklara sats har man helt visst i detta sammanhang mindre anledning att betona än den af mig förfäktade tesen: undersökningar af prisnivåns historia äro behöfliga för att ge ökad insikt om prisnivån, hvars växlingar hittills varit kända under allt för korta tidsskeden.

anmärkningsvis eller i en not ge läsaren äfven denna möjlighet att bedöma 1300-talets reallöner och skillnaden i lefnadsstandard mot nutiden. Mitt framställningssätt skulle jag dock äfven med tillgång till nutida material för dylik direkt jämförelse ej velat ändra. Ty detta framställningssätt ger för den ekonomiska historien väsentligt rikare resultat, än den af Dr. H. rekommenderade metoden. Min framställning ger nämligen:

1) reallönerna, med de ur dem omedelbart framgående upplysningarna om arbetarnes konsumtion och lefnadsstandard;

2) penninglönerna: a) i samtida mynt; b) i silfvervärde och nutida mynt;

3) prisnivån.

Då framställningen är afsedd att föras upp till midten af 1800-talet, kan den för de tidigare århundradena följdriktigt endast angifva dåtida penninglöner i nutida penningvärde, d. v. s. yrkesarbetare vid Kopparberget enligt privilegierna 1347 en nutida årsinkomst af 420 à 560 kronor. Hvad en dylik nutida årsinkomst betecknar för nutida reallön¹⁾, är en fråga som faller utom ramen för skildringen af arbetareförhållandena intill år 1720. Jämförelse mellan normalbudgeten 1367 och 1608 gör sig däremot själf i min framställning på det sätt som H. synes önska, i och med det att de olika normalbudgeterna för dessa epoker meddelas.

2.

Till arbetslönernas historia.

Arbetsdagarnas årliga antal i äldre tid.

Muntligen har docenten Heckscher mot min under sistlidne maj ventilerade afhandling om »Arbetareförhållanden vid svenska bergverk och bruk i äldre tid» framställt en anmärkning af stort

¹⁾ Då reallönen i vår tid ej kan anges med några mer eller mindre allmängiltiga utspisningslistor, såsom fallet är i fråga om äldre århundraden, och utan tvifvel växlar mera än förr inom de olika löneklasserna, så ger uppgiften, att arbetslönen vid Kopparberget vid midten af 1300-talet representerade en nutida årsinkomst af 420 à 560 kronor, omfattande jämförelsemöjligheter med nutida lönekategorier, sedan förskjutningen i lefnadsstandard klarlagts genom den fortlöpande framställningen af reallönens utveckling för samma arbetarekategori under fem århundraden.

de specialfall, som den viktiga reservationen »i en mängd fall» väl egentligen får anses afse, till undantag som upphäfva regeln, hvilken NICHOLSON i det ofvan anförda uttryckligen betonar.

Det kan väl emellertid ej vara H:s mening, att de prishistoriska metoder, han rekommenderar, borde kommit till väsentlig användning i min afhandling om Arbetareförhållanden.

Målet för den afhandlingen var ju att skildra — arbetareförhållanden i äldre tid, ej relativa priser. I det syftet framläggas bl. a. arbetarebudgeter. För kulturhistorikern torde de äga sitt omedelbara intresse i sig själfva. För nationalekonomen utgöra de tillika det bästa underlaget för beräkning af samtida prisnivå. I en nationalekonomisk afhandling om arbetareförhållanden i äldre tid, rik på arbetarebudgeters »värdefulla material», vore det helt visst ägnadt att väcka förvåning, om förf. ej begagnade tillfället att med ledning af budgeterna angifva den samtida prisnivån, i synnerhet om gängse föreställningar om denna nivå kunde väsentligt korrigeras genom beräkningarna. För medlet af 1300-talet har jag meddelat ett par arbetarebudgeter. På grundvalen af dem har jag som ett resultat »af allmänna intresse» — jfr citatet från H. s. 248 f. — visat, att prisnivån på 1300- och 1400-talén ej kunnat vara 12 ggr högre än nu, utan att relationstalet sannolikt varit hälften så stort.

Fastställandet af resp. århundradens allmänna prisnivå på grundvalen af de meddelade arbetarebudgeterna kan på intet vis bortskymma afhandlingens hufvudsyfte: att framställa arbetareförhållandena i äldre tid, — så mycket mindre som kännedomen om prisnivån gör det möjligt att ungefärligen uppskatta arbetslönerna i nutida mynt. En yrkesman vid Kopparberget hade enligt privilegierna af år 1347 en årslön af c. 140 kronor i vårt mynt. Denna årslön torde ha motsvarat en nutida årsinkomst af 420 à 560 kronor. Sistnämnda upplysning saknar ej intresse. För att kunna lämna den har jag företagit en kedja af beräkningar, i hvilken ingen länk är umbärlig. Dr. H. anser, att hela beräkningskedjan varit onödig, om jag meddelat den nutida reallönen för en yrkesarbetare vid Kopparberget. Saknad af dylika arbetarebudgeter för nutiden antager han — efter muntlig upplysning — mycket riktigt som den orsak, hvilken hindrat mig att

genomsnittstal än det af Gustaf I anförda och använda: året räknas i dessa handlingar till 12 månader, hvardera om 4 arbetsveckor, d. v. s. 48 veckor pr år, samtidigt som en arbetsvecka räknas efter 6 dagar. Dessa beräkningssätt skulle leda till 288 arbetsdagar pr år, hvilken slutsumma dock ej uttryckligen nämnes. Slutsumman äger tydligen ej heller full giltighet, emedan den är härledd ur det godtyckligt approximativa beräkningssättet af 4 veckor pr månad, som äfven i våra dagar förekommer, med bortseende från månadens (utom februari) öfverskjutande veckodel. Till en viss grad synes däremot förekomsten på 1600-talet af beräkningssättet 4 veckor (om 6 arbetsdagar) pr månad kunna tjäna som stöd för åsikten, att arbetsdagarnas antal pr år under 1600-talet, åtminstone inom bergsbruket, varit inemot 300, för så vidt man därmed menar, att arbetsdagarnas antal ej kunnat vara flera tiotal mindre ¹⁾.

Det anförda torde vara tillräckligt att förklara, hvarför afhandlingen om Arbetareförhållanden räknar arbetsdagarnas antal inom bergsindustrien pr år i äldre tid, d. v. s. under 1300-, 1400-, 1500- och 1600-talen, efter genomsnittstalet 300. Men det medgifves villigt, att dessa förklaringar ej utgöra tillräckliga bevis, därest ej Gustaf I:s uttalande redan i och för sig anses afgörande. Jag är därför docenten Heckscher tacksam, för att han riktat min uppmärksamhet på spørsmålets tvifvelaktighet och vikt. Det vidlyftiga material, som jag genomgått för min afhandling, innehåller utan tvifvel — däraf har jag bestämdt minne — flera stöd för talet 300, än de här från Gustaf I:s reg. anförda. Af detta material har jag nu endast en ringa del till mitt förfogande. Denna del innehåller dock ett och annat af afgörande vikt för frågans utredning. Och det synes mig önskvärdt att frågan redan nu blir dryftad.

Frågan upptager jag här dels i dess allmännare räckvidd: arbetsdagarnas antal i äldre tid, dels som specialfråga, ställd i samband med afhandlingens om Arbetareförhållanden beräkningssätt: arbetsdagarnas antal i äldre tid inom bergverksindustrien i Sverige.

---

parberget 8 öre (afh. s. 143), hvilket visar, att arbetsveckorna beräknades efter 6 arbetsdagar pr vecka.

¹⁾ Afh. s. 174 anm. 4 nämnes en förordning för rörsmeder 1624, som synes räkna med 52 arbetsveckor pr år.

sakligt intresse. Afhandlingen innehåller åtskilliga beräkningar af årslöner till yrkesarbetare och grofarbetare inom bergverksindustrien, byggda på förutsättningen, att året äfven i äldre tid för dylika arbetare räknade 300 arbetsdagar. Enligt H:s uppfattning borde under 1300—1600-talen året ha räknat ett vida mindre antal arbetsdagar, med hänsyn till att antalet kyrkliga högtidsdagar under dessa århundraden måste ha varit betydligt större än nu. Talet 300 i afhandlingen har ej motiverats. Det stöder sig på, att Gustaf I använde detta tal som genomsnittstal vid beräkningar af ifrågavarande slag, t. ex.: »Finnes det ock 60 bårar malm efter hvar dagsbrytning, det måtte göra en stor summa malm efter halftannat år. *Ty uti ett år äro 300 arbetsdagar*»¹⁾. G. I:s reg. 24: 438 (1554; rörande Garpenberg). Att arbetsdagarnas antal verkligen under Gustaf I:s regering inom bergverksindustrien varit det af konungen uppgifna, synes uttrycksättet allt för tydligt ge vid handen, för att tvifvel därom skulle kunna anses grundade. Att arbetsdagarnas antal på 1300-talet ej varit mindre än på Gustaf I:s tid, därför talar den omständigheten, att den enda så vidt känt bevarade räkenskapen, ur hvilken slutsatser angående förhållandet kunna dragas, Raven von Barnekows räkenskap för Nyköpings slott för år 1365, — hvarur utdrag finnes å s. 32 i min afhandling om Arbetareförhållanden, — ger vid handen 152—156 arbetsdagar för halfår (hvilket väl i så fall omfattat sex månader mellan de stora högtiderna pingst och jul). Att arbetsdagarnas antal på 1600-talet varit afsevärdt mindre än på Gustaf I:s tid, finnes det ingen anledning att antaga. Afhandlingen om Arbetareförhållanden ger emellertid genom citerade handlingar från 1600-talet²⁾ flere exempel på beräkningar grundade på ett annat

¹⁾ Kurs. af mig. — Olof Knutssons bref till k. maj:t angående bergverken Reg. 24: 560 (1554) talar om »de rymningar (vid Salberget), af hvilka k. maj:t skall hafva 300 dagsbrytningar om året».

²⁾ Förslagsberäkning för Ortala bruk 1617: 48 arbetsveckor (afhandl. s. 174). »Grufdrängar erhöilo vid Kopparberget i slutet af 1500- och början af 1600-talet i regel pr månad 6 daler eller pr år 72 daler smt», heter det i afhandlingen s. 162 och i not till denna sats hänvisas till uppgifterna å s. 132, som visa att 6 daler i månaden några år tidigare uttrycktes med 6 mark i veckan, hvilket ger vid handen, att beräkningen baserade sig på 4 arbetsveckor pr månad eller 48 arbetsveckor pr år. För försummad arbetsdag afdrogs för grufarbetare med 6 daler i månaden vid Kop-

söckendag, firas den nästföljande söndagen, men tredje- och fjärdedagarna i de tre större högtiderna, Marie besökelsedag, skärtorsdagen, apostladagarna och de näst efter bönesöndagen följande också kallade gångdagar, varda till firande såsom hälg- och predikodagar indragna; kommande denna ändring att med nästa år taga sin början¹⁾». (Publ. handl. 10:86). Förordningen afskaffar 6 hälgdagar vid jul, påsk och pingst, 2 veckohälgdagar, förlägger 3 veckohälgdagar från söckendagar till söndagar — sammanlagdt en vinst af 11 arbetsdagar. Med inräknande af de fyra böndagarna kan man sålunda räkna sig till minst 15 hälgdagar före 1773 flera än hälgdagarnas antal 1908. Härtill komma emellertid de (12 à) 13 apostladagarna och de 2 (à 3) gångdagarna, hvilka för äldre tid möjligen ej skulle kunna räknas såsom arbetsdagar utan vidare. Ur denna synpunkt, som utgår från arbetsdagarnas nutida antal och tar i sikte under de senaste århundradena gjorda inskränkningar af hälgdagar, ter sig siffran 300 såsom genomsnittstal för det årliga antalet arbetsdagar under äldre tid före 1720 såsom osannolik.

En annan synpunkt, som det ligger nära till hands att anlägga till stöd för antagandet, att arbetsdagarnas antal i äldre tider varit afsevärdt mindre än nu, tar till utgångspunkt de medeltida förhållandena, d. v. s. den äldre romersk-katolska kyrkokalendern. Det främsta kulturhistoriska verket öfver vår svenska medeltid ger i frågan om arbetsdagarnas antal tämligen sväfvande upplysningar, hvilka emellertid, om de sammanfattas, ingalunda utfalla förmånligt för genomsnittstalet 300. HILDEBRAND Sv:s medeltid säger: »De många hälgerna verkade störande på livets jämna förlopp i dess delning mellan arbete och hvila och blefvo därigenom af icke ringa betydelse» (1: 125). »Veckan bestod af söndagen, ibland äfven andra hälgdagar, samt söcknedagar. Sön- och hälgdagar voro heliga och på dem fick man icke arbeta. Allenast vid de hälger, som voro så stora, att de räckte flere dagar, fick man arbeta eftermiddagarna den tredje och fjerde dagen. Fredagen var man skyldig att fasta. Undantag kunde medgifvas under bräd-

¹⁾ Redan genom Förordn. den 11 nov, 1741 (Publ. handl. 3:1783 ff.) hade denna indragning af hälgdagar försökts. Förordn. af år 1741 upphäfdes dock redan år 1743 (Publ. handl. 3:2072 f.)

Antagandet, att arbetsdagarnas årliga antal i äldre tid måste ha varit afsevärdt mindre än nu, utgår från två synpunkter.

Almanackan 1908 innehåller 304 söckendagar, fördelade på månaderna på det sätt, att de sex månaderna jan., febr. (skottår), mars, maj, nov. och dec. ha vardera 25, aug. och sept. 26, juli och okt. 27, april och juni 24 söckendagar. Året har 52 söndagar och 10 veckohälgdagar: Nyårsd., Trettonded., Marie bebåd.-d., Långfred., Annand. påsk, Kristi himmelsf.-d., Annand. pingst, Midsommard., Annand. jul. Sedan 1807 firas de fyra böndagarna på söndagar. Men så var tidigare ej fallet. Under de båda närmast föregående årtiondena firades i allmänhet åtminstone 2 af dem på söckendagar och tidigare var detta fallet med dem alla, alltsedan regelbundna böndagar i slutet af Gustaf I:s regering infördes¹⁾. Att inskränkningar i hälgdagarnas antal skett under de båda sistförflutna århundradena är ett allmänt känt faktum. Kyrkolagen 1686, kap. 14, § 1 stadgar: »Såsom sabbaten, som nu är söndagen hos oss, bör efter Guds lag helgas, så skola ock dessutom efterskrifne högtider, nämligen jul-, påsk- och pingstdagarna behållas och firas, på sätt och vis som härtill vant varit, och folket förmanas, sig kristligen och väl därtill att bereda, desslikes nyårs- och trettondedagen, Kristi himmelsfärdsdag, kyndelsmässan, Marie bebådelse- och besökelsedag, Johannes döparens, Michaelis- och Allhelgonadag, jämväl alla Apostladagar; dock så, att folket, i städer och på landet, må uppå apostladagarna drifva deras handel och vandel samt annat lofligt arbete, sedan gudstjänsten är förrättad.» De i kyrkolagen därmed stadgade hälgdagarna inskränktes väsentligast genom Förordningen af den 4 nov. 1772, där det bl. a. heter: »Vi (hafva) härmedelst velat förordna, att i de vanliga tre årliga högtider, som äro jul, påsk och pingst, skola de två första dagarna såsom hälgdagar firas; likaledes nyårsdagen, trettondedag jul, Marie bebådelsedag, långfredagen, Kristi himmelsfärdsdag och midsommardagen; jämväl ock varda Marie kyrkogångs-, michelsmässo- och allhelgonadagen, tillika med de fyra årliga allmänna bönedagarna, på det sättet bibehållne, att de sistnämnda eller bönedagarna flyttas ifrån fredagen till lördagen och de tre förutnämnda hälgdagar, då de skulle infalla på någon

¹⁾ Se vidare art. Böndagar i Nord. familjebok 4 (1905).

togos troget, det kan nu icke utrönas. Att fullständigt kontrollera sockenfolket torde hafva varit omöjligt för de andlige»¹⁾ (3: 840 f.).

De oklara föreställningar om verkliga förhållandet mellan hälgdagar och arbetsdagar under svenska medeltiden, som kunna erhållas ur Hildebrands uppgifter, kunna knappast låta förena sig med Gustaf I:s genomsnittstal å det årliga antalet arbetsdagar, utan att man antager, att reformationen redan under sina första årtionden i vårt land genomfört en genomgripande revolution af hvilodagarnas och arbetsdagarnas relativa antal. Utan att man antager en dylik revolutionering af de medeltida förhållandena på detta område genom reformationen, torde det ej häller vara möjligt att få den retrospektiva syn på hälgdagarnas historia, som erhålles genom en återblick från 1908 års almanack till Kyrkolagen af år 1686, att lämpligen förena sig med den åskådning, som med utgångspunkt från medeltidsförhållandena, uppfattade så som HILDEBRAND framställer dem, reser tvifvelsmål mot Gustaf I:s beräkningsätt af arbetsdagarnas antal. Hvad här kallats den retrospektiva synpunkten ger ju dock vid tiden för utfärdandet af 1686 års kyrkolag ej skäl för antagandet af mer än 1 1/2 à 3 tiotal hälgdagar flera än nu, medan det från medeltiden utgående åskådningsättet synes leda till antagande af åtskilligt flera tiotal hälgdagar före reformationen.

En dunkel punkt i det intressanta spørsmålet om arbetsdagarnas antal i äldre tid synes sålunda vara att söka inom reformationens århundrade, och speciellt vid tiden för själfva reformationsverket: de första årtiondena af Gustaf I:s regering. En belysning af förhållandet mellan hvilodagar och arbetsdagar under dessa år torde vara ägnad att sprida ljus öfver frågan om arbetsdagarnas antal både under århundradena närmast förut och närmast efteråt.

¹⁾ Den reflexion, som innehålles i sist anförda sats, torde ha intresse äfven för frågan om hälgdagarnas iakttagande. Författarens antagande, att fastorna skulle ha minskat arbetsförheten, förefaller tämligen lösligt. Arbetarebudgeterna från 1300-talet, såväl som de fiskrika utspisningarna under reformationens första århundranden tyda ej på någon genomsnittlig underkonsumtion, och tillfälligare inknappningar å kosten torde ha kompensrats af de glupska förberedelser till fasta, som voro en känd folksed (>fettisdag> o. s. v.).

skande sådd eller skörd; man kunde då få arbeta vigiliedagarna (messaftnarna) till solens nedgång» (1:134). »Den romerska kyrkan firar och firade i vårt land under medeltiden ganska många fester. De voro icke alla af samma slag, utan ordnade i grader». (3: 767). Efter anförande af belysande utdrag ur den kalender, som förekommer i det yngre Uppsala-missalet¹⁾, fortsätter författaren: »Festernas antal var således ganska ansevärt. Under de tolf månaderna förekomma följande antal dagar utan anteckning om fest

januari	9	juli	12
februari	16	augusti	6
mars	26	september	14
april	24	oktober	15
maj	21	november	10
juni	11	december	16

Summan af fridagar uppgår således till 180, d. v. s. i det närmaste halfva antalet af årets dagar. Men summan af fridagarna minskas ytterligare, om vi tänka på de rörliga festerna, som icke kunnat upptagas i kalendariet, påsken med dess många hälgdagar, pingst, Christi himmelfärdsdag, gångdagarna, kyrkans vigningdag o. s. v.» (3:772). »Kyrkan (pålade) ett stort hinder för arbetet genom de många hälgdagarna utöfver söndagarna, ty å de förnämsta hälgdagarna var allt arbete förbjudet. Någon hänsyn måste dock kyrkan taga till behofvet att arbeta, på det man måtte få sin nödtorft. Antydningar därom förekomma t. ex. i Skarabreviariet. I dess kalendarium heter det: »Andre och tredje dag påsk får plöjas efter messan». Å evangelisten Marci dag (25 april) må plöjas efter messan. På Johannes döparens hälsuggningsdag (29 augusti) fick man arbeta på åkern efter messan, likaså den 2 september (den hel. törnekronans dag). Äfven på ett annat sätt grep kyrkan hindrande in i arbetet, nämligen genom fastorna. Afhållandet från närande föda kunde icke gerna underlåta att utöfva inverkan på arbetskraften. Fastorna voro många och i flere fall långa. Huruvida de i allmänhet iakt-

¹⁾ Jfr därmed de tryckta kalendrarna för Uppsala och Vesterås hos GROTEFEND *Zeitrechnung des deutschen Mittelalters II.* 1:243 ff. (1892).

ofta sker, att när våren, anden eller fiskeleken bäst förhanden är, då hållas många hälgdagar och försummas därigenom mycken god lifsbärgning och det meniga bästa, hvilket Gud allsmäktig oss yttermera bjudit hafver att drifva än hålla hälgdagar. Desslikes uti köpstäder försummas och allahanda ämbeter (handtverk), därigenom ämbetsfolket komma understundom i stor fattigdom, skada och fördärf, . . . därför bjude vi att efter denna tid skola alla hälgdagar, de där icke i den heliga skrift funderade eller begrundade äro, utan alla jämkningar platt afsatte och aflyste blifva, och för den skull skall det vidare uti vår religionsordning ordinerat och uttryckt blifva, hvilka hälgdagar som här uti riket hållas skola eller ej»¹⁾. Någon dylik hälgdagsordning torde dock ej hafva fastställts förr än år 1571.

Kyrkoordningens 1571 Ordning om hälgdagar inledes med ett påpekande af, att den judiska sabbatsordningen ej kan äga giltighet för kristenheten, men att en hälgdagsordning dock är nödvändig: »Desslikes måste ock arbetsfolket understundom hafva ro och vederkvickelse, så framt de skola härda det ut, hvilket en part icke mycket aktade, därest några växledagar ej vore stadgade». Efter allt oskick under den katolska kyrkans tid säges dock behöfvas »härutinnan en måtta och förmedlan; därför skola ock härefter dessa efterskrifna hälgdagar och platt inga andra landsheliga hållna varda», hvarefter de äfven i Kyrkolagen 1686 upptagna hälgdagarna uppräknas. »Alla andra hälgdagar som tillförene hafva varit hållna, skola nu hädan af vara aflagda, så att de intet lysas såsom de andra, icke håller då antingen ringes eller sjunges, utan hvar och en må då syndalöst och saklöst akta på sitt arbete. Uti andtiden både om vår och sommar, likaledes uti fiskelek behöfver menige man icke så noga akta hälgem, att han där af tager någon märkelig skada, utan sedan man hafver varit vid tidegården om dagen, må man väl vara ut om sitt bästa på åker och äng etc.».

Reformationen synes af de anförda stadgandena ha ingripit successivt och med en viss försiktighet mot det katolska hälgdagsfirandet. Hvarje tanke på att med ett slag genomgripande revo-

¹⁾ STIERNMAN Riksd. 162.

Vesterås recess och ordinantia 1527 röra knappast märkbart vid det i landet af ålder då brukliga hälgdagsfirandet. Recessens ord om viljan att »blifva vid goda gamla kristliga sedvänjor»¹⁾ torde inbegripa hälgdagsfirandet. Ordinantian innehåller bestämmelsen att »prostarna skola här efter resa och fullfölja samma saker, som biskoparna plägat handlägga, och göra konungen räkenskap öfver sakören: dock för hälgdagsbrott tage inga penningar för det någon arbetar om hälgdagar i andtider och fiskelek, ej heller för det att han skjuter sig en fågel i skogen; dock för slag böte som vant är²⁾». Örebro mötes beslut 1529 innehåller ett uttryckligt uttalande om behovet af inskränkning i hälgdagarnas antal; »Efter allt för många hälgdagar uppkomna äro; hvilka intet af nöden äro, utan snarare tillfälle gifva till många synder, och därtill också äro skadliga för vår lekamliga bärning, mena vi nog vara, att vår Herres egna högtider, jungfru Marias, apostlarnas och patronernas dagar blifva hållna. De andra afläggas af biskoparna efter som hvarje stifts läglighet tillsäger³⁾». I samma handling heter det: »Hälgdagar äro för den skull insatta, att man skall hafva tid till att höra Guds ord, och de där arbeta, skola hafva hvila af deras arbete, icke till någon besynnerlig gudstjänst⁴⁾». Den inskränkning af hälgdagar, som blef en följd af beslutet 1529, angifves på följande sätt af DIJKMAN *Antiquitates ecclesiasticæ* 76 (1703): »Begyntes alltså först bortläggas de heliga kvinnors dagar, ty, eftersom uti Magist. Olavi Petri postilla tryckt år 1537 är till att se, hafva de ändå firat patroners fester, där om står: En predikan, som skall kunna brukas på heliga mäns dagar, som icke äro apostlar, men om kvinnors dagar talar han intet.»

Regementsformen 1540 innehåller en paragraf om inskränkning i hälgdagarnas antal: »Efter oss också klägeligen förekommer, som ock nog klart för ögonen är, att för de många onyttiga och öfverflödiga hälgdagars skull, som igenom Guds ord och den helige skrift icke budne äro att hållas, försummar menig man, bönder och andra deras åker, ängar, fiskeri och annan nytta, såsom

¹⁾ STIERNMAN Riksd. 70.

²⁾ G. I:s reg. 4: 242.

³⁾ STIERNMAN Riksd. 94.

⁴⁾ Därs. 95.

Månd. 24 mars sofrades;

»Om Tiisdaghen war helikth», den 25 mars Mariebebåd.-d., äfven kallad »Vårfru dag i fastan».

önsd.—lörd. den 26—29 mars sofrades;

månd.—lörd. » 31 mars—5 april » ;

månd.—lörd. » 7—12 » » ;

Sistnämnda vecka var »Palm wickan», såsom dymmelveckan kallas i räkenskaperna. Under denna vecka sofrades både på »Skiärtorsdagh», »Långfredagh» och »Påske apthen». Däremot började sofringen i »Påske wickan» först på torsdagen den 17 april. Intet arbete förekom den 1 maj, för hvilken dag sofringsräkenskaperna angifva: »Om Torsdaghen war helikth». Detsamma var förhållandet med lördagen den 3 maj. Om sistnämnda båda helgdagar innehålla räkenskaperna öfver vaskepenningar anteckningarna: för den första maj »Walbrgemesse dagh»; för den 3 maj »På lögherdaghen kom helge kors dagh», korsmässodagen. Efter tvenne fulla arbetsveckor om sex dagar inföll i den tredje därpå följande veckan Kristi himmelfärdsdag på torsdagen den 22 maj. Pingsten firades fyra dagar den 1—4 juni, hvarefter arbetet började torsdagen den 5 juni. Torsdagen den 12 juni var Corpus Christi, för hvilken dag räkenskaperna öfver vaskepenningarna anmärka: »På Torssdaghen kom helge lekame dagh». »På Tiisdaghen kom Joh:is bap:te dagh», den 24 juni. »På Odhensdaghen kom Kyrkemesse dagh», den 25 juni, Sala kyrkas invigningsdag. »På odhensdagen kom visita:onis», den 2 juli, Marie besökelsedag. »På Tisdaghen kom magda:ne», Maria Magdalenedagen, den 22 juli. »På fredaghen kom Jacobi Apostoli», Jakobsmässan, den 25 juli. Lördagen den 26 juli var arbetsdag, men till denna dag knytes anmärkningen: »På thenne lögherdaghen var stort (regn?) ty ville ej mongha (ghå?) nedher i gruffwone». »På tisdaghen kom olau», Olofsmässan, den 29 juli. »På Måndhaghen kom Natiuitatis Marie», Vår fru födslodag eller Morsmässan, den 8 september. »På mandhaghen kom Michaelis», den 29 september. »På Lögrdaghen kom Ffranscisci», åminnelse dagen af franciskanerordens stiftare, den 4 oktober. »På Mondaghen kom Eskilli», Eskilsmässan, den 6 oktober. »På Tisdaghen kom Birgitte», den heliga Birgittas dag, Brittmässan, den 7 oktober. »På Logherdaghen kom Luce Euange:te», den 18 oktober. »På Tisdaghen kom XI m (d. v. s. *undecim mille*) Jomfro Dag Tå fingos(?) lilla(?) penn(ingar) for ty the hallå (d. v. s. hålla) mesth Heligth then Daghen», Elfva tusen jungfrurs dag, den 21 oktober. »På Tisdaghen kom Symonis & Jude», den 28 okt. »På Lögrdaghen kom o:im s:tor», d. v. s. allhelgonadagen, den 1 november. »På Tisdaghen kom Martini», den 11 november. »På Tisdaghen kom Katherine», den heliga Katarinas dag eller Karinsmässan, den 25 november.¹⁾ »Lögherdaghen kom Nicholauj», Nilsmässan den 6 december

¹⁾ Här sluta de räkenskaper, som dag för dag namngifva de sofrande, på rättsidan af ett blad, fyllande denna sida. På baksidan af samma blad fortgår kalendern efter den kortare uppställningen:

»Första wikan J Adwentz Anno I: C 33 Om Måndaghen aff ij CXXVII (d. v. s. 177) karla XXXiij mk iiij öre» o. s. v.

lutionera det häfdvunna förhållandet mellan arbets- och hvilodagar — och hvilket reformatoriskt ingrepp skulle kännbarare kunnat beröra folkets »gamla kristliga sedvänjor!» — synes i slutet af 1520-talet ha varit fjärran från Gustaf I:s inrikespolitiska planer. Först 1540 uttalar han sig skarpare för en inskränkning i de »många onyttiga och öfverflödiga hälgdagarna,» som alltså då ännu allmänt höllos i hälgd. Under sådana förhållanden torde man tryggt kunna påstå, att de hälgdagar, som voro hvilodagar i vårt land i början af 1530-talet, ej kunna ha varit väsentligt färre än de, hvilka allmogen före reformationen var van att betrakta som hvilodagar.

Ordinantian för Salberget af år 1530¹⁾ ålägger fogden att »akta . . . granneliga . . . uppå dagakarlarna och sofringskarlarna som där vanka och öke uppå dem deras utgift, så att sofringskarlen skall gifva hvar dag oss två öre om sommaren och ett öre om vintern». Räkenskaperna öfver denna uppbörd från Lætare-söndagen den 23 mars (gamla stilen) 1533 till den 31 december 1534 finnas bevarade i Kammararkivets samlingar, Bergsbruk, Sala grufva 1533—1537. Räkenskaperna upptaga särskildt konto för hvar sofringsdag, med angifvande af de dagar, å hvilka ingen sofring förekom. Konto för sofringsdag upptager under året 1533 och en del af 1534 namnförteckning på alla de sofrande och vid namnet den erlagda öresafgiften; sedermera blott antalet sofrande och summa sofringspengar²⁾.

Räkenskaperna för år 1533 fortlöpa på följande sätt³⁾.

¹⁾ G. I:s reg. 7:143.

²⁾ Instruksjonen för fogden på Salberget af år 1531 stadgar kontroll öfver räkenskapsföringen: »Fogden gifve granneliga akt uppå med vakterna, särskildt med den som uppbär sofringspenningarna, så att vår Nådige herre sker där någon skäl utinnan; där hafve fogden noggrann akt och åtvakt på och tage med sig gruffogden och silfverköparen, och höre densamme vaktarens räkenskap hvar söndag för huru många penningar han hafver fått hvar dag i den veckan som näst förliden är, och huru många karlar som sofa och huru många som vaskat hafva i den veckan och lägge därefter räkenskapen, och låte fogden räkna samma karlar en, två eller 3 dagar tillföre hemligen, så att vaktaren där intet af vet». G. I:s reg. 7:391 f.

³⁾ För kalenderberäkningarna har användts GROTEFEND Taschenbuch der Zeitrechnung (1898).

söndag och iaktogs därför ej¹⁾. Ett par veckor senare inföll Morsmässan den 8 september på en tisdag. Korsmässodagen, den 14 september, som föregående år fallit på en söndag, inföll nu på en måndag: »Månd:n Var Helge korss Dagh.» Följande »Månd:n var matthéj», Mattsmässan, den 21 september, som äfvenledes lämnats obemärkt i räkenskaperna för föregående år, emedan den infallit på en söndag. Mikaelidagen, den 29 september, inföll på en tisdag. Franciscidagen, den 4 oktober, som detta år föll på en söndag, nämnes ej i räkenskaperna. »Tisd:en var eskildj», den 6 oktober, »Odhensd:n var birg:tte», den 7 oktober. Lukasdagen, den 18 oktober, passerar som söndag oanmärkt i detta års räkenskaper. Elfva tusen jungfrurs dag, den 21 oktober, som föll på en onsdag, sofrades ej: »Odhensd:n var x:jas dag:n». Följande »Odhensd:n var Sijmonis & jude». Allhelgonadagen, den 1 november, föll på en söndag, men Alla själars dag firades följande måndag, hvilket angifves med anmärkningen: »Månd:n var o:iar Tå ville jughen arbetha». Mårtensmässodagen, den 11 november, inföll på en onsdag. Därpå följde en hel arbetsvecka, men därpå följande »Månd:n var Clementis», Klements mässodagen, den 23 november, som föregående års räkenskaper ej angifvit, emedan den då varit söndag. Karinsmässan föll på onsdagen i samma vecka, den 25 november. Följande »Måndaghen var Andree», Andersmässan, den 30 november, hvilken föregående år passerat en söndag. Däremot lämnas detta år Nilsmässan oanmärkt, emedan den 6 december nu var söndag. Marie aflelles dag och den heliga Annas dag, 8 och 9 december, föllo på tisdag och onsdag. Följande lördag var hvardag, men ger anledning till anmärkningen: »Lögerd:n Soffradhe altz inghen». Efter en full arbetsvecka heter det: »Måndaghen Var Fest:n Thoe Apostölj», aposteln Tomas' dag, den 21 december, då arbetades dock af ett par karlar. »Torsd:n var jwle apthen Tå soffrade inghen». Fredagen och lördagen nämnas som juldag och Staffansdag, och därpå slutar detta register.

Under den del af räkenskapskalendern för år 1534, som saknar motsvarighet i räkenskaperna 1533, falla två allmännare bekanta katolska bemärkelsedagar på söndagar: Conversionis Pauli eller Pauli omvändelse-dag²⁾ eller Pålsdagen, den 25 januari, samt Sigfridsdagen eller Siffermässan³⁾, den 15 februari. Antager man, att dessa båda bemärkelsedagar,

¹⁾ Följande lördag sofrades af endast 6 man, hvilket förklaras med anmärkningen: »Thn:a Lög:rdagh: var såå stoort regn ok glop ath ingken ville vtt ok soff:re».

²⁾ »Denna dag är med kyrkogång celebrerad aposteln S. Pål till ärepris, hvarföre han ock varit en af de stora fester, som har haft sin förhålg, fasta och vigiliam. . . Och är denne Påhlsdagh skilld ifrån Pålsdag om sommaren med ord Pauli conversionis eller Pauli omvändelse-dag». DIJKMAN Antiquitates 96 (1703).

³⁾ »Denna helgdag har varit en af de större fester begången på den 15 februari. At denna Sigfrid är firad och hållen för Sveriges rikes patron skall i sitt rum blifva vist. En tid efter Luthers läras inkomst, så länge våra förfäder på denna dag gingo i kyrkan, så hafva de predikat af Math. 25 kap. ifrån den 14 vers af de ord: Ty lika som en man den utländes far etc.» Därs. 103 f.

»Måndaghen kom festen Conceptionis Marie», Marie afelses eller undfångelses dag, den 8 december. »Tiisdaghen kom festen Anne», Sankt Annas dag, den 9 december. Julafton var arbetsdag. »Torsdagh kom Jwle dagh». »Fredagh kom stephanj», Staffansdagen, Annandag jul. »Lögrdag kom Joh:es ewang.», Johannes evangelistens dag. Fjärde dag jul, Menlösa barns dag, inföll detta år på en söndag och nämnes därför ej i räkenskaperna. »Första wikan Epthr Jwll» arbetades måndag, tisdag och onsdag, den 29—31 december, alltså äfven på nyårsaftonen.

År 1534¹⁾.

»Torsdagh war Nyårs dagh». »Tiisdag var Eph:ie Domini», Trettondedagen den 6 januari. »Tiughende dags Vikan» arbetades alla sex dagarna den 12—17 januari. Därpå följande »Måndagh var s:ti Henriks Dag», Hindersmässan, den 19 januari²⁾. »Måndaghen var pw:ficato:s m:r:e», d. v. s. Purificationis Mariæ, kyndelsmässodagen, den 2 februari. Efter fem arbetsdagar samma vecka och två fulla arbetsveckor heter det: »Tiisdaghen var Matthie apti», aposteln Måthias' dag (Mattsmässan), den 24 februari. »Odhensd:n var annuntiatio m:e», Marie bebåd.-d., den 25 mars. »Palm wikan» arbetades äfven detta år alla sex dagarna, på långfredagen af 183 karlar och på påskafton af 112 karlar. Påskdagen inföll detta år den 5 april. I påskveckan började arbetet först på torsdagen den 9 april. Nästföljande veckohälgdag var Valborgsmässodagen den 1 maj, om hvilken det i sofringsräkenskaperna heter: »Fredaghen var philippi & Jacobi». Korsmässodagen den 3 maj inföll detta år på en söndag och nämnes därför ej. Torsdagen den 14 maj inföll Kristi himmelfärdsdagen. »Måndaghen var festen Ericj», Eriksmässan, den 18 maj, som föregående år fallit på en söndag. Pingstdagen föll på den 24 maj, och arbetet upptogs i »Pinsdagha wikan» först på torsdagen den 28 maj. Helgelekamadagen firades torsdagen den 4 juni: »Torsd:n var fest:n Corp:is Christi.» Efter två därpå följande fulla arbetsveckor firades onsdagen den 24 juni och torsdagen den 25 juni såsom föregående år. »Måd:n var petr. & pauli», Pårmässan, den 29 juni, som föregående år föll på en söndag och då ej särskildt omnämndes. Torsdagen den 2 juli inföll Marie besökelsedag, Maria Magdalenedagen, den 22 juli, inföll på en onsdag, och följande »Lög:rdag:n Var fest:n Jacobi aptj», den 25 juli, Jakobs mässan. Olofsmässan iaktogs ej detta år, men däremot hölls hvilodag på Larsmässan, den 10 augusti, som förra året infallit på söndag: »Måndag:n var laurentij». Den 15 aug., hvilken dag man förra året arbetat, iaktogs detta år såsom hvilodag: »Lög:rdag:n Var Ass:nis ma:re», jungfru Marie himmelfärdsdag eller Dyre Vår fru dag. Därefter följde en hel arbetsvecka. »Måndag:n var Bartho:mej», Bartolomeidagen eller Bärsmässan, den 24 aug.; denna bemärkelsedag föll föregående år på en

¹⁾ Detta årtal står i räkenskaperna före den 29 dec.: »Första wikan Epthr Jwll Anno I: C 34 Måndagh — — —», den 29 dec. 1533.

²⁾ Mellan onsdagen och torsdagen i den fulla arbetsveckan den 26—31 januari inskjutes anmärkningen: »Her epther begynthe hwar dagar giff:a två öre om daghen När the gå j gr:ffwo:n».

Juli:	31	—	4	sönd.	—	4	veckohälgd.	—	23	arbetsd.
Aug.:	31	—	5	»	—	0	»	—	26	»
Sept.:	30	—	4	»	—	2	»	—	24	»
Okt.:	31	—	4	»	—	6	»	—	21	»
Nov.:	30	—	5	»	—	3	»	—	22	»
Dec.:	31	—	4	»	—	6	»	—	21	»
	365	—	52	sönd.	—	39	veckohälgd.	—	274	
							Summa arbetsdagar		274	

Arbetsdagar år 1534:

Jan.:	31	—	4	sönd.	—	3	veckohälgd.	—	24	arbetsd.
Febr.:	28	—	4	»	—	2	»	—	22	»
Mars:	31	—	5	»	—	1	»	—	25	»
April:	30	—	4	»	—	3	»	—	23	»
Maj:	31	—	5	»	—	6	»	—	20	»
Juni:	30	—	4	»	—	4	»	—	22	»
Juli:	31	—	4	»	—	3	»	—	24	»
Aug.:	31	—	5	»	—	3	»	—	23	»
Sept.:	30	—	4	»	—	4	»	—	22	»
Okt.:	31	—	4	»	—	4	»	—	23	»
Nov.:	30	—	5	»	—	5	»	—	20	»
Dec.:	31	—	4	»	—	6	»	—	21	»
	365	—	52	sönd.	—	44	veckohälgd.	—	269	
							Summa arbetsdagar		269	

Det är uppenbart, att de kalendrar, som följas i räkenskaperna öfver sofringspenningarna vid Sala grufva 1533—1534, representera den medeltida svenska ordningen för omskiftet mellan hvilodagar och arbetsdagar, sådan denna ordning ännu bibehölls orubbad under reformationens första årtionden. De s. k. »heliga kvinnors dagar», på hvilka de reformatoriska inskränkningarna i hvilodagarnas antal först riktade sig, höllos ännu i helgd såsom hvilodagar af sofringsfolket vid Salberget i början af 1530-talet. Antydningar till reformatoriska ingrepp mot de talrika katolska helgdagarna skulle man måhända vilja se däri, att man arbetade på Marie himmelsfärdsdagen och Bartolomeidagen 1533 (hvilodagar 1534), att somliga arbetade på Elfva tusen jungfrurs dag samma år (allmänt iakttagen som hvilodag 1534), att man arbetade på Olsmässodagen 1534 (hvilodag 1533), att inställandet af arbetet på Alla själars dag 1534 tillskrefs, att ingen »ville» arbeta, att några arbetade på Tomasdagen 1534. De katolska stiftsmyndigheterna hade emellertid af ålder ägt en viss rätt att ordna kalendern för de olika åren i pålysningssvåg med hänsyn

som år 1533 skulle infallit på två lördagar, voro hvilodagar sistnämnda år¹⁾, så erhåller man ur ofvan anförda räkenskaper följande hvilodagskalender för sofringsfolket vid Sala grufva:

Hvilodagar år 1533.

Söndagar	52
Jan.: Nyårsd., Trettond., Paul. omv.	3
Febr.: Sigfridsd., Mattiasd.	2
Mars: Marie bebåd.-d.	1
April: Påsk 3 (utom sönd.)	3
Maj: Valborgsd., korsmäss., Kristi himmelfärds-d.	3
Juni: Pingst 3 (utom sönd.), helgelekam., mids., kyrkmässod.	6
Juli: Marie besök., Maria Magd., Jakobsn., Olsmässa	4
Aug.: (Arbete på Marie himmelf., Bartol.)	0
Sept.: Morsmässa, Mikaelid.	3
Okt.: Franciscid., Eskili, Birgitt., Lukasd.	6
Elfva tusen jungfr., Sim. & Jud.	
Nov.: Allhelg., Märten, Karin	3
Dec.: Nils, Marie afels., Anna, Jul 3 (fjärded. = sönd.)	6
Summa hvilodagar	91

Hvilodagar år 1534:

Söndagar	52
Jan.: Nyårsd., Trettond., Henriksn.	3
Febr.: Kyndelsn., Mattiasd., ...	2
Mars: Marie bebåd.-d.	1
April: Påsk 3 (utom sönd.)	3
Maj: Valborgsd., Kristi himmelf.-d., ...	6
Eriksn., Pingst 3 (utom sönd.)	
Juni: Helgelekam., mids., kyrkn., Pärsn.	4
Juli: Marie besök., Maria Magd., Jakobsn.	3
Aug.: Larsmäss., Marie himmelf.-d. Bartol.	3
Sept.: Morsmässa, Korsmässa, Mattsmäss., Mikaelid.	4
Okt.: Eskil, Birgitt., Elfva tusen jungfr., Sim. & Jud.	4
Nov.: Alla själ., Märten, Clemens, Karin, Anders	5
Dec.: Marie afels., Anna, Tomas, (Julaft.), Jul 3 (tredje dagen = sönd.)	6
Summa hvilodagar	96

Dessa hvilodagskalendrar motsvaras af följande arbetsdagskalendrar:

Arbetsdagar år 1533:

Jan.:	31	—	4	sönd.	—	3	veckohelgd.	—	24	arbetsd.
Febr.:	28	—	4	»	—	2	»	—	22	»
Mars:	31	—	5	»	—	1	»	—	25	»
April:	30	—	4	»	—	3	»	—	23	»
Maj:	31	—	4	»	—	3	»	—	24	»
Juni:	30	—	5	»	—	6	»	—	19	»

¹⁾ Däremot inföllo både Henriksmässan och kyndelsmässodagen år 1533 på söndagar.

härvid är att märka tvenne omständigheter: för det första torde hälgdagarnas antal knappast vid någon tidpunkt varit större än vid reformationens begynnelse¹⁾; för det andra var sofringen en af de former för bergverksarbete, som lättast tålte tillfälliga afbrott, och sofringskarlarna ett slags bergverksarbetare, som stodo i mindre strängt beroende af arbetsgivare än de flesta slags bergverksarbetare, och de kunde därför mera än de flesta andra arbeta, då de ville, och uteblifva från arbetet, när de funno anledning därtill. (Med afseende på arbetareförhållandena vid Salberget se för öfrigt afhandlingen Arbetareförhållanden s. 71 och flerst.).

Att hälgdagarnas antal hundra år tidigare än 1533 varit färre än sistnämnda år, ges vid handen af, att några af de hälgdagar, som de anförda Salbergsräkenskaperna angifva såsom hvilodagar, legaliserats genom kyrkliga förordningar under 1400-talet. Detta framgår af den framställning REUTERDAHL gifvit af svenska kyrkans historia under 1400-talet. »Svenska kyrkan fick under vårt tidevarf (d. v. s. under Kalmarunionens tid 1389—1520) några nya fester. Eugenii den 3:es påbud om Christi lekamens fest — af år 1433 — synes äfven hafva blifvit meddeladt åt Sverige och der vara iakttaget. Festen omtalas i synodalbeslut, och urkunder blifva derefter daterade. Den h. Annas fest påbjöds på synoder och skulle vara landsfest²⁾. Den h. Brigitta fick sin stora fest på den 7 October, sedan hon blifvit insatt bland helgo-

¹⁾ Jfr: »Man wird fragen, warum ich meiner Zusammenstellung mit Vorliebe die Kalender des ausgehenden funfzehnten Jahrhunderts zu Grunde gelegt habe? Das beruht einestheils auf dem Umstande, dass diese Zeit den Höhepunkt kirchlichen Lebens zum kalendarischen Ausdruck bringt, und dass man durch vergleichende Forschung eher zum Abstrich neu eingerichteter Feste und zur Berücksichtigung der durch sie entstandenen Veränderungen gelangen kann, als man im Stande ist, aus den weniger zahlreichen Angaben älterer Kalender auf die spätere Geltung neu eingeführter Feste zu schliessen.» GROTEFEND *Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit* II. 1: *Vorwort* (1892).

²⁾ Vid mötet i Arboga 1417: »Item statuimus quod festum sancte Anne deinceps per totam provinciam Upsalensem in crastino conceptionis beate virginis celebretur et pro festo terre habeatur». REUTERDAHL *Statuta synodalia* 116 (1841). Vid mötet i Söderköping 1441: »Festum S:æ Anne ... pro festo terre celebrandum assumimus in singulis dyocesibus, in quibus alio tempore ex consuetudine non celebratur». Därs. 125.

till åtskilliga kyrkliga hälgdagar. Och det är väl snarast en efterkatolsk tillämpning af dylik rätt, som utgör förklaringen till dessa variationer.

Ett faktum, som framgår af de anförda räkenskaperna, och som torde vara ägnadt att väcka någon undran, är att man allmänt arbetade på skärtorsdagen, långfredagen och påskafton. Påskafton var i detta hänseende likställd med pingstaftonen och julaftonen; på den senare arbetade dock sofringskarlarna ej 1534 (men väl 1533). Skärtorsdagen var en katolsk bemärkelsedag af vikt. Att den ej var hvilodag, framgår äfven af andra bergverksräkenskaper (se nedan), och förklarar måhända, att Kristi himmelfärdsdag under medeltiden äfven benämndes »Hälgtorsdagen»¹⁾ ett namn, som synes mindre rimligt, därest det funnes två hälgtorsdagar i kyrkoåret. Att långfredagens karaktär af hvilodag ej är allmänt giltig för äldre tid, antydes af TROELS-LUND Dagligt liv i Norden i det 16:de aarhundrede (*Folkeudgave*) 7: 147 (1903):²⁾ »I dagens løb skulde man anspænde alle sine kræfter og plage sig selv med et uoverkommeligt Arbejde. Denne sidste skik har i mange bygder holdt sig indtil vore dage». TROELS-LUND hänför denna arbetssed närmast till Norge och hänvisar till ett uttalande af DAAE Norske bygdesagn 2: 129: »Ende indtil den sidste Tid har det i mange bygder været skik at arbeide og det haardt idetmindste en stund hvær langfredag. Præsterne have undertiden betragtet det som tegn paa ringeagt for helligdagen, men tanken har idetmindste oprindelig været ganske den modsatte, at plage sit legeme til Christi ære». Äfven på 1600-talet synes man i den svenska bergverksindustrien ha arbetat på långfredagen (se s. 275 nedan). För äldre tid torde sålunda långfredagen bli en hvilodag att afdraga vid jämförelse med hvilodagarnas antal i vår tid.

Det genomsnittsantal för det årliga antalet arbetsdagar, som framgår af sofringsräkenskaperna vid Salberget 1533—1534, afviker tämligen betydligt från Gustaf I:s genomsnittssiffra (300). Men

¹⁾ Nu aghu alle garþa gildi uara firi hælgha þors dag. Östgötalagens *Byggningsabalk* 14. Jfr s. 272 nedan.

²⁾ Biblioteksamanuensen F. HJELMQUIST har fäst min uppmärksamhet härvid.

hålgdagsordningen. Det måste emellertid ha kräfts tid för att få den tillämpad bland folket. Om gudstjänstfirandet i Sverge under århundradet från midten af 1100-talet till midten af 1200-talet yttrar REUTERDAHL: (Mässa) »hölls i sockenkyrkorna åtminstone söndagligen; i dom- och statskyrkorna väl oftare». ¹⁾ Helgondyrkandet inskränkte sig till Mariakult. ²⁾

Ärkebiskopen Nils Alessons utfärdade kyrkostadgar för ärkestiftet af år 1297 torde kunna betraktas som belysande för hålgdagsfirandet på 1300-talet. »I betraktande af», heter det i dem, »att mycken skada och olägenhet åsamkats bönderna af förbud vid penningböter mot jordarbete på hålgondagar och hålgafvar, tillåta vi, att folket vid behof (necessitate exigente) arbeta i jordbruket med plöjning, sådd och skörd, efter begärd licens af sockenprästen, fria från enligt sed ålagda böter . . . Men på söndagarna och de förnämsta festerna, t. ex. korsmässa (14 sept.), Mariefesterna, Mikaelidagen, Midsommardagen, Pärsmässa, Larsmässa, Eriksmässa, Olsmässa och Kyrkmässa befalle vi att man efter sed afhåller sig från allt arbete.» ³⁾

De gamla svenska lagarnas förbud mot sabbatsbrott genom arbete eller våldsgärning synes i första hand afse söndagarna och de tre större högtiderna, men utöfver dem endast ett mindretal hålgdagar. Dalalagen, som med hänsyn till bergsbruket har särskildt intresse, och som enligt SCHLYTER är författad i början af 1300-talet och skriven vid midten af samma århundrade, stadgar i Kristnubalken 13: »Då sol går ned om lördagen, då är inne söndagshälgd, och ute som sol går ned (om söndagen). Den som slår blodvite eller arbetar, böte 3 marker.» Detta lagbud är ytterligare kalendariskt utfördt i yngre Vestmannalagens Kristnobalk 26: »Den som slår blodvite å söndagen eller å de dagar som genfasta är emot, där äger biskop 3 marker, eller värje sig med sex man(naed). Slår på andra hålgdagar, där äger han intet i. Slår blodvite på juldagen, böte till biskopen 3 marker. Slår på fjärdedag (jul), böte 3 marker. Slår på nyårsdagen, böte 3 marker. Slår på Trettondedagen böte 3 marker. Slår på påskdagen, böte 3 marker. Slår

¹⁾ REUTERDAHL Sv. kyrk. hist. II. 1: 250 (1843).

²⁾ Därs: 256.

³⁾ Dipl. suec. 2: 228.

nen ¹⁾. Mindre festligheter (heligförklarades) för andra (helgon). Om några äldre fester förordnades på synoder, att de skulle förändras från enkla till dubbla» ²⁾. Arbogastatuterna 1474 gjorde Eriks-, Sigfrids- och Birgittadagarna till dubbla hälgdagar (liksom Gregoriidagen). Att Francisci dag ej haft gammal häfd som hvilodag, finner jag bevis för i bestämmelsen uti Magnus Erikssons landslag Byggn.-balken xxiv. 4, genom hvilken denna dag göres till häradsutskyldernas förfallodag, liksom Dionysiidagen till landsutskyldernas.

Arbetsdagarnas större utrymme inom den årliga kalendern i början af 1400-talet än i begynnelsen af 1500-talet bevisas ej endast af att några af de i kalendrarne 1533—1534 såsom hvilodagar iakttagna dagarna datera sin tillvaro såsom kyrkliga bemärkelse-dagar eller sin större hälgd från olika tidpunkter under det mellanliggande århundradet, utan göres äfven sannolikt därigenom, att den kyrkliga auktoritetens anspråk på bemärkelsedagarnas allmänna iakttagande och dess förmåga att ge anspråken respekt växte under 1400-talet. Den rent yttre tillväxten i kyrkornas och altarnas antal betecknade den kyrkliga gudstjänstens växande in-trång på den borgerliga verksamhetens tidsutrymme. Om hälgdagsfirandet på 1300-talet säger REUTERDAHL: »Talrikast voro . . . (helgon-)altaren och . . . messor i biskops- och klosterkyrkor; men de saknades icke i de öfriga och föranledde sålunda en nästan daglig gudstjänst. Denna upptog blott en kort stund, hvarefter arbetstiden för de besökande, som väl i allmänhet icke voro många, åter vidtog. Sålundo gáfvo icke dessa messor åt de dagar, på hvilka de firades, någon egentlig hälgd. En sådan tillhörde däremot söndagarna och de allmänt kyrkliga helgdagarne. Arbete på dem var förbjudet, och fick blott efter gifna dispenser företagas» ⁴⁾. Kyrkomötet i Skenninge 1248, som genomförde katolsk kyrklig ordning för Sverige, införde väl äfven i hufvudsak den vid den tiden inom den romerska kyrkan allmännare gällande

¹⁾ Vid mötet i Arboga 1396: »Item festum Sancte Patrone nostre Birgite VII die mensis Octobris solempniter celebretur». Därs. 99.

²⁾ REUTERDAHL Sv. kyrk. hist. III. 2: 371 (1863).

³⁾ REUTERDAHL Statuta synodalia 178 (1841).

⁴⁾ REUTERDAHL Sv. kyrk. hist. II. 2: 536 (1850).

hvilka kronan var intresserad — och han torde ha sört för att krafvet ej stannade på papperet. — Men det torde vara motiveradt, att anse detta tal i andra hand giltigt för de allmännare förhållandena inom svenska bergverksindustrien vid samma tid. Och om detta genomsnittstal ägt giltighet på 1300-talet och 1500-talet, måste man fördrå tungt vägande skäl, om man skall reducera det för 1400-talet.

Kalendrarna 1533—1534 ur sofringsräkenskaperna för Salberget torde vara af stort intresse för fastställandet af hvilodagarnas antal i Sverige under katolicismens sista och reformationens första tid. Däremot äga de gentemot Gustaf I:s uttalande ej beviskraft för förhållandet i allmänhet inom svenska bergverksindustrien under 1500-talets förra hälft. Innan jag närmare ingår på frågan om hvilodagarnas antal i Sverige på 1500-talet, särskildt inom bergverksindustrien, finner jag det lämpligt att meddela ett och annat ur räkenskaperna för Sala grufva 1540 och 1542.

Med hänsyn till rostningen under år 1540 heter det på ett ställe: »Rothe Karllana lagdhe wpå Rostha till thenne Försthe Eldhenn på thenn 31:de Daghen Januarij Anno IC 40, ock haffua the brukadt Rostha effth: Rostha intill thenn Förstha Daghen Januarij Anno IC 41 Thz är wtii Daghatal 330 (336?) Dagher. Löper wpå szamme dagher wtii huar eldt: 24 Eldher.»¹⁾ Tillsynen vid ständigt pågående eldarbeten måste ha inkräktat på hvilodagsfriheten för arbetarna på ett sätt, som måste ha varit ägnadt att drifva genomsnittstalet för arbetsdagarna i höjden.

I fråga om den egentliga grufbrytningen finnas några specialanteckningar af intresse: »Thenn Femte Rostenn Begynte att Brytte 12 Dagen Aprilis 11 eiusdem war Dnica Misericordie ock stodt thenne Roste wpå intill 9 Maii, thz är Dnica exaudi Szå är thz 22 Szöcknedager szom the arbethz haffwe wedt 6 Grwffwedrenger». Af kalenderns 24 dagar (utom söndagar) under denna tid var den 6 maj Kristi himmelfärdsdag, och den andra förlorade dagen har väl varit Valborgsmässodagen, den 1 maj.²⁾ Sjätte rosten bröt från och med den 10 maj till söndagen den 6 juni, hvilket räkenskapen säger ha omfattat 21 söckendagar. »Ock tā haffr Gruffwan stått wtii 3 Dager: thz är Tridie ock Fierde Pingsdage Dagh, och Helge Lechamz Dagh». Sjunde rosten höll på från och med den 7 juni till den 6 juli, hvilket anges som 22 söckendagar, medan almanackan innehåller 25 dagar utom söndagarna; de tre förlorade dagarna ha varit midsommardagen och två andra.³⁾ Åttonde rosten höll på från och med den 6 juli till den 3 augusti: »29 Julij thz war Olauj, ock är thz 23 Szöcknedager». Nionde

¹⁾ Kammararkivet, Sala grufva 1540, II.

²⁾ Jfr not 4 följande sida.

³⁾ Kyrkmässod.? Marie besökelsed.? jfr följ. stycke å nästa sida.

på fjärdedag (påsk), böte 3 marker. Slår på pingstdagen, böte 3 marker. Slår på fjärdedag (pingst), böte 3 marker. Slår på kyrkmässodagen, böte 3 marker.» Upplandslagens Kyrkobalk 10 nämner juldagen, påskdagen, allhelgonadagen, kyrkmässodagen och kyndelmässodagen som prästs rätta offerdagar. Södermannalagens Kyrkobalk vii. 1 nämner dessutom pingstdagen och Marie himmelsfärdsdag.

HILDEBRANDS uppgifter om, att arbete på tredje- och fjärdedagarna å de stora hälgerna i vissa fall tilläts efter mässan, ha i det föregående anförts. Yngre Vestmannalagens fridlysande af första och fjärdedagarna är emellertid af intresse, emedan det ej är osannolikt, att annandag och tredjedag i vissa fall höllos mindre i hälgd än första dagen och den fjärde. (Jfr med afseende härpå ss. 271, 272 nedan).

Siffran 300 såsom genomsnittstal för det årliga antalet arbetsdagar på 1300-talet inom svenska bergsbruket torde efter det nu anförda finnas mindre osannolik. Med stöd af Raven Barnekows räkenskaper anser jag detta tal äfven som det enda hållbara för afhandlingens (Arbetareförhållanden) redogörelse rörande »Bergverksarbetarnas ekonomiska ställning på 1300-talet». I afhandlingens kapitel om »Den ekonomiska utvecklingens gynnsamhet för arbetsklassen under 1400-talet, särdeles under dess senare hälft» hade det däremot otvifvelaktigt varit önskvärdt, att det påpekats, att arbetsdagarnas antal under detta århundrade möjligen äfven inom bergsbruket inskränktes genom ett växande antal af hälgdagar och ett strängare iakttagande af dem.

Detta medgifvande med hänsyn till 1400-talet måste dock, för såvidt arbetsdagarnas årliga antal speciellt inom bergverksindustrien afses, afgifvas uti starkt villkorlig och betingad form. Ty det måste utan tvifvel betraktas som afgjordt, att de viktigaste arbetsprocesserna inom bergverksindustrien, gruffbrytning (med tillhörande vattenuppföring m. m.), smältning, rostning o. s. v., mindre än annat arbete läto underordna sig en hälgdagsordning med alltför täta hvilodagar. Då Gustaf I år 1554 anger såsom ett helt naturligt genomsnittstal siffran 300, betecknar detta tal visserligen i första hand endast det årliga antal arbetsdagar, som konungen då fordrade, att det skulle arbetas vid de bergverk, i

Jan.:	31	—	4	sönd.	—	1	veckohälgd.	—	26
Febr.:	29	—	5	»	—	1	»	—	23
Mars:	31	—	4	»	—	3	»	—	24
April:	30	—	4	»	—	0	»	—	26
Maj:	31	—	5	»	—	5 (4?)	»	—	21 (22?)
Juni:	30	—	4	»	—	1 (2?)	»	—	25 (24?)
Juli:	31	—	4	»	—	1 (2?)	»	—	26 (25?)
Aug.:	31	—	5	»	—	1	»	—	25
Sept.:	30	—	4	»	—	3	»	—	23
Okt.:	31	—	5	»	—	0	»	—	26
Nov.:	30	—	4	»	—	1	»	—	25
Dec.:	31	—	4	»	—	2	»	—	25
	366	—	52	sönd.	—	19	veckohälgd.	—	295
	Summa arbetsdagar 295								

Första (läderinbundna) lägget i de bergverkshandlingar i Kammararkivet, som betecknas Sala grufva 1542, I, innehåller räkenskaperna för bergsmäns brytningar i Dyrekarlsrymningen i Nya grufvan vid Salberget. Dessa kalendariskt uppställda räkenskaper visa, att brytningen begynte måndagen den 2 januari; »6 Januarij var Helge Tree k. Dagh»; månaden innehöll 5 söndagar; man arbetade 25 dagar. Februari månad hade 4 söndagar, »2 Februarij var kyndelsmessze D.»; arbetsdagarna voro 23. Mars månad hade 4 söndagar, »25 var Annuntiationis Marie»; man bröt denna månad under 26 arbetsdagar. April månad hade 5 söndagar, af hvilka söndagen den 9 var påskdagen; »9. 10 Aprilis var Pásche Heliighenn»; man arbetade denna månad 24 arbetsdagar. Maj månad innehöll 4 söndagar, af hvilka söndagen den 28 var pingstdagen; »28. 29 och 30 Majj var Pingzdaghz Heliighenn»; »18 Majj var Ascentionis D.»; man arbetade 24 arbetsdagar. Juni månad hade 4 söndagar; lördagen »24 Junij var Joannis B.»; »29 Junij var S. Peders D.»; man arbetade under denna månad 24 arbetsdagar. Juli månad hade 5 söndagar, af hvilka söndagen den 2 juli var den första; man arbetade 26 arbetsdagar. Augusti månad hade 4 söndagar och man arbetade 27 arbetsdagar. September månad hade 4 söndagar; »29 var S. Michilz D.»; man arbetade 25 arbetsdagar. Oktober månad hade 5 söndagar och 26 arbetsdagar. November månad hade 4 söndagar och 26 arbetsdagar; man sofrade äfven onsdagen den 1 november (Allhélgonadagen). December månad hade 5 söndagar, af hvilka de två sista inföllo julafton och nyårsafton; »25. 26 var Jule Heliighenn»; arbetsdagarna voro i denna månad 24.

År 1542 alltså summa arbetsdagar 300.

Sista lägget inom samma kartong innehåller en jämnlöpande kalendariskt uppställd räkenskap, hvars första blad är vidklistradt omslaget, så att först andra sidan är läsbar; denna börjar med den 11 januari. Om hälgdagar utöfver söndagarna heter det bl. a.: »25 (mars) var Jomffir Marie bebudhelse dagh thy bröttz intiidth»; »9. 10. Aprilis var Páscha Helghn»; »28 Majj 29 och 30 var Pingzdha helghn ty brötz intiedt»; »25. 26 Decembris var Jule Helghn ty bröttz intiidtt». Ett lägg i Sala grufva 1542, II, innehåller »Register vpå all thenn Omkostningh szom konunglige

rosten höll på från och med den 3 augusti »intill 1 Daghenn Septembris, ock är thz 24 Szöcknedager, 10 Dagen Augusti war Laurentij». Den 1 september begynte tionde rosten och höll på till den 1 oktober, hvilket handlingen anger som 23 söcknedagar, »ock Haffwer Gruffwan stott för Helgdt skull Crucis (d. v. s. korsmässa): Nativitatis Marie (d. v. s. morsmässa): Michælis ock 4 Szönedager.» Elfte rosten begynte bryta den 1 oktober och höll på till Allhelgonadagen, den 1 november, »ock tå stoodt Grufwan Warm 2 Nouembris Begynthe thenn Tolffthe Rothe ock är thz 26 Szöcknedager», d. v. s. elfte rotens grufdrängar hade arbetat i ifrågavarande grufva *26 dagar under oktober månad 1540.*²⁾

Räkenskaperna öfver första rotens skattesilfver³⁾ börja den 7 januari 1540 och angifva såsom hvilodagar (utom söndagarna): kyndelsmässodagen, som föll på måndagen den 2 februari; fyra påskdagar den 28—31 mars, hvaremot Marie bebådelsedag, — den 25 mars var skärtorsdag —, skärtorsdagen, långfredagen och påskafton arbetades; »forste dag Majj. . brötz inthz ffor gråberg skuldh»⁴⁾. »6 maj var Helgetorssdagh»; pingstdagen den 16 maj angifves som »söndag» och annandagen som arbetsdag, men tredje- och fjärdedagarna »18 ock 19 Majj var pingzdaga Helgen»; »27 war Helghe lechams dagh»;⁵⁾ »24 Junij var Joannis bapt:te dagh», hvaremot man arbetade den 25 juni (på kyrkmässodagen), liksom den 2 juli (Marie besökelsedag); »29 Julii war Olaus»; »10 Augustj var Laurentij.»⁶⁾ Med den 3 september tar lägget slut midt i en dagspost. Men från den 13 september⁷⁾ fortgår en motsvarig kalendarisk räkenskap: »14 September war Helghe Kors dagh»; »29 september var Michælis», men den 4, 6 och 7 oktober arbetades⁸⁾; »1 Nouembris war Omn. S:torum» (en måndag), men den 2 november arbetades, likasom den 11 november; »25:de, 26:de, 27:de Dec. . . war Jule Helghen», men de fyra dagarne den 28—31 december arbetades. Den 1 januari 1541 firades nyårsdagen på en lördag. Alla de sex dagarna den 3—8 januari arbetades. Med söndagen den 9 januari 1541 slutar längden.

Under skottåret 1540 voro arbetsdagarna för grufdrängar vid Sala grufva (den 7 januari 1540—6 januari 1541) enligt anförda räkenskaper:

¹⁾ Kammararkivet, Sala grufva 1540, II.

²⁾ Därs.

³⁾ Troligen skyllas här ett olofligt 1-maj-firande på »gråbergsfall»; möjligen har dock denna dag arbetats med gråbergs undanskaffande.

⁴⁾ En lucka i dagtalet förklaras med anmärkningen: »Jtem Szå haffr Gruffuann stondit för en Stött skull iffrå elleffte dagenn Junij och intill 21 dagenn.»

⁵⁾ Om söndagen den 15 augusti heter det i ett lägg Sala grufva 1540, I: »15 augusti var Dyre Varffru Dag. oc arbettet Inthz.»

⁶⁾ Ett register öfver arbete till Sala hytta (1540; I) visar, att tiden 3—(söndagen)12 september hade en veckohälgdag: »8 Septembris var Måramessan och tå arbetadz Inthz.»

⁷⁾ Det i föregående not citerade lägget upptar som arbetsdag den 12 oktober, som ej anträffas i textens längd.

K. maj:ts plakat och stadga om eder och sabbatsbrott af år 1665 undantager från sabbatsbrott nödtvungna arbeten vid bergverk af personer, hvilka »bergsbruk uppvakta, som icke kunna utan undergång låtas» (Schmedeman Just. 461). K. maj:ts förnyade stadga om eder och sabbatsbrott 1687 förordnar bl. a.: »Sådana sysslor må man öck saklöst om söndagen förrätta, som äro oumgångeliga; . . . särdeles vid bergsbruk, hvarest under tiden en stundelig akt, uppsikt och omsorg fordras» (Schmedeman 1143)¹⁾.

Bergskollegii arkiv, Sala, Räkningar med Inspectorer 1660—1690-talen, har en handling från 1673 rörande förhållanden vid grufvan under år 1672, i hvilken det heter: »Om någon Order wore gifwin för Konst Knechtar som 2 och 2 tillijka hålla Helge dagzwacht, att dhe skulle hafua någon Penninge Löhn och Huudar, måste det i lijka måtto Skrifteligen inkomma huruledes den lyder».

Bergskollegii arkiv, Sala, Aflöningsräkningar m. m. 1660—1690-talen, innehåller ett par kalendariskt uppställda räkenskaper öfver vindkörningar i olika schakt från nyåret 1645 till nyåret 1646. En af dessa längder upp- tar 8 vindkörningar pr dag såsom regel och för ett flertal nätter 4 pr natt, men saknar uppgift om vindkörning för söndagar samt nyårsdagen, Marie bebåd.-d., Annand. och fjerded. påsk, som inföllo den 7 och 9 april, torsdagen den 1 maj,²⁾ lörd. den 10 maj, fredagen den 16 maj (dagen efter? Kristi himmelfärdsdag), måndagen den 26 maj, som var Annand. pingst, fredagen den 6 juni, tisdagen den 24 juni, onsdagen den 2 juli, den 4 och 5 juli, lördagen den 20 september, måndagen den 29 september, lördagen den 18 och tisdagen den 28 oktober, lördagen den 1 november, fredagen den 7 november, torsdagen den 25 och lördagen den 27 december, hvaremot man körde den 24 och 26; onsdagen den 31 december.

Frågan om arbetsdagarnas och hvilodagarnas antal med hänsyn till allmän landssed, ej med hänsyn speciellt till bergverks- industrien, torde af det förut anförda hafva ställts i något klarare belysning. Sannolikt visa de här utförligt uppställda kalendrarerna 1533—1534 det högsta antal hvilodagar, som förekommit i vårt land såsom allmänt tillämpad landssed. Det kan dock ifrågasättas, om de fyra hälgdagarna vid de stora högtiderna verkligen varit allmänna hvilodagar alla och helt under de århundraden, de funnos i kalendern som kyrkliga högtidsdagar. Att folket vid någon tid skulle ha inskränkt de tillåtna arbetsdagarnas antal

¹⁾ Längden är här (och flerstädes) oredig, i det att månadsdag och veckodag ej angifvas riktigt, såsom kalendern har dem.

²⁾ Afh. Arbetareförhållanden nämner under detta århundrade äfven »hälgdagspänningar» som tilläggsbetalning till grufdrängar (s. 167).

M:tt var aller N: H: Haffuer latiidt vtgiiffue vtij Vesszgiötz Rymningenn viidt Nye Gruffuonn pro Anno IC 1542». Enligt detta register började k. maj:ts omkostnader för sagda brytning »Threttonde Daghenn Januarij», d. v. s. den 13 januari och omfattade sedan 16 söckendagar i januari, hvilket stämmer med förut beräknade antal dagar för januari. I registret upptages sedan för följande månader följande antal söckendagar: febr. »23 Szöcknedaghr»; mars »26 Szöcknedaghr»; april »24 Szöcknedaghr»; maj 24, juni 24, juli 26, augusti 27, september 25, oktober 26, november 26, december 24, hvadan alltså de i denna handling angifna söcknedagstalen för de olika månaderna, med hvilka daglönerna skulle multipliceras för att erhålla utgiftssummorna, stämma med förut meddelade räkenskaper för 1542.

De kalendrar, som här meddelats ur räkenskaperna från Salberget 1533, 1534, 1540 och 1542, afspegla måhända till en viss grad ett intressant stycke reformationshistoria, hvilket hittills förblifvit så godt som oskrifvet. Det är emellertid ej i sådant syfte de här anförts.

Frågan om arbetsdagarnas antal inom svenska bergverksindustrien på 1500-talet erhåller genom dessa kalendrar en så definitiv lösning, som rimligtvis kan begäras. Från och med 1540-talet har man inom denna industri att räkna med 300 brytningsdagar pr år i genomsnitt. Eldarbetena inom industrien kräde af ett antal arbetare sannolikt hälgdagsarbete därutöfver. Andra arbetare vid mindre viktiga arbeten än brytning (smältning, rostning o. s. v.) ha möjligen haft tillfälle att njuta kyrkoårets hvilodagar till hela det antal, som kyrkoordningen tillämpade. På 1530-talet och dessförinnan torde genomsnittstalet tåla vid någon reduktion. Då det förefaller osannolikt, att brytningsarbetarna kunnat vara i tillfälle att hålla lika många »latemans-hälgdagar», som sofringskarlarna vid Salberget, och osannolikt, att Gustaf I mellan åren 1534 och 1542 förmått genomdrifva en ökning med ett trettiotal af brytningsdagarna, synes man kunna ange genomsnittantalet för 1530-talet och föregående årtionden till: mera än 270 och mindre än 300. I afhandlingen Arbetareförhållanden hade det med hänsyn härtill varit önskvärdt, att förf. mera räknat med 1540-talet och mindre med 1530-talet, än som skett.

Inom svenska bergverksindustrien är en nedgång i arbetsdagarnas antal efter 1540-talet ytterst osannolik. På 1600-talet erhåller bergverksindustrien i viss mån en privilegierad undantagsställning med hänsyn till skyldigheten att iakttaga sabbatshälgden.

Strödda meddelanden.

De finska valen och kvinnorösträtten. Partiernas ställning i den nya finska landtdagen, jämfördt med föregående års, framgår af följande öfversikt:

	1908	1907
Socialdemokr. partiet.....	83	80
Suometarianska »	54	59
Ungfinska »	27	25
Svenska »	25	24
Agrarpartiet »	9	10
Kristligt sinnade »	2	2
	<hr/>	<hr/>
	200	200

Det märkliga med dessa siffror är ej att söka uti de små förskjutningar, som ägt rum sedan föregående år, utan i deras förvånande öfverensstämmelse. Suometarianerna ha förlorat fem platser, som kommit ungfinner och socialister till godo. Håri ligger otvifvelaktigt en påminnelse beträffande förhållandet till Ryssland, om med rätt eller orätt må vara osagdt.

Denna omflyttning kan likväl icke tillmätas någon betydelse, utom för så vidt den tillika innebär en förstärkning af socialisterna. Ty härigenom fastslås ännu mer det faktum, att de socialdemokratiska rösternas enorma öfvervikt uti det finska folket, som man med förundran erfor förra gången, icke berodde på en tillfällig uppbrusning, en efterdyning af den stora folkrörelse som föregått och framkallat den nya landtdagen, utan återspeglar konstanta förhållanden. Deltagandet i valen har i år varit betydligt mindre än första gången och likväl blef utslaget i denna del detsamma och till och med litet förstärkt. Det är intressanta lärdomar, man här af kan hämta, — först och främst rörande socialismens allmänna genesis och för det andra beträffande kvinnornas rösträtt.

Den ortodoxa, af Marx och alla hans följesvenner, senast Sombart, gifna förklaringen på socialismens uppkomst och utveckling går som bekant ut på, att densamme är en direkt följd

till vida mindre än 270, torde få betraktas som ett lika omotiveradt som absurdt antagande. Däremot synes det, som om arbetsförbudet på de tider, då hälgdagarna officiellt voro flera än nu, varit mindre strängt knutet vid åtskilliga hälgdagar. Med inskränkingen i hälgdagarnas antal har arbetsfriheten för de bibehållna kommit att strängare inskräpas. Betecknande heter det i förordningen af den 11 november 1741: »Så vore dock af erfarenheten bekant, att icke allenast själfva sabbatsdagen, utan ock de stora högtids- och hälgedagar, hafva genom tiden och dess medföljande brister och fel samt de många mindre hälgedagars firande så förfallit ifrån sin förra hälgd, att deras nu brukeliga firande icke svarar emot den första inrättningen» (Publ. handl. 3: 1738.) Det här framlysande klagomålet öfver hälgdagsfirandets bristfälliga tillämpning i praktiken prisar med vanlig felsyn den gamla goda tiden, — det framgår af 1600-talets förordningar mot sabbatsbrott, — men hänvisar med skäl på inskränking i hälgdagarnas antal som den riktiga utvägen att skärpa deras iakttagande.

Flera kyrkliga hälgdagar: alltså färre arbetsdagar i äldre tid, — det resonnemanget innebär i viss mån ett felslut. Från lutheranska nutidsförhållanden till katolska medeltidsförhållanden är det särdeles felaktigt att sluta på dylikt sätt. Nutida lutheraner förbinda med begreppet kyrklig högtidsdag oundgängligen begreppet af hvilodag. I den äldre kyrkan synas de flesta högtidsdagarna i första hand ha varit bemärkelsedagar. Sätt att fira dem var fasta eller fest, vida oftare än arbetshvila. Hvilodagen var söndagen. Med den jämnställdes som arbetsfria blott ett mindretal af bemärkelsedagarna. Antalet årligen kyrkligt tillåtna arbetsdagar har sannolikt för svenska folket blott under århundradet före reformationen varit c:a 270; tidigare och senare troligen högre, inemot 290 under 1600- och större delen af 1700-talet, samt möjligen 1300-talet, eljest c:a 300, hvilket tal dock äger vidsträcktare giltighet för bergverksindustrien, inom hvilken man tryggt kan räkna med detta genomsnittstal från och med 1540-talet och skäligen bör förutsätta det äfven för 1300-talet, med reserverad reduktion för det mellanliggande århundradet.

Äfven valet af *kvinliga* representanter är i detta hänseende liksom för öfrigt i andra (den starka ökningen) betecknande. Dessa representanter fördela sig på de olika partierna sålunda:

	1908	1907
Socialdem. partiet.....	13	9
Suometar. »	6	6
Ungfinska »	2	2
Svenska »	3	1
Agrarernas »	1	1
	25	19

Det är under dessa förhållanden en lycka för Finland, att dess landtdag har så litet att säga.

P. F.

Den franska befolkningsrörelsen för 1907, hvars siffror provisoriskt nyligen offentliggjorts, erbjuder samma för Frankrike karakteristiska bild, som man sedan länge känner, men i mer än vanligt starka drag.

Giftermålsfrekvensen, som i Frankrike alltid stått högt, företedde 1907 en rekordsiffra af 314,903, eller 8 ‰ af folkmängden, det högsta antal giftermål, som förekommit sedan 1872 och 1873, åren näst efter kriget. Denna höga siffra kommer emellertid ej oförberedt. Äktenskapligheten företer i Frankrike en stigande tendens i närvarande tid — ett memento för oss, som dess värre gå en motsatt väg.

Mot denna ljuspunkt uti 1907 års befolkningsrörelse framstå de båda andra elementen däri, födelserna och dödsfallen, så mycket mörkare.

Födelserna uppgingo inalles till 810,729, däraf 773,969 lefv. födda, motsvarande 19,7 ‰ af folkmängden, de lägsta siffror som hittills förekommit i landet. Dödsfallen åter räknades till 793,889 eller 20,2 ‰ af folktalet, åtskilligt högre alltså än närmast föregående år. Saldot af födelser och dödsfall ger en folkminskning af 19,920. Sista gången ett dylikt negativt saldo framkom var 1900, då detsamma belöpte sig till 25,988. Af dessa siffror är det emellertid endast det sjunkande födelsetalet, som ger anledning till verkliga bekymmer; den höga dödligheten är tillfällig för året, ehuru äfven i det afseendet egendomliga förhållanden synas råda.

Jämför man nämligen födelser och dödsfall inom de särskilda departementen, så öfverraskas man af att finna, att dessas tal icke stå i direkt förhållande till hvarandra, såsom ju eljest alltid är fallet — ju flere födda dess flere döda — utan för det mesta i omvänt förhållande. Flertalet af de departement, som ha de högsta födelsetalen, har mindre dödlighet i förhållande till riks-

af kapitalismen och närmast industrialismen. Någon annan orsak till denna tidsföreteelse vilja de icke erkänna. Vore detta riktigt, så borde i Finland knappast ha funnits en enda socialdemokrat. Ty det finnes väl intet land i Europa, där de nämnda förutsättningarna och deras verkningar — befolkningens hopande i stora städer, masselände å ena sidan och stora rikedomar hos ett mindretal å andra — så litet förekomma som där. Den fråga, som mest gjort väsen af sig — torparefrågan — har hvarken den omfattning (1901 räknades 67,083 jordtorpare) eller den innebörd, att däraf denna rörelse kan förklaras. Nej, socialismen i Finland liksom för öfrigt uti de skandinaviska länderna har en helt annan upprinnelse. Dess fader är jämlikhetstanken och dess moder oupplysta och omogna hjärnor, i hvilka denne nedlagts. Den abstrakta jämlikheten utan förmögenhetsolikheter och utan klasskillnader är tidens stora dröm. Öfverallt, där individernas rörelsefrihet är stor och den inre mognaden ej svarar däremot, för den tanken till socialismen, som utlofvar detta och mycket annat. Och nämnda förutsättningar finnas i rikt mått i Finland — med dess svaga statsmakt, stora borgerliga frihet och nu rösträtt för hela den stora massan af omogna män och framför allt kvinnor.

Ty detta är den andra lärdom, vi hämta af dessa siffror. Kvinnornas rösta öfvervägande på socialister. Härför utan skulle den ofantliga öfvervikten för socialdemokraterna icke kunnat komma till stånd. Men detta är intet förvånansvärdt, om man beaktar socialismens ofvan nämnda ursprung i Finland. Det är nämligen ingen tankegång, af hvilken kvinnorna så lätt suggereras som af den nämnda jämlikhetstanken. Den utmyntas i slagorden: »likhet är rättvisa» och »olikhet är orättvisa», och för dem faller den kvinnliga intelligensen till fota äfven hos kvinnor med hög bildning. De nämnda slagorden tala nämligen mera till hjärtat än till förståndet, och för det ser kvinnan ej alla de orimliga konsekvenser, som de innebära.

När därför socialisterna på sin röstsedel sätta valspråket: »lika rätt för alla» o. dyl., så taga de kvinnornas röster flockvis. Icke blott arbetarehustrarna och fabriksflickor utan alla tjänsteflickor, butiksbiträden, folkskollärarinnor m. fl. följa tanklöst denna lockelse. »Det är icke rätt, att några ska vara herrskap och ha det så bra, medan den stora mängden får släpa och slita. Lika rätt för alla — det är rättvisa, och rättvisan ska man följa. Det vore obarmhärtigt annat.»

Så ungefär går resonemanget.

Men det kommer att göra det finska socialdemokratiska partiet stort och starkt, äfven sedan torparefrågan genom en passende arrendelagstiftning blifvit löst och i öfrigt för arbetarne gjorts, hvad med Finlands tillgångar kan göras. Ty så resonnera kvinnorna och de äro flertalet. Den kvinnliga rösträtten för med psykologisk nödvändighet till en ofantlig förstärkning af det socialdemokratiska partiet.

Innehåll:

- P. Fahlbeck**, Den svenska arbetarerörelsen på afvägar.
C. A. Reuterskiöld, Om blokad och uppbringning i sjökrig.
S. J. Boëthius, Olika uppfattningar af orden folk, nation, folkrepresentation och nationalrepresentation.
Emil Sommarin, Till prisernas och arbetslönernas historia.
Strödda meddelanden.
-

Till red. insända skrifter:

- Arbetsstatistik*. VII. Undersökning af löneförhållandena inom tryckeri-industrin i Finland. På uppdrag af Industristyrelsen och under dess öfverinseende verkställd af G. R. SNELLMAN. Hfors 1908.
Arbetsstatistisk Tidskrift, utg. af Industristyrelsen i Finland. 1908. N:o 3. Hfors 1908.
Det ny Aarhundrede, red. af POUL LEVIN og P. MUNCH. Aarg. 5. H. 10—12. Kbhvn 1908.
Emigrationsutredningens bygdeundersökningar. Jösse härad i Värmland af G. GERHARD MAGNUSSON. P. A. Norstedt & söner. Sthlm 1908.
Finsk tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik, utg. af R. F. v. WILLEBRAND. T. LXIV. H. VI. T. LXV. H. I—III. Hfors 1908.
Försäkringsföreningens Tidskrift 1908. H. 3. Supplementhäfte 1. Sthlm 1908.
Industria. Årg. IV. N:o 12, utg. af Dr H. G. WALLGREN. N:o 13—18, utg. af Fil. kand. AXEL BRUNIUS. Sthlm 1908.
Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik. Arbetsstatistik V. Kollektivaftal angående arbets- och löneförhållanden i Sverige. II. Sthlm 1908.
Kvartalsblad, utg. af Nationalföreningen mot emigrationen. Red. ADRIAN MOLIN. H. 1—2. Sthlm 1908.
Meddelanden från Handelskammaren i Gefle för år 1908. Årg. II. H. 2. Gefle 1908.
Meddelanden från K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik. 1908. N:o 5—6. Sthlm 1908.
"Mercator". Zeitschrift für Handel und Gewerbe Finlands. Herausgeber: AMOS ANDERSON. Jahrgang 3. N:o 13—18. Hfors 1908.
Nationalekonomisk Tidsskrift. Udg. af Nationaløkonomisk Forenings Bestyrelse. Red. ADOLPH JENSEN. H. 3—4. Kbhvn 1908.
Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, utg. af Letterstedtska Föreningen. Red. OSCAR MONTELIUS. 1908. H. 4—5. Sthlm 1908.
Revue du Travail. Publié par l'Office du Travail de Belgique. Treizième année. N:o 12—17. Bruxelles 1908.
Skogsvårdsföreningens Tidskrift. Red. GUNNAR SCHOTTE. Årg. 6. H. 7—8. Sthlm 1908.
Social Tidskrift. Red. G. H. v. KOCH. Årg. VIII. H. 7—9. Sthlm 1908.
Statistisk Månadsskrift, utg. af Stockholms stads statistiska kontor. Årg. 3. H. 3—7. Sthlm 1908.
Statistisk årsbok för Stockholms stad för år 1906. Utarbetad af Stockholms stads statistiska kontor. Sthlm 1908.
Statsekonomisk Tidsskrift. Udg. af Bestyrelsen for den Statsøkonomiske Forening. H. 2. Kria 1908.
Stockholms kommunalkalender för år 1908. Årg. II. Utarbetad af Stockholms stads statistiska kontor. Sthlm 1908.
Stockholms stads statistik. VIII. Brand- och ambulansväsende 1907. Utarbetad af E. SABELSTRÖM och J. GUINCHARD. Sthlm 1908.
Tidskrift, utg. af Juridiska Föreningen i Finland. Årg. 43. H. 6. Hfors 1908.
Bilaga: Kort redogörelse för Kejsarliga Senatens Justitie-Departements utslag och domar för 1906. II. Hfors 1908.
Tidsskrift for Retsvidenskab, utg. af Bestyrelsen for den Stang'ske Stiftelse i Christiania. Aarg. 21. H. 3. Kria 1908.
Zeitschrift für Socialwissenschaft, herausg. von JULIUS WOLF. 1908. H. 6—9. Leipzig 1908.
SJÖSTRAND, ERIK, Varutrafiken i Köpenhamns frihamn. En statistisk undersökning. Utarbetad enl. uppdrag af Stockholms handelskammarens frihamnsberedning. Sthlm 1908.

medeltalet, och ej sällan tvärtom förekomma i departement med mycket låga födelsesiffror jämförelsevis höga dödstal.

Efterföljande tabell upptagande 12 departement med de högsta födelsetalen och 12 med de lägsta belyser detta förhållande.

	Födelsetal (lev. f.)	Dödstal		Födelsetal (lev. f.)	Dödstal
Finistère	28,7	19,8	Gers	13,1	21,2
Pas de Calais	28,5	18,2	Lot & Garonne	13,2	21,9
Seine-Inférieure	25,8	22,1	Yonne	14,2	19,7
Morhiban	25,3	20,2	Tarn & Garonne	14,5	24,0
Côtes du Nord	24,2	21,9	Haute Garonne	15,1	22,2
Nord	23,9	18,2	Nièvre	15,5	19,7
Meurthe&Moselle	23,8	20,8	Gironde	15,6	19,9
Vosges	23,0	19,4	Puy de Dôme	15,8	19,8
Lozère	22,6	19,2	Allier	15,9	16,9
Belfort	22,6	17,7	Côte-d'Or	15,9	20,0
Doubs	22,1	19,5	Ariège	16,5	20,7
Haute Vienne	21,8	17,4	Hautes Pyrénées	16,6	20,8

Förklaringen på detta egendomliga förhållande kan gifvas endast genom en i enskildheter gående undersökning, hvartill materialet ännu icke föreligger.

Tillgången på Champagne är på grund af den totalt felslagna vinskörden i de trakter, hvarifrån detta vin hämtas, föremål för iftresserade beräkningar för närvarande. Enligt handelskammarens i Reims meddelande utgjorde emellertid det hos de omkring hundra stora champagne-firmorna lagrade vinet d. 1 april 1908 ej mindre än — 431,544 hektoliter på fat samt 134,917,193 buteljer. Försäljningen under året 1807—1808 uppgick till 33,734,618 buteljer. Till tröst för alla champagnedrickande — och däraf finnas säkert i Stockholm proportionsvis flere än i någon annan stad i världen — räcka lagren sålunda väl till, trots den för året felslagna skörden.